

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Britský bipartismus – kontinuita či změna?

Diplomová práce

Autor: Bc. Magdaléna Čápková
Vedoucí práce: PhDr. Tomáš Lebeda, PhD.

Praha 2009

Autor práce: **Bc. Magdaléna Čáková**

Vedoucí práce: **PhDr. Tomáš Lebeda, PhD.**

Oponent práce:

Datum obhajoby:

Hodnocení:

Bibliografický záznam

ČÁPOVÁ, Magdaléna. *Britský bipartismus – kontinuita či změna?* Praha: Karlova univerzita, Fakulta sociálních věd, 2009, 76 s. Vedoucí práce PhDr. Tomáš Lebeda, PhD.

Abstrakt

Volební systém ve Spojeném království je obecně považován za nejjednodušší metodu hlasování a je spojován s fungováním britského dvoustranického systému. Přesto však systém prvního v cíli dokáže ve svých výstupech překvapit. Cílem této práce je analyzovat vývoj britského stranického systému od 19. století do dnešních dnů. Analýza se opírá o studii výsledků voleb od roku 1918 do roku 2005 a porovnává jejich výstupy pomocí indexů měřících proporcionalitu, nadreprezentaci, podreprezentaci a vlastnosti stranického systému. Práce nám tak odhaluje slabiny volebního systému, které ovlivňují podobu stranického systému a již dvakrát způsobily krátkodobé vychýlení z dvoustranického formátu. Práce se pak zaměřuje především na období po druhé světové válce a současný vývoj, který je od sedmdesátých let ovlivňován socioekonomickými změnami v britské společnosti. Jako hlavní důvody rostoucí disproportionality voleb jsou uváděny: velikost volebních obvodů, nadreprezentace Skotska a Walesu, rostoucí podíl třetích stran, snižující se volební účast a taktické hlasování. Při odpovědi na otázku o kontinuitě či změně britského dvoustranického systému tak zkoumáme několik faktorů, včetně možné změny volebního zákona.

Klíčová slova

stranický systém – bipartismus – volby ve Velké Británii – disproportionality voleb

Abstract

The electoral system in the United Kingdom is generally considered as the simplest method of voting and is associated with the functioning of the British two-party system. The first past the post system has a capacity to strike in its outcomes, though. The aim of this paper is to analyze the development of the British party system since the 19th century up to current days. The analyze is based on the study of the general elections held between 1918 and 2005 and compares the data outputs by the indexes measuring the disproportionality, over-representation, under-representation and party system characteristics. The study discloses the weaknesses of the electoral system, which influence the shape of the party system. These weaknesses led twice to temporally deviation of outcomes in the two-party system. A special focus is given to the period after the World War 2 and current trends that are influenced by the changes in socioeconomic structure within the British society since the 70s. The main grounds of the greater electoral disproportionality are seen in the size of constituencies, over-representation of Scotland and Wales, and the increase in support for the third parties, lower turnout and tactical voting. Variety of factors is considered to answer the question about continuity or change of the British two-party system, including the possible reform of the electoral system.

Keywords

party system – bipartisan – the United Kingdom elections – electoral disproportionality

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.

Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia.

V Praze, dne 20. května 2009

.....

Bc. Magdaléna Čápková, v.r.

Poděkování

Touto cestou bych chtěla poděkovat PhDr. Tomáši Lebedovi, PhD., za odborné vedení při zpracování mé diplomové práce.

Obsah

Úvod	1
Teorie o vztahu volebního a stranického systému	5
Vývoj britského stranického systému do roku 1945	10
Bipartismus po druhé světové válce	17
Socioekonomické faktory	18
Geografický faktor	23
Analýza voleb 1945-1992	29
Nové trendy	41
Volby 1997	41
Volby 2001	51
Volby 2005	55
Závěr	67
Seznam použité literatury	74

Úvod

Kdykoli čteme o politickém systému Spojeného království Velké Británie a Severního Irska, nejsme nijak překvapeni často užívanými výrazy jako stabilita, kontinuita, gradualismus či tradice. Na první pohled bychom mohli podobné výrazy použít i pro britský stranický systém. Při bližším zkoumání však zjistíme, že i tato zjevná tradice a kontinuita může mít své skryté slabiny. Britský dvoustranický systém, silně provázaný s volebním systémem prvního v cíli, se totiž může jevit jako věc jednoznačně daná, ale má v sobě i potenciál, který může svými výstupy překvapit. Při studiu jednotlivých proměnných prostě většinového systému a jeho mechaniky tak zjistíme, že při určité konstelaci se tento systém může vychýlit ze svého těžiště.

Předmětem této diplomové práce bude analýza britského stranického systému od vzniku masové politiky na konci 19. století až do dnešních dní, respektive do posledních voleb, které se konaly v roce 2005. Tento časový úsek zachycuje několik etap a proměn britského bipartismu a ukazuje jeho sílu, ale i křehkost. Cílem této práce tak bude sledovat postupný vývoj dvoustranického systému v Británii, jeho proměny, externí vlivy a především impulzy vycházející přímo z mechaniky volebního systému prvního v cíli. Na základě této analýzy pak budeme schopni zhodnotit všechny proměnné a trendy, které ovlivňují výstupy volebního systému, a odpovědět na otázku, zda britský bipartismus reprezentuje kontinuitu, a pokud nikoli, zda změny ve stranickém systému byly nebo můžou být krátkodobého či dlouhodobého rázu.

Volební systém užívaný pro volby do Dolní sněmovny je považován za klasický model jednokolového volebního systému, který za cenu disproporčních výsledků voleb vytváří stabilní jednobarevné vlády a podle Sartoriho napomáhá k udržení systému dvou hlavních stran, které se střídají u moci. Tato definice potvrzuje tradici a kontinuitu britského bipartismu. I tradice se však může pod vlivem událostí dočasně změnit či se přizpůsobit. V souvislosti se stranickým systémem jsme byli v průběhu 20. století od zavedení všeobecného volebního práva již dvakrát svědky toho, že systém prvního v cíli přinesl jiné výstupy, než by z jeho povahy vyplývalo. Prvním případem bylo meziválečné období, respektive dvacátá léta, kdy došlo k souboji labouristů a liberálů o pozici druhé strany. V této době jsme byli v britském stranickém systému svědky dočasného tripartismu, kdy dvě strany bojovaly o pozici druhého nejsilnějšího

subjektu. Zápas nakonec skončil vítězstvím labouristů a liberálové se ocitli na pozici třetí, tedy irrelevantní strany. Jednalo se o první důkaz vychýlení ze vzorce, ale i ukázkou toho, že vlivem volebního systému, jeho mechanikou a psychologickým efektem nakonec došlo k opětovnému návratu do dvoustranického schématu a poválečné etapě dokonalého bipartismu. Druhým příkladem jsou pak výsledky voleb z února 1974, kdy žádná ze stran nezískala v Dolní sněmovně většinu, a vlády se nakonec ujala menšinová vláda labouristů, která přivedla zemi k předčasným volbám. Tyto volby již přinesly opět jedné ze stran v Dolní sněmovně většinu, ale prudký nárůst podpory liberálů jako třetí strany vyvolal mnoho otázek o dalším fungování stranického systému. Objevilo se i volání po změně volebního systému na takový, který by lépe odrazil voličskou podporu v Dolní sněmovně, přičemž tyto hlasy volající po změně se téměř s železnou pravidelností objevují každou dekádu a nejinak je tomu i dnes.

Prvním naším argumentem je tedy existence precedentu ve stranickém systému, kdy došlo k dočasnému narušení bipartismu a systém se blížil tripartismu či systému dvou a půlté strany. Pro tento argument se tedy zaměříme na konkrétní faktory, které dočasnou změnu zapříčinily. Budeme se ptát po důvodech tohoto vychýlení a způsobu, jímž došlo k nápravě, takže se tripartismus nestal dlouhodobější, ale pouze dočasnou záležitostí.

Druhým naším argumentem, který potvrzuje, že ve stranickém systému dochází k vnitřním změnám, je rostoucí disproportionálnost voleb v průběhu posledních padesáti let. Ta je dána především posílením třetích stran ve volebním výsledku, který však není promítnut do obsazení Dolní sněmovny. S nárůstem třetích stran od 70. let tak dochází ke klesajícímu součtu podílu hlasů pro dvě nejsilnější strany, které v posledních volbách dosáhly pouze 67,5 procent. Přitom podle Rose je dvoustranický systém definovaný ziskem hlasů dvou hlavních stran, které dosahují ve volbách dohromady kolem 90 procent. Podíváme-li se na výsledky voleb 1950 a 2005, zjistíme několik zásadních rozdílů, které se vyvinuly během posledních padesáti let. Především je to disproportionálnost voleb. V roce 1950 měla hodnotu 8,65 procent, zatímco v roce 2005 dosáhla 20 procent. S tím souvisí nárůst podílu třetích stran, který výrazně stoupl z 1,3 na 10,5 procent. Zároveň se zvýšila i podpora liberálů. To se promítlo i do zisků dvou hlavních stran. Zatímco v roce 1950 činil součet podílů hlasů labouristů a konzervativců 89,6 procent, v roce 2005 to bylo jen zmíněných 67,5 procent. Došlo i ke zvýšení

indexu efektivního počtu stran, který měl v roce 2005 hodnotu 3,48 na rozdíl od hodnoty 2,4 v roce 1950. V průběhu posledních padesáti let tak prošel britský dvoustranický systém vývojem, který ovlivnilo několik faktorů. Především socioekonomický aspekt, jenž měl vliv na chování voličů a jejich stranickou loajalitu.

Třetí argument pak vychází z výsledků posledních trojích voleb – 1997, 2001 a 2005, kdy došlo k podprezentaci nejen třetích subjektů, ale i druhé nejsilnější strany. Konzervativci se stali pokaždé podprezentovanou stranou na úkor vítězných labouristů. Výstupy posledních let tak jsou vyvrcholením dlouhodobějšího trendu, který začal v 70. letech a souvisí se socioekonomickými faktory. Oslabování vazeb stranické a třídní příslušnosti totiž vedlo k většímu experimentování s hlasem, taktickému hlasování a snižující se volební účasti. To jsou aspekty, které ovlivňují výstupy voleb podle systému prvního v cíli a vychylují jeho těžiště. V posledních trojích volbách sice došlo k vytvoření většinové vlády, ale drtivé vítězství labouristů ukázalo, jak dokáže být systém nespravedlivý, a odhalil i své slabiny. Znepokojující je především snižující se volební účast a nárůst podpory Liberálních demokratů. Tento fenomén by totiž mohl v budoucnu opět vyústit v krátkodobé narušení britského bipartismu a otevření debaty o změně volebního systému.

Všechny tyto argumenty nás tak přivádějí k otázce, zda trendy ve voličském chování, proměna politické soutěže, změna labouristické politiky z levicové na středovou a nárůst podpory liberálů, kteří se nacházející nalevo od labouristů, mohou vést k dalšímu narušení dvoustranického modelu třetí stranou, nebo zda je dvoustranický systém natolik ukotven a svázán s jednokolovým většinovým systémem, že trvalejší narušení dosavadního modelu nehrozí.

K zodpovězení této otázky rozdělím práci do čtyř kapitol. Nejprve přiblížím teoretickou rovinu tohoto problému, tedy vliv volebního systému na stranický systém a jak tento vztah definují přední politologičtí teoretici Sartori a Duverger. Dále se zaměřím na vývoj britského stranického systému od 19. století do druhé světové války, jelikož z dualismu reprezentovaného konzervativním a liberálním táborem vykryštalizovaly strany moderního typu, jež vstupovaly do 20. století jako představitelky britského dvoustranického systému. Zásadní přeměna stranického systému nastala v meziválečném období, kdy došlo ke změně druhé nejsilnější strany. Ve dvacátých letech jsme tak svědky volebního souboje liberálů a labouristů o pozici

druhé nejsilnější strany, který nakonec skončil vítězstvím labouristů. Dočasný tripartismus se sice vrátil k opětovnému dvoustranickému systému, ale jeden z hráčů byl nahrazen jiným. Vzhledem k tomu, že až do druhé poloviny 20. století nebyly prováděny volební průzkumy ani vedeny přesné databáze voličského chování a existují i nepřesnosti ve volebních výsledcích, je nutné při analýze meziválečného období přihlídnout k nedostatku kvantitativních údajů, který se promítl i do rozsahu dané kapitoly.

Třetí kapitola již popisuje vývoj druhé poloviny 20. století z hlediska socioekonomického a geografického. Všimá si trendů, které sehrály roli ve změně systému z dokonalého bipartismu padesátých a šedesátých let v dočasný systém dvou a půlté strany v sedmdesátých letech a následné dvě dekády existence predominantní strany, jelikož došlo k narušení alternace u vlády. Analýza voleb tohoto období tak přináší poznatky o mechanice volebního systému prvního v cíli a vysvětluje nám, jakým způsobem dochází k disproporčním výsledkům a jaké faktory jej ovlivňují. Studie voleb druhé poloviny 20. století pak tvoří základ pro vysvětlení výstupů posledních trojích voleb, jimž se věnuje čtvrtá kapitola. Ta vnímá disproporcionalitu posledních voleb jako vyvrcholení dlouhodobého trendu, který je popsán několika proměnnými. Vysoká nadreprezentace labouristů a naopak podreprezentace konzervativců totiž může za určité konstelace přinést v dalších volbách výsledek, při kterém žádná ze stran nezíská v Dolní komoře většinu. Tím by vznikl opět prostor pro Liberální demokraty, kteří by se mohli stát relevantní stranou. Tato diachronní komparace by nám tak měla přinést obrázek o fungování britského bipartismu a především odhalit nové trendy, kterým systém čelí, a potvrdit jeho kontinuitu či změnu.

Vzhledem k tomu, že danou problematikou se zabývají především angloameričtí autoři a většina literatury k danému tématu je cizojazyčná a mnohdy hůře dostupná, klade si tato práce za cíl přispět svým skromným dílem k danému tématu i na domácí půdě.

Teorie o vztahu volebního a stranického systému

Předmětem této kapitoly je stručný nástin teorií, které vysvětlují, jaký vliv má zvolená volební technika na podobu stranického systému. Jelikož námětem této práce je britský bipartismus, budeme se zabývat právě vztahem volebního systému používaného pro volby do Dolní komory britského parlamentu. Konkrétně se tedy bude jednat o vztah jednokolového většinového volebního systému (FTPT - First Past the Post) na systém stranický a jeho obecnou charakteristiku.

První úvahy o vztahu volebního a stranického systému vznikly již na počátku 40. let.¹ Opravdovým průkopníkem tohoto fenoménu se však stal Maurice Duverger. Ten v 50. letech publikoval svoji práci o politických stranách, v níž souvislost mezi volebním a stranickým systémem formuloval. Tezí pro nás relevantní je Duvergerova formulace, že jednokolový většinový systém vede k systému dvou stran s navzájem se střídajícími velkými, nezávislými stranami.² Duverger zároveň britský stranický systém popisuje jako „*dualistický systém, kde dvě největší strany jsou natolik silné, že za normálních okolností má jedna nebo druhá absolutní většinu v parlamentu, což jí umožňuje vládnout sama bez nutnosti vytvářet koalice.*“³

Duverger tímto nastínil pouze obecné tendence vztahu volebních a stranických systémů, ale brzy si našel své pokračovatele. V 70. letech tuto tezi potvrdil Douglas W. Rae, který píše, že jednoduchá většinová volba v jednomandátových obvodech upřednostňuje dvoustranický systém.⁴

Úplně nejdál však v popisu vztahu mezi volebním a stranicko-politickým systémem došel Giovanni Sartori. Ten zkoumal politické strany z hlediska relevance⁵ a polarizace⁶. Bere tedy v úvahu počet pólů, vzdálenost mezi póly a odstředivé nebo

¹ Fiala, P. (2004). Kritická interpretace „zákonů“ o vlivu volebních systémů na stranické systémy. In: Novák, M., T. Lebeda a kol. Volební a stranické systémy, ČR v mezinárodním srovnání, s. 57.

² viz: Novák, M. (1997). Systémy politických stran. SLON Sociologické nakladatelství, Praha, s. 60; Fiala, P. (2004). Kritická interpretace „zákonů“ o vlivu volebních systémů na stranické systémy. In: Novák, M., T. Lebeda a kol. Volební a stranické systémy, ČR v mezinárodním srovnání, s. 53.

³ Duverger, M. (1972). Party politics and pressure groups : a comparative introduction. Nelson., s. 77.

⁴ Rae, Douglas (1967). The Political Consequences of Electoral Laws. Yale University Press, s. 92.

⁵ zda má strana koaliční potenciál, tedy je schopna podílet se na vládě, nebo disponuje vyděračským potenciálem, viz: Sartori, G. (2005). Strany a stranické systémy. Centrum pro studium demokracie a kultury, s. 128.

⁶ jedná se o ideologickou vzdálenost stran v pravolevém formátu, viz Sartori, G. (2005). Strany a stranické systémy. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, s. 131.

dostředivé tendence, které vyplývají z jejich vzájemného vztahu. Podle tohoto modelu je britský bipartismus definovaný jako bipolární, ale nikoli polarizovaný, jelikož fungující bipolární systémy mají tendenci směřovat dostředivě.⁷ Britský bipartismus můžeme tedy popsat jako systém dvou stran, které se střídají u vlády a reprezentují jeden z pólů v pravolevém formátu. Jejich ideologie však není nijak vyhraněná, naopak, snaží se ji tlumit a být umírnění, jelikož tato dostředivost je pak ve volbách odměněna.

Podmínky fungování bipartismu lze pak podle Sartoriho formulovat takto:⁸

- I. dvě strany jsou v postavení, v němž mohou soupeřit o absolutní většinu křesel;
- II. jedna z těchto dvou stran skutečně uspěje a získá dostatečnou parlamentní většinu;
- III. tato strana si přeje vládnout sama;
- IV. alternace či střídání u moci zůstává věrohodným očekáváním

Pokud jde o první kritérium, v Británii se od druhé světové války, kdy byly liberálové odsunuti na třetí místo, umísťují na prvním nebo druhém místě labouristé nebo konzervativci. Stejně tak i druhá podmínka o získání většiny křesel byla v Británii, s výjimkou trojích voleb, splněna. Podobně tomu je i u třetího kritéria, které Británie ve většině případů splňuje, až na období koaličního vládnutí ve 30. letech 20. století a během druhé světové války. Pokud se jedná o čtvrté kritérium, je pravidelná alternace u moci nejslabší podmínkou, jelikož od roku 1979 došlo zatím pouze k jednomu střídání vlády u moci.

Sám Sartori k tomu dodává, že Británie je sice „dokonalým“ dvoustranickým systémem, ale klasickým pravidlům bipartismu jsou Britové věrni až od druhé světové války.⁹

Pokud se jedná o vztah volebního a stranického systému, vede jednokolový většinový systém podle Sartoriho k dvoustranickému formátu, pokud jsou splněny podmínky: strukturovaný stranický systém a voličský rozptyl.¹⁰ Obě tato kritéria Británie splňuje, jelikož od poloviny 20. století se zde ustálila alternace dvou velkých

⁷ Novák, M. (1997). Systémy politických stran. SLON Sociologické nakladatelství, Praha, s. 82.

⁸ Sartori, G. (2005). Strany a stranické systémy. Centrum pro studium demokracie a kultury, s. 202.

⁹ Tamtéž, s. 206.

¹⁰ Sartori, G. (2001). Srovnávací Ústavní inženýrství. Sociologické nakladatelství SLON, Praha, s. 53.

stran ve vládě. V případě voličského rozptylu sice v Británii existují regionální menšiny, ale jejich koncentrovaná podpora vede k tak malému zisku křesel v Dolní sněmovně, že celkovou majoritu dvou hlavních stran nemohou ohrožit.¹¹ Podle Miroslava Nováka pak jednokolový většinový systém z dlouhodobého hlediska napomáhá k udržení existujícího bipartismu proti štěpení starých i proti tvoření nových stran. A zároveň je schopen přispět ke znovunastolení dualismu v případě, že by byl narušen vstupem třetí strany na politickou scénu.¹²

Na tomto místě je vhodné uvést typologii systémů stran od Jeana Blondela. Ten hovoří o bipartismu v případě, že dvě velké strany získávají dohromady okolo 90 procent hlasů. Pokud zde existuje třetí strana, tak je velmi malá a politicky bezvýznamná.¹³ Zároveň přichází i s novou kategorií dvou a půl strany. Takto definuje systém, kde jsou dvě velké strany, jedna levostředová a druhá pravostředová, a dále jedna malá centristická strana, která má však mnohem větší význam, než odpovídá jejím volebním ziskům, jelikož se stává nezbytnou pro sestavení vlády s vítězem voleb.¹⁴

Jean Blondel sestavoval svoji typologii stran podle počtu a velikosti. Můžeme se ale setkat i s jiným přístupem, který se zaměřuje na konkrétní volební výsledky a konstrukci indikátorů, které by charakterizovaly jejich vliv na stranický systém. Představiteli jsou Laakso a Taagepera, kteří přišli s indexem efektivního počtu stran.¹⁵ Ten „měří“ velikost stranického systému podle toho, kolik se do něj „vejde“ politických stran, a vychází z přesvědčení, že jednoduchý číselný údaj umožňuje interpretovat vývoj jednotlivých stranických systémů v časové řadě.¹⁶ V Británii se tato hodnota pohybovala mezi lety 1900-1977 v hodnotách 2,1 – 3,6 a v průměru měla hodnotu

¹¹ k takové situaci by mohlo dojít, kdyby zisk mandátů dvou hlavních stran byl natolik těsný, že by do hry mohla vstoupit třetí strana, která by držela klíč k většině, jako se tomu stalo po únorových volbách v roce 1974

¹² Novák, M. (1997). Systémy politických stran. SLON Sociologické nakladatelství, Praha, s. 100.

¹³ viz: Strmiska, M., Hloušek, V., Kopeček, L., Chytílek, R. (2005). Politické strany moderní Evropy, s. 41.

¹⁴ Tamtéž, s. 40.

¹⁵ ten se vypočítá podle vzorce $N_s = 1/\sum s_i^2$; kde s_i je podíl mandátů získaných stranou i , viz: Taagepera, R., M. S. Shugart (1989). Seats and Votes: The Effects and Determinants of Electoral systems. Yale University Press, New Haven, s. 81.

¹⁶ viz: Strmiska, M., Hloušek, V., Kopeček, L., Chytílek, R. (2005). Politické strany moderní Evropy, s. 612.

2,5.¹⁷ Přičemž pro dokonalý bipartismus, kde jedna strana získá 50 procent křesel a druhá také 50 procent, je hodnota 2.

Vedle teoretiků se objevila i významná část politologů, kteří odmítají příčinný vztah mezi volebním a stranickým systémem. Mezi ně patří například Rokkan a Lipset, kteří říkají, že stranické systémy vznikají, zjednodušeně řečeno, na principu *cleavages*¹⁸ a jsou na nich určitým způsobem zmrazeny.¹⁹ Systematickou kritiku nabídl i Dieter Nohlen, jehož argumenty lze shrnout tak, že účinek volebních systémů je natolik závislý na konkrétních společenských a politických faktorech, že „*deterministické zákony, které tvrdí, že existuje pevný kauzální vztah mezi většinovou a poměrnou volbou na straně jedné a určitým typem stranického systému na straně druhé, nejsou empiricky prokázány.*“²⁰

Je proto důležité přistupovat k těmto teoriím v obecné rovině a přihlížet i k jiným faktorům, které ovlivňují výsledný účinek volebního systému. Především pak jeho proměnným.

Nyní se již dostáváme k samotnému volebnímu systému „prvního v cíli“ a jeho základní charakteristice. K jakým výstupům tedy dochází a jaké jsou jeho výhody a nevýhody? Britský systém FPTP funguje na principu: „vítěz bere vše“, tedy kandidát musí získat více hlasů než kterýkoliv jiný z ostatních kandidátů v daném jednomandátovém obvodu.²¹

Základní charakteristikou je tedy podprezentace stran, které nemají vhodně regionálně koncentrovanou podporu, což se v Británii dotýká především třetí celostátní strany - liberálů a příležitostně i strany, která skončila na druhém místě.²² Výsledkem je pak nadprezentace strany na prvním místě, což vede k tzv. „umělé většině“. Není

¹⁷ Taagepera, R., M. S. Shugart (1989). *Seats and Votes: The Effects and Determinants of Electoral systems*. Yale University Press, New Haven, s. 90.

¹⁸ v případě Británie se jedná o štěpení vlastníci - pracující

¹⁹ viz F Fiala, P. (2004). Kritická interpretace „zákonů“ o vlivu volebních systémů na stranické systémy. In: Novák, M., T. Lebeda a kol. *Volební a stranické systémy, ČR v mezinárodním srovnání*, s. 56.

²⁰ Tamtéž, s. 61.

²¹ Reynolds, A., Reilly, B. (2002). *The International IDEA Handbook of Electoral System Design*. International Institute for Democracy and Electoral Assistance, Stockholm, s. 35.

²² Strmiska, M., Hloušek, V., Kopeček, L., Chytílek, R. (2005). *Politické strany moderní Evropy*, s. 644

náhodou, že žádná vládní většina v Dolní sněmovně nezískala po druhé světové válce většinu na základě počtu získaných hlasů.²³

V souvislosti s FTPT konstatoval Duverger, že volební systém má dvojí účinek – mechanický a psychologický.²⁴ Mechanický účinek spočívá v tom, že třetí strana je znevýhodněna, jelikož počet hlasů, které získala, neodpovídá zisku křesel. To pak vede k psychologickému efektu, kdy voliči vědí, že jejich hlasy propadají, když je dávají třetí straně, a proto je raději dají jedné ze dvou hlavních stran. S tím souvisí i konzervace dvoustranického systému a jeho účinku ve smyslu fúze nebo dezerce.²⁵

Pokud jde o citlivost FTPT na náhlé nebo průběžné změny ve smyslu reakce na veřejné mínění, změny ve velikosti politických stran a podobně, „*je systém FTPT velmi citlivý na průběžný vývoj, ale je necitlivý na náhlé změny, ledaže by byly mocné a trvalé.*“²⁶ To znamená, že FTPT brzdí náhlé proměny, které vedou ke vzniku nových stran. Jedná-li se však o hluboký a trvalý proces, je možnost, že se nová strana prosadí, i když jí to bude nějakou dobu trvat (příkladem může být nástup labouristů a postupné vytlačování liberálů v meziválečném období). Pokud jde o náhlé výkyvy ve veřejném mínění, napomáhají alternaci dvou hlavních stran, změny však nejsou nijak razantní, jelikož se jedná stále o tytéž strany, které mají navíc dostředivý charakter.

Závěrem lze říci, že britský jednokolový většinový systém je pilířem „westminsterského“ systému a stal se základem i pro Duvergerův koncept vztahu volebního a stranického systému. Vývoj, proměny a nové impulzy tohoto systému se nyní pokusíme načrtnout v následujících kapitolách.

²³ Taagepera, R., M. S. Shugart (1989). *Seats and Votes: The Effects and Determinants of Electoral systems*. Yale University Press, New Haven, s. 57.

²⁴ Novák, M. (1997). *Systémy politických stran*. SLON Sociologické nakladatelství, Praha, s. 99.

²⁵ Strmiska, M., Hloušek, V., Kopeček, L., Chytílek, R. (2005). *Politické strany moderní Evropy*, s. 644.

²⁶ Novák, M. (1997). *Systémy politických stran*. SLON Sociologické nakladatelství, Praha, s. 164.

Vývoj britského stranického systému do roku 1945

Tato kapitola se pokusí zmapovat postupný vývoj stranického systému v Británii od nástupu masové politiky v 19. století po rok 1945. Nastíníme jeho proměny a vytyčíme hlavní momenty, které vedly k ustálení systému dvou stran, jak ho známe po druhé světové válce.

V historickém vývoji můžeme nalézt zárodky britského stranického systému v protikladu mezi konzervativci, kteří se opírali o aristokracii a velké vlastníky půdy, a liberály, kteří měli podporu u obchodní, průmyslové a intelektuální městské buržoazie.¹ S tímto rozdělením souvisela i neexistence všeobecného volebního práva trvajícím až do roku 1918. Pro 19. století byl charakteristický především rozvoj organizační struktury stran a postupné rozšiřování volebního práva.²

Podle Sartoriho je anglický bipartismus v tomto období pouhým mýtem a o celostátním stranickém systému lze hovořit až od roku 1885.³ V té době totiž dochází k zásadnímu rozšíření volebního práva a politika se stává masovou. V období 1885-1910 pak dochází ke střídání konzervativců a liberálů, ale ve většině voleb nevede výsledek ke skutečné jednostranické vládě a vítězná strana je nucena se spoléhat na hlasy dalšího subjektu (konzervativci se opírají o Liberální unionisty a liberálové se spoléhají na irské nacionalisty).⁴ Důležitým momentem tohoto období je pak vznik Labour Party v roce 1900,⁵ jelikož vznik třetí celostátní strany zásadním způsobem ovlivnil vývoj stranického systému v první polovině 20. století.

Dalším důležitým aspektem je zavedení všeobecného volebního práva na základě Representation of People Act v roce 1918. Díky němu mohl volit každý muž, který dosáhl věku 21 let, a všechny ženy starší 30 let.⁶ Rozšíření volebního práva tak šlo

¹ Novák, M. (1997). Systémy politických stran. SLON Sociologické nakladatelství, Praha., s. 86.

² Strmiska, M., Hloušek, V., Kopeček, L., Chytílek, R. (2005). Politické strany moderní Evropy. Analýza stranicko-politických systémů. Portál, Praha., s. 60.

³ Sartori, G. (2005). Strany a stranické systémy. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, s. 206.

⁴ Strmiska, M., Hloušek, V., Kopeček, L., Chytílek, R. (2005). Politické strany moderní Evropy. Analýza stranicko-politických systémů. Portál, Praha., s. 64.

⁵ název Labour Party vznikl až v roce 1906, předchůdkyní byla tzv. Labour Representation Committee; viz: Říchová, B. (2005). Spojené království Velké Británie a Severního Irsku. In: Dvořáková, V. a kol. Komparace politických systémů I., VŠE, Praha., s. 145.

⁶ K dalšímu rozšiřování volebního práva pak došlo v letech 1928 a 1969, kdy se snížila hranice volebního práva pro ženy a poté pro všechny na 18 let; viz: Pugh, M. (1988). Popular Conservatism in Britain:

ruku v ruce s rozmachem labouristů, jelikož ti získávali podporu především od sociálních skupin, které byly dříve z volební soutěže vyloučeny.

V meziválečném období nám tedy vedle konzervativců a liberálů začíná figurovat třetí celostátní strana, labouristé, čímž dochází k vytvoření provizorního tripartismu.⁷ Toto nové uspořádání navíc vychází ze socioekonomického štěpení vlastníci – pracující. Nově vytvořený bipartismus tak spočívá v protikladu mezi stranou buržoazní a dělnickou. Liberálové, nacházející se ve středu, postupně pozorovali dezerci svých levicových voličů k labouristům a přívrženci mající strach z levice přebíhali od liberálů ke konzervativcům.⁸ Svoji roli zde sehrálo i oslabení liberálů v souvislosti s rozkolem uvnitř strany. Ten způsobil rozpor ohledně irské otázky na začátku 20. století. Odštěpené křídlo liberálů zformované pod hlavičkou Liberálních unionistů spolupracovalo s konzervativci, s nimiž se nakonec v roce 1912 sloučilo, a konzervativci se přejmenovali na Konzervativní a unionistickou stranu.⁹ Účinky FPTT tím znevýhodňovaly oslabenou středovou stranu a došlo k postupné eliminaci liberálů.

V meziválečném období jsme tedy svědkem toho, že dvoustranický systém nemusí v čase reprodukovat stejné strany a ty mohou být nahrazeny jinými. V daném případě došlo ke změně pozice liberálů, kteří ztratili své postavení na úkor labouristů. Jednalo se však o velmi specifickou situaci, která byla ovlivněna výše zmíněnými faktory.

Nyní se podíváme, jak probíhala soutěž o hlasy voličů a jaké byly její výsledky v první polovině 20. století. Výsledky budeme sledovat od roku 1918, kdy došlo k rozšíření volebního práva na celou zletilou mužskou populaci a na všechny ženy nad 30 let. Tím se výrazně zvýšila velikost elektorátu, což ovlivnilo celkovou volební soutěž.

Reakcí na rozšíření volebního práva byla společná kandidatura konzervativců a liberálů Lloyda George¹⁰ ve volbách v roce 1918.¹¹ Jejich volební kampaň založená na

Continuity and Change, 1880-1987. In: The Journal of British Studies, Vol. 27, No. 3, The Dilemmas of Democratic Politics, s. 260.

⁷ Strmiska, M., Hloušek, V., Kopeček, L., Chytílek, R. (2005). Politické strany moderní Evropy. Analýza stranicko-politických systémů. Portál, Praha., s. 644.

⁸ Novák, M. (1997). Systémy politických stran. SLON Sociologické nakladatelství, Praha., s. 87.

⁹ Strmiska, M., Hloušek, V., Kopeček, L., Chytílek, R. (2005). Politické strany moderní Evropy. Analýza stranicko-politických systémů. Portál, Praha., s. 64.

¹⁰ v průběhu 1. světové války došlo v rámci Liberální strany k dalšímu rozkolu, v důsledku volební prohry 1923 se však obě křídla znovu sjednotila

antisocialistickém programu jim tehdy přinesla přesvědčivé vítězství a vládu Koalice do roku 1922. Labouristé v těchto volbách získali téměř 21 procent hlasů, ale v systému FPTP se výsledek promítl do zisku pouhých 8 procent křesel. Zisk 58 křesel zcela zakrýval fakt, že strana obdržela 2,5 milionu hlasů. Labouristé jako třetí strana byli tedy značně podreprezentováni na úkor prvních dvou stran. V následujících volbách se však dostávají postupně do pozice druhé nejsilnější strany a jejich podreprezentace se začíná snižovat. Následující tabulka přináší přehled výsledků voleb mezi lety 1918-1936.

Tabulka č. 1: Výsledky voleb 1918-1935 pro Spojené království Velké Británie a Severního Irsku

Volby	Procento hlasů				Počet mandátů				
	Kon. ^a	Lab.	Lib. ^b	Ostat.	Kon. ^a	Lab.	Lib. ^b	Ostat.	Celkem
1918*	38,4	20,9	25,9	14,9	382	57	163	105	707
1922	38,2	29,5	28,9	3,4	344	142	62	67	615
1923	37,9	30,5	29,6	2,1	258	191	158	8	615
1924	47,2	33,0	17,6	2,2	412	151	40	12	615
1929	38,2	37,0	23,4	1,4	260	287	59	9	615
1931	60,7	30,7	6,8	1,8	474	52	36	53	615
1935	53,5	37,9	6,5	2,1	429	154	21	11	615

* zahrnuje Irsko, nikoli Severní Irsko

(a) zahrnuje koalici konzervativců pro volby 1918; národní koalici pro volby 1931, národní labouristy a liberální nacionály

(b) zahrnuje koalici Liberální strany pro volby 1918; liberální nacionály pro volby 1922; nezávislé liberály pro volby 1931

Zdroj: Yonwin, J. (2004). UK Election Statistics: 1918-2004. Research Paper 04/61. House of Commons Library.

Z těchto výsledků můžeme pozorovat postupné posilování labouristů na úkor liberálů, pokud jde o zisk hlasů i schopnost vítězit v jednomandátových obvodech a získat mandát. Ve volbách v roce 1922 labouristé poprvé získali více hlasů než

¹¹ Strmiska, M., Hloušek, V., Kopeček, L., Chytílek, R. (2005). Politické strany moderní Evropy. Analýza stranicko-politických systémů. Portál, Praha., s. 65.

liberálové a stali se druhou nejsilnější stranou v Dolní sněmovně se 142 křesly. Liberálové se tak najednou stali třetí stranou, která byla volebním systémem diskriminována. Podíváme-li se totiž na počet získaných hlasů liberálů a labouristů, zjistíme, že rozdíl v podpoře činil necelé procento. Rozdíl získaných mandátů však byl víc než o polovinu menší. Volby roku 1922 a 1923 tak zaznamenaly prudký nárůst preferencí labouristů a především mandátů.

Narušení dvoustranického formátu se pak plně projevilo ve volbách v roce 1923, kdy nastala situace, že žádná ze stran nezískala v Dolní sněmovně většinu křesel. Zajímavý je z tohoto hlediska právě index proporcionality¹², který je pro systém FPTP velmi nízký a ukazuje hodnotu 4,66%. To značí, že volební podpora všech tří stran, tedy konzervativců, liberálů i labouristů se promítla proporcčně i do zisku mandátů, žádná strana nebyla extrémně nadreprezentovaná ani podreprezentovaná. Volební podpora tak překvapivě odpovídala i zisku mandátů. Zajímavý je i index efektivního počtu stran pro dané volby, který udává hodnotu 3,01, tedy jasné přiblížení se spíše třístranickému než dvoustranickému systému.

Jelikož žádná strana nezískala v Dolní sněmovně většinu, ujal se vlády menšinový labouristický kabinet podporovaný liberály, první v historii Británie.¹³ Vláda však nebyla dost silná a v roce 1924 padla. Nové volby, které se odehrávaly v atmosféře strachu z levice, byly triumfem konzervativců, kteří získali výraznou většinu.¹⁴ Pro liberály byl výsledek začátkem jejich postupného oslabování.

Další volby se konaly v roce 1929 a znamenaly první vítězství labouristů. Nepodařilo se jim však získat většinu křesel a vytvořili tak svůj druhý menšinový kabinet, který se opíral o liberály v Dolní sněmovně a konzervativce ve Sněmovně lordů.¹⁵ Toto uspořádání však trvalo pouhé dva roky, jelikož s nastupující světovou krizí

¹² odchylka od proporcionality je měřena indexem Loosemore-Hanby, jehož vzorec vypadá následovně:

$$D = \frac{1}{2} \sum |v_i - s_i|$$
 kde v je procento hlasů a s procento mandátů. Výsledný index udává, o kolik procent se celkový výsledek odchyluje od proporcionality (0-100, tj. max. proporcionalita-max. disproporcionalita), viz: Novák, M., T. Lebeda a kol. Volební a stranické systémy, ČR v mezinárodním srovnání. Vydavatelství Aleš Čeněk, Dobrá Voda., s. 414.

¹³ Morgan, K. a kol. (1999). Dějiny Británie. Lidové noviny, Praha., s. 573.

¹⁴ Strmiska, M., Hloušek, V., Kopeček, L., Chytílek, R. (2005). Politické strany moderní Evropy. Analýza stranicko-politických systémů. Portál, Praha., s. 66.

¹⁵ Strmiska, M., Hloušek, V., Kopeček, L., Chytílek, R. (2005). Politické strany moderní Evropy. Analýza stranicko-politických systémů. Portál, Praha., s.66.

a rostoucí nezaměstnaností nedokázal kabinet účinně bojovat.¹⁶ Nově vytvořená „Národní vláda“ složená z konzervativců, většiny liberálů a z malé skupiny labouristů pak šla pod hlavičkou národní kolice do voleb v roce 1931.¹⁷ Národní koalice zvítězila rozhodujícím způsobem a nejvíc křesel v jejím rámci získali konzervativci. Opoziční silou se stali labouristé, kteří zaznamenali těžkou prohru, především pokud jde o převod hlasů na křesla. Index deformace¹⁸ pro labouristy činil 0,28, což ilustruje velmi značnou podrepräsentaci. To znamená, že labouristé sice měli celkově vysokou podporu, ale byla poměrně rovnoměrně regionálně rozložená. Absence silně regionálně koncentrovaných hlasů znamenala, že v jednomandátových obvodech obvykle neměli dostatečný počet hlasů pro získání mandátu.

Následující volby v roce 1935 pouze potvrdily dominanci národní koalice a pozici labouristů jako druhé nejsilnější strany. V důsledku vypuknutí války k volbám v roce 1939 nedošlo a byla vytvořena vláda národního sjednocení, která trvala do roku 1945.¹⁹

V meziválečném období jsme tedy svědky toho, jak ve stranicko-politickém uspořádání bojují liberálové s labouristy o postavení druhé strany. A s odkazem na Duvergera můžeme toto období charakterizovat jako třístranický formát.²⁰ I přes tento fakt však konzervativci dokázali ve volbách v letech 1922, 1924, 1931 a 1935 získat většinu křesel. Tato většina neodpovídala celkovým získům hlasů a strana byla po celé sledované období nadrepräsentována, její index deformace se pohyboval v intervalu 1,11-1,46. To se dělo samozřejmě na úkor druhých stran, které mezi sebou bojovaly o druhé místo. Následující graf ukazuje souboj liberálů a labouristů v meziválečném období.

¹⁶ Morgan, K. a kol. (1999). Dějiny Británie. Lidové noviny, Praha., s. 477.

¹⁷ Strmiska, M., Hloušek, V., Kopeček, L., Chytílek, R. (2005). Politické strany moderní Evropy. Analýza stranicko-politických systémů. Portál, Praha., s. 66.

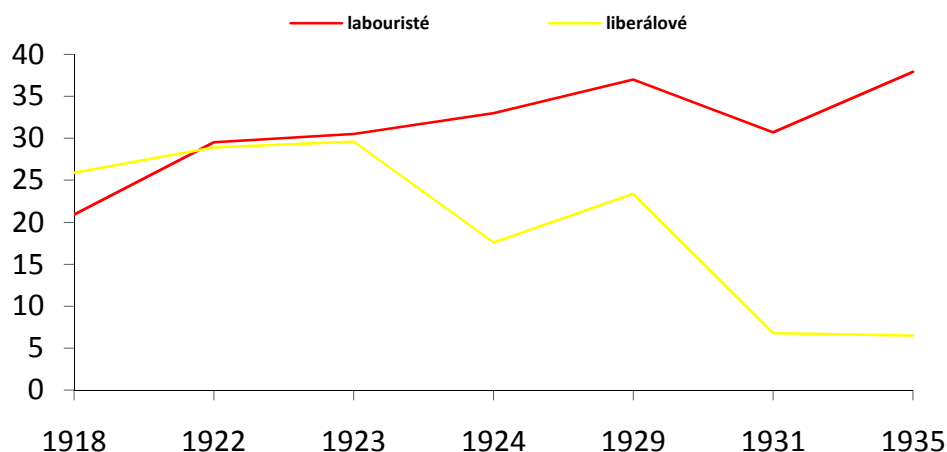
¹⁸ hodnota indexu deformace pro jednotlivé strany se vypočítá $I = \frac{S_1}{V_1}$, kde s je procento mandátů a

v procento hlasů; nadrepräsentaci značí hodnota indexu větší než 1, podrepräsentace hodnotu indexu menší než 1; viz: Novák, M., T. Lebeda a kol. Volební a stranické systémy, ČR v mezinárodním srovnání. Vydavatelství Aleš Čeněk, Dobrá Voda., s. 414.

¹⁹ Strmiska, M., Hloušek, V., Kopeček, L., Chytílek, R. (2005). Politické strany moderní Evropy. Analýza stranicko-politických systémů. Portál, Praha., s. 67.

²⁰ Duverger, M. (1972). Party politics and pressure groups : a comparative introduction. London., s. 80.

Graf č. 1: Poměr hlasů labouristů a liberálů 1918-1935

Zdroj: Yonwin, J. (2004). UK Election Statistics: 1918-2004. Research Paper 04/61. House of Commons Library.

Z grafu je patrné, že od voleb 1924 dochází k jasné marginalizaci liberálů a na jejich místo jakožto druhá strana nastupují labouristé. Ačkoliv byly podíly hlasů obou stran poměrně vyrovnané ve volbách 1922 a 1923, kdy rozdíl v hlasech byl kolem jednoho procenta, rozdíl v získaných mandátech byl diametrálně odlišný. Liberálové se stali obětí systému FPTP, který eliminuje slabé strany a nepřevádí jejich podporu na mandáty.

Můžeme zde tedy sledovat dva faktory, které mají vliv na eliminaci strany a o kterých hovoří M. Novák.²¹ Jedná se o mechanický efekt, kdy je třetí strana znevýhodněna a nedostatečně reprezentována ve vztahu k procentu svých voličů, a psychologický efekt, jelikož voliči chápou, že jejich hlasy propadají, když je dávají třetí straně, a proto je raději dají té ze dvou hlavních stran, která je pro ně přijatelnější.

Daná situace tak stavěla liberály do dilematu zda se sloučit s konzervativci, nebo trvat na vlastní samostatnosti a být postupně eliminováni.²² Liberálové de facto částečně přistoupili na spolupráci s konzervativci a ve volbách 1931 a 1935 se část liberálů, tzv. „liberálních nacionalů“ účastnila předvolební a povolební koalice s konzervativci.²³ Liberálové trávající na své svébytnosti pak byli eliminováni a po druhé

²¹ viz: Novák Novák, M. (1997). Systémy politických stran. SLON Sociologické nakladatelství, Praha., s. 99.

²² Novák, M. (1997). Systémy politických stran. SLON Sociologické nakladatelství, Praha., s. 99.

²³ Strmiska, M., Hloušek, V., Kopeček, L., Chytílek, R. (2005). Politické strany moderní Evropy. Analýza stranicko-politických systémů. Portál, Praha., s. 66.

světové válce dosáhli jen jednociferného výsledku. Postupné oslabování a pnutí uvnitř strany se projevilo i v celkovém počtu nominovaných kandidátů. Liberálové se připravili o silnější postavení již tím, že v roce 1931 postavili pouze 117 kandidátů na 615 obvodů, přičemž o dva roky dříve šli do voleb s 507 kandidáty. Úbytek kandidátů tak jen ilustroval jejich postupné slábnutí.

Charakteristickým rysem pro dané období provizorního tripartismu je i vládní nestabilita a vytváření koalic. Ve dvou případech se žádné straně po volbách nepodařilo získat v Dolní sněmovně většinu. Došlo tak k vytvoření dvou menšinových vlád v roce 1923 a 1929. Trvání první z nich však nepřesáhlo jeden rok, druhé dva roky.²⁴ Krize dvoustranického systému v meziválečném období tak ukázala, že systém FTPT může dočasně generovat i třetí relevantní stranu, ale nakonec se působením mechanického a psychologického efektu vrací do dvoustranického formátu v souladu s Duvergerovým „zákonem“. O tom, jak se britský stranický systém dále vyvíjel v druhé polovině 20. Století, bude pojednávat následující kapitola.

²⁴ Duverger, M. (1972). Party politics and pressure groups : a comparative introduction. London., s. 81.

Bipartismus po druhé světové válce

Britský bipartismus po druhé světové válce je charakteristický alternací labouristů a konzervativců ve vládě. Celé toto období lze rozdělit na dvě etapy, z nichž první je vymezena lety 1945 až 1974 a Sartorim je tato perioda považována za období „dokonalého“ dvoustranického systému.¹ Přelomem této etapy byly volby v únoru 1974, kdy nedošlo k vytvoření jednobarevné vládní většiny. Následující etapa je pak svou nedokonalou vládní alternací trvající do roku 1997 považována, ve smyslu Sartoriho typologie, za systém přibližující se predominantní straně.²

V této kapitole budeme sledovat vývoj stranického systému od roku 1945 do roku 1992 a jeho proměny. Pro tento účel ji rozdělíme do tří podkapitol, v kterých se budeme nejdříve zabývat sociálním faktorem spojeným s fenoménem rozmrznutí stranického systému, dále geografickým aspektem voleb a nakonec samotnou analýzou volebních výsledků. Ve sledovaném období totiž došlo k několika důležitým momentům, které ovlivnily nejnovější vývoj britské stranické soustavy, a pomohou nám tak lépe vysvětlit nové trendy, které jsou rozebírány v poslední kapitole.

První poválečné volby znamenaly vítězství labouristů a jejich první jednobarevnou vládu. Po druhé světové válce se tak ve volbách tradičně utkávají dvě nejsilnější strany, konzervativci a labouristi, a výsledkem jsou jednobarevné vládní kabinet. Liberálové v tomto období ztratili svoji pozici celobritské strany a dosahovali do 70. let v počtu získaných hlasů jednociferných výsledků. Typickým rysem pro danou periodu byl i silný dostředivý účinek obou hlavních stran.³ Názorové rozpětí nebylo příliš velké a menší byla i ideologická vzdálenost, což napomáhalo optimálnímu fungování bipartismu.⁴ Obě strany se podílely na modernizační agendě budování sociálního státu a řídili se keynesiánskou hospodářskou politikou. Střet konzervativců a labouristů se tak odehrával příležitostně v zahraniční politice.⁵ Odklon od pravolevého

¹ Sartori, G. (2005). Strany a stranické systémy. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno.,s. 203.

² Strmiska, M., Hloušek, V., Kopeček, L., Chytílek, R. (2005). Politické strany moderní Evropy. Analýza stranicko-politických systémů. Portál, Praha, s. 73.

³ Tamtéž, s. 67.

⁴ Novák, M. (1997). Systémy politických stran. SLON Sociologické nakladatelství, Praha, s. 89.

⁵ Strmiska, M., Hloušek, V., Kopeček, L., Chytílek, R. (2005). Politické strany moderní Evropy. Analýza stranicko-politických systémů. Portál, Praha, s. 67.

směřování nastal až v 70. letech, kdy se konzervativci pokusili o částečnou demontáž sociálního státu.⁶

V polovině 70. let začíná na britský bipartismus doléhat několik nových faktorů. Jednalo se především o fenomén snižující se stranické loajality voličů a rozvolňující se vztah mezi politickými stranami a třídní příslušností. Zároveň dochází k posílení regionálních formací tzv. „keltských periferií“ a rostoucí nespokojenost se dvěma hlavními stranami vede k hledání nové alternativy. Tyto faktory pak měly za následek „rozmrznutí“ dosavadního stranického systému, což přiblížíme v následující podkapitole.

Socioekonomické faktory

Období od konce druhé světové války do 70. let se vyznačovalo silnou segmentací společnosti a s tím související voličskou sebeidentifikací s určitou politickou stranou, tzv. Era of Alignment. Podle autorů Butlera a Stokesa,⁷ kteří vycházejí z michiganského modelu⁸, byla typickým rysem provázanost třídní příslušnosti⁹ a loajality k určité straně. Dělnická třída se tak identifikovala s labouristy, které pak volila, a střední třída se naopak identifikovala s konzervativci, kteří získali její hlasy. Tento zažitý formát vytvářel stabilní stranickou identifikaci.

V průběhu 60. let však dochází ve všech západních demokraciích k sociálním a ekonomickým změnám, jež vedou k narušení této stranické stability.¹⁰ Změna v sociální struktuře voličstva, kde pracovní zařazení již není rozhodujícím aspektem stranické sympatie, rostoucí vzdělanost, proměna věkové struktury a zvyšující se informovanost

⁶ Strmiska, M., Hloušek, V., Kopeček, L., Chytílek, R. (2005). Politické strany moderní Evropy. Analýza stranicko-politických systémů. Portál, Praha, s. 68.

⁷ Butler, D., Stokes, d. (1971). Political change in Britain: forces shaping electoral choice. Penguin Books.

⁸ název nese po univerzitě v Michiganu, kde vznikla studie The American Voter od A. Campbella. Model předpokládá, že voličské chování je ovlivněno sociálním postavením voliče, jeho rodinou a pracovním zařazením. Voliči se tedy primárně nerozhodují podle volebních programů, ale své sociální příslušnosti.

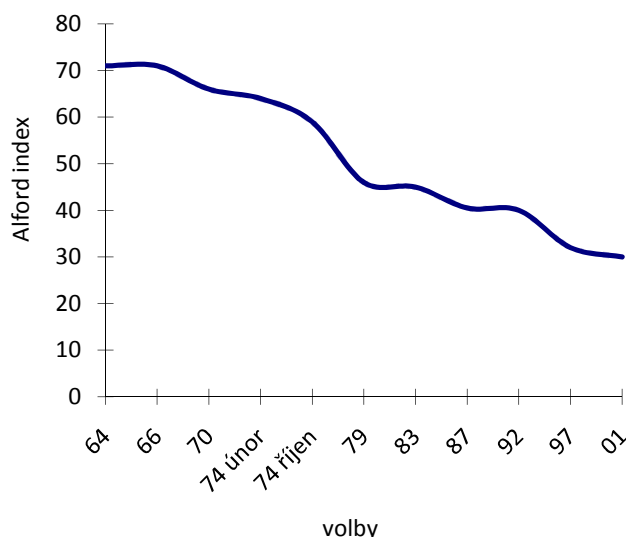
⁹ k určení třídní příslušnosti bylo používáno několik systémů, pro volební průzkumy se osvědčil systém, který rozděluje voliče podle pracovního zařazení do 6 skupin A – vyšší management, administrativa, odborníci; B – střední management, administrativa a odborníci; C1 – pozice supervizora, úředníka a ostatních nemanuálně pracujících; C2 – vyučení manuálně pracujících; D – částečně nebo vůbec nevyučení manuálně pracujících; E – zbytek, námezdní dělníci, lidé žijící ze sociální podpory. Tyto skupiny jsou pak rozděleny do 2 skupin A, B, C1 – nemanuálně pracujících a C2, D, F – manuálně pracujících.

¹⁰ Dalton, J. Russel; Flanagan, C. Scott; Beck, A. Paul. (1984). Electoral Change in Advanced Industrial Democracies. Realignment or Dealignment? Princeton University Press, New Jersey., s. 8.

voličstva tak přispěly k artikulaci nových požadavků voličů. Neschopnost stranických aparátů reagovat na tyto nové podněty pak způsobily, že vazba mezi stranami a loajálním voličstvem se začala postupně uvolňovat.¹¹

Od 70. let se tak setkáváme s termínem Era of Dealignment, tedy období, kdy se třídní a sociální vazby uvolňují a rozhodování voličů je ovlivněno jinými podněty. Dřívější spojení třídní příslušnosti k určité straně a stranická loajalita se začíná postupně oslabovat. Jak dokazuje Alfredův¹² index v následujícím grafu, který měří vztah mezi třídní příslušností a výběrem strany. Index se vypočítá odečtením procenta manuálně pracujících od nemanuálně pracujících voličů labouristů.¹³ Pro daný graf byla použita obecná forma indexu, kde je výsledkem součet rozdílů manuálně a nemanuálně pracujících voličů labouristů a konzervativců.¹⁴

Graf č. 2: Vztah mezi sociální třídou a stranickou identifikací, 1964-2001

Zdroj: BES post-election surveys 1964-2001

¹¹ Alt, J. (1984). Dealignment and the Dynamics of Partisanship in Britain. In: Dalton, J. Russel; Flanagan, C. Scott; Beck, A. Paul. (1984). Electoral Change in Advanced Industrial Democracies. Realignment or Dealignment? Princeton University Press, New Jersey., s. 300.

¹² Robert Alford je americký politolog, který se zabýval uvolňováním sociální třídy a stranické identifikace. Důvod této eroze viděl ve zvětšující se prosperitě, rostoucích možnostech vzdělání, vyšších příjmech střední třídy a novém životním stylu, který se nabízel pracující třídě.

¹³ Denver, D. (2007). Elections and voters in Britain, New York : Palgrave Macmillan, s. 67.

¹⁴ Clarke, D., Harold, Sanders, D., Stewart, C. Marianne, Whiteley, F. Paul. (2004). Political Choice in Britain. Oxford University Press., s. 213.

Tento graf nám jasně ilustruje oslabování vazeb mezi příslušností k sociální třídě a sebeidentifikací s labouristy nebo konzervativci. Od roku 1966 dochází k postupnému snižování indexu a erozi vztahu mezi třídou a stranou. Pracovní zařazení již tedy není rozhodujícím faktorem stranické preference, jak tomu bylo do 70. let. Podle průzkumů vedených BES¹⁵ se v roce 1964 neidentifikovaly 2/5 respondentů ze střední střídy s konzervativci a podobné množství respondentů z dělnické třídy se neidentifikovalo s labouristy. V průzkumu v roce 1987 se již polovina respondentů hlásících se ke střední třídě neidentifikovala s konzervativci a 2/3 příslušníků dělnické třídy se neidentifikovaly s labouristy. V roce 2001 průzkum zaznamenal, že sedm z deseti respondentů patřících do střední třídy se neidentifikovalo s konzervativci a pět z deseti respondentů reprezentujících dělnickou třídu se neidentifikovalo s labouristy. Tento dlouhodobý klesající trend ilustruje oslabující se vztah třídní příslušnosti a stranické preference. Spojení, které v poválečné době mělo silný vliv na stranický systém, o čtyřicet let později už nehraje v rozhodování voličů tak důležitou roli.¹⁶

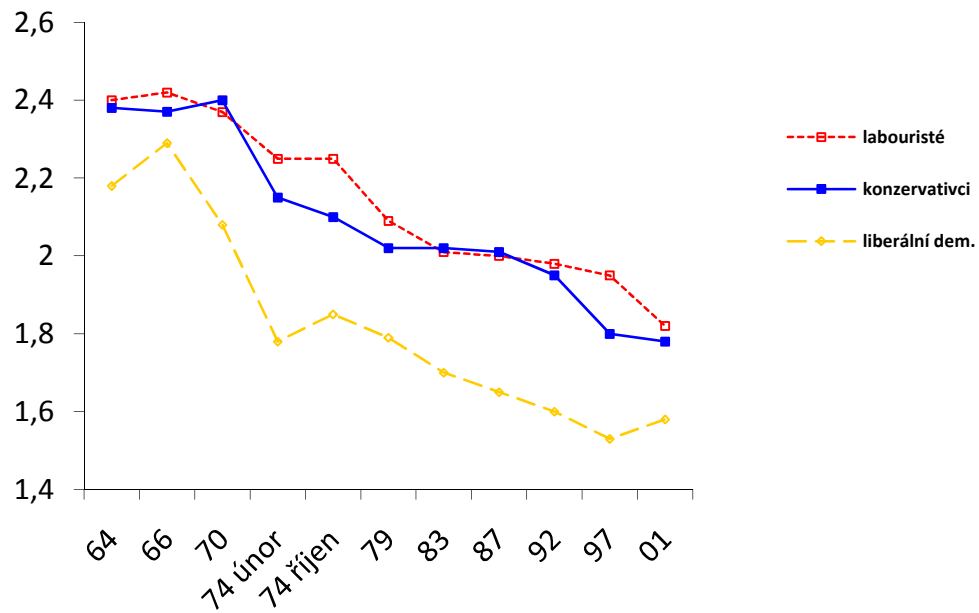
Souvisejícím aspektem je v tomto směru i snižující se síla stranické identifikace. Dynamiku tohoto faktoru lze sledovat v průzkumech na škále 0-3, kde +3 značí velmi silnou identifikaci se stranou, +2 silnou, +1 nepříliš silnou, 0 znamená, že se respondenti neidentifikují s žádnou stranou. V grafu č. 3 tak můžeme sledovat snižování stranické identifikace se třemi nejsilnějšími stranami.

Podíváme-li se na graf, tak můžeme konstatovat, že s výjimkou poměrně prudkého poklesu stranické identifikace u konzervativců a liberálů mezi lety 1970 a 1974 je pokles celkově lineární. Mezi lety 1964 a 2001 tak došlo k poměrně pravidelnému poklesu identifikace voličů. Zatímco v roce 1964 činila v průměru síla identifikace se stranou 2,2, což je mírně nad hranicí silné identifikace, tak v roce 2001 již byl průměr pouze 1,5, což je na pomezí nepříliš silné a silné identifikace.

¹⁵ BES –British Election Study, je široká databáze shromažďující informace o voličích, jejich sociálním postavení, voličských preferencích, volebním chování a geografickém aspektu voleb. Údaje jsou shromažďovány od roku 1964, kdy byly provedeny první povolební průzkumy, které se od té doby provádějí kontinuálně. Data jsou dostupná na webové stránce: www.besis.org a vedle dat obsahují i některé studie.

¹⁶ Clarke, D., Harold, Sanders, D., Stewart, C. Marianne, Whiteley, F. Paul. (2004). Political Choice in Britain. Oxford University Press., s. 179.

Graf č.3: Síla stranické identifikace podle stran

Zdroj: BES post-election surveys 1964-2001

Vezmeme-li v úvahu tyto dva aspekty, tedy postupné uvolňování vazby mezi třídní příslušností a stranickou preferencí a lineárně se snižující stranickou identifikací od 70. let, je zřejmé, že voliči se v éře uvolňování začínají orientovat podle jiných měřítek, než je jejich třídní příslušnost, a mají sklon více experimentovat se svým hlasem. Od 70. let tak některé analýzy hovoří o voliči jako o konzumentovi.¹⁷ Tím se pochopitelně mění i volební soutěž. Zatímco v roce 1964 kolem 40 procent respondentů průzkumu BES nebylo schopno jmenovat alespoň dvě politická témata, kterým čelí jejich země, a 80 procent dotazovaných mělo minimální nebo žádné povědomí o termínu pravice a levice v politickém kontextu, o deset let později, tedy od poloviny 70. let již průzkumům dominuje právě rozhodování podle politických témat jednotlivých politických stran.¹⁸ Voliči tak začínali být méně věrní tradičnímu uspořádání vztahu třídy a strany a byli ochotni rozhodovat se mezi stranami na základě atraktivity nabídky, která jim byla nabízena.¹⁹

¹⁷ Clarke, D., Harold, Sanders, D., Stewart, C. Marianne, Whiteley, F. Paul. (2004). Political Choice in Britain. Oxford University Press., s. 2.

¹⁸ Denver, D. (2007). Elections and voters in Britain, New York : Palgrave Macmillan, s. 98-100.

¹⁹ Clarke, D., Harold, Sanders, D., Stewart, C. Marianne, Whiteley, F. Paul. (2004). Political Choice in Britain. Oxford University Press., s.3.

Padesátá a šedesátá léta tak byla ve znamení stranické loajality na základě třídní příslušnosti a silné stranické identifikace. To rozdělovalo voliče do dvou bloků, které podporovaly svoji stranu ve volbách téměř automaticky.²⁰ Tím bylo zajištěno poměrně stabilní voličské chování a dobrý chod dvoustranického formátu. Zároveň je však nutné dodat, že tento obecný trend se nemusel týkat naprosto všech voličů a existovalo malé procento těch, kteří měnili ve volbách strany bez ohledu na svoji třídní příslušnost.²¹

Změna tohoto uspořádání přišla, jak již bylo řečeno, v 70. letech. Uvolňování vazby mezi třídní a stranickou příslušností lze podle Alta vysvětlit třemi možnými přístupy.²² První z nich je demografický přístup, který reflektuje společenské faktory: změny v pracovním zařazení, úbytek manuálně pracujících, vnik nové střední třídy, rostoucí vzdělanost a tím zvyšující se zájem o dění, růst odborů, které reprezentují nová povolání a nástup poválečné generace²³, která má jiné potřeby než generace jejich rodičů. Druhý přístup reflektuje deklarované sliby a programy stran. Tím, že obě hlavní strany měly dostředivý účinek v pravolevém uspořádání, vzdalovaly se představám a přáním svých tradičních přívrženců. Třetí možností je retrospektivní přístup, kdy voliči sami hodnotí úspěšnost a plnění deklarovaných slibů úřadující strany a srovnávají ji s možnostmi druhé strany. Volby jsou z tohoto pohledu považovány za „referendum“ o úřadující straně. Nenaplnění očekávání voličů pak vede k oslabení stranické identifikace a zvýšení voličské volatility. To pochopitelně vede od 70. let k větší soutěživosti voleb na úrovni volebních obvodů a zvyšující se roli médií v politické soutěži.²⁴ Na uvolňování vazeb třídy a strany tak měly vliv jak proměny v sociální struktuře obyvatelstva, ekonomický vývoj, ale i samotná politika vládních stran. Jak

²⁰ Denver, D. (2007). *Elections and voters in Britain*, New York : Palgrave Macmillan, s. 64.

²¹ Voličskou volatilitu, tedy rozdíl procenta hlasů získaných všemi úspěšnými stranami od jedné voleb k druhým, lze měřit tzv. Pedersenovým indexem. Ten udává v průměru hodnotu 4,3 v 50. letech, 5,2 v 60. letech a 8,3 v 70. letech. Přičemž, čím menší hodnota, tím menší přesun hlasů. viz: Strmiska, M., Hloušek, V., Kopeček, L., Chytílek, R. (2005). *Politické strany moderní Evropy. Analýza stranicko-politických systémů*. Portál s. 23.

²² Alt, J. (1984). *Dealignment and the Dynamics of Partisanship in Britain*. In: Dalton, J. Russel; Flanagan, C. Scott; Beck, A. Paul. (1984). *Electoral Change in Advanced Industrial Democracies. Realignment or Dealignment?* Princeton University Press, New Jersey., 301.

²³ ve volbách v roce 1974 byli prvovoliči lidé, kteří se narodili po druhé světové válce a vyrůstali v relativně stabilním prostředí a materiálním zajištění, to mělo pochopitelně i vliv na formování jejich hodnot a vyšší zájem o alternativu ke dvou hlavním stranám.

²⁴ více viz: Denver, D. (2007). *Elections and voters in Britain*, New York : Palgrave Macmillan, s. 125-154.

píše Alt: „nenaplnění očekávání voličů vede k prohloubení krize stranické identifikace a vyšší volatilitě“.²⁵ Nesmíme navíc zapomínat, že v 70. letech došlo po celém světě k ropným šokům a domácí vlády se musely vyrovnat s nastalými ekonomickými problémy.

Geografický faktor

Druhým aspektem, který se v 70. letech projevil, byl aspekt regionální (na tomto místě jsou tím míněna specifika regionů Anglie, Walesu a Skotska)²⁶. V poválečných volbách nebyl rozdíl v hlasování jednotlivých regionů patrný a ve Skotsku a Anglii byl souboj konzervativců a labouristů poměrně vyrovnaný. V samotné Anglii pak existoval částečný rozdíl mezi severem a jihem. Od 60. let však dochází ve vyrovnaném souboji labouristů a konzervativců ve Skotsku ke změně. Jako nejčastější příčina se uvádí odlišný ekonomický vývoj, který může být ilustrován i odlišnou mírou nezaměstnanosti. Zároveň došlo i k úspěšné mobilizaci regionálních formací zastupujících „keltské periferie“ a od 60. let dochází v těchto oblastech k vzestupu nacionalismu. V případě Skotska se jednalo o Skotskou národní stranu (SNP) a ve Walesu o Stranu Walesu (Plaid Cymru), obě levostředové formace. Strany vznikly již před druhou světovou válkou, avšak dlouho byly volebně neúspěšné a první mandáty obdržely právě až v 70. letech. Obě formace se od sebe navíc liší stupněm nacionalismu. Zatímco Plaid Cymru, která do 70. let prosazovala především uchování kulturních tradic Walesu, bojovala za záchranu velštiny a postupně ke svému programu připojila i decentralismus, Skotská národní strana usilovala s mnohem větším důrazem o decentralizaci a větší autonomii již od svého vzniku.²⁷

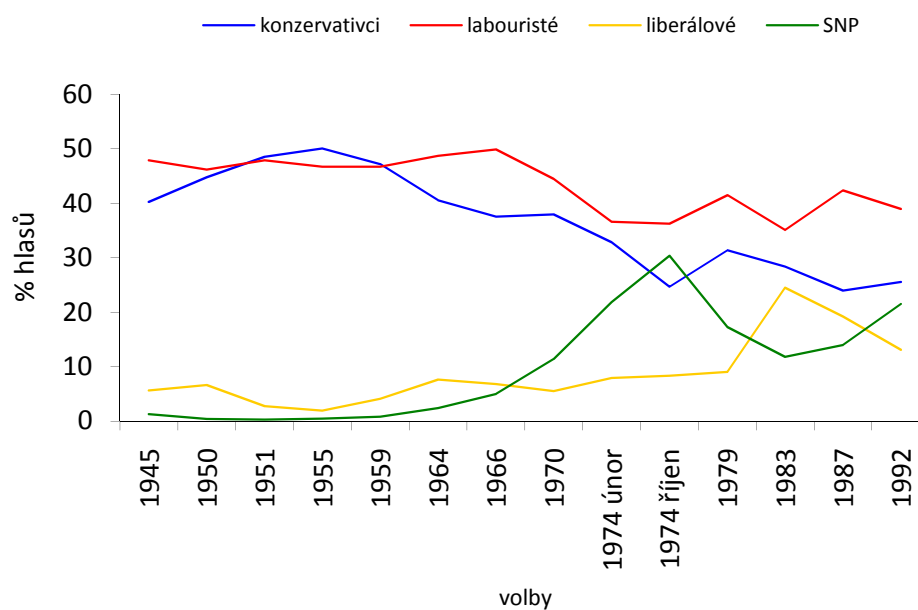
²⁵ Alt, J. (1984). Dealignment and the Dynamics of Partisanship in Britain. In: Dalton, J. Russel; Flanagan, C. Scott; Beck, A. Paul. (1984). Electoral Change in Advanced Industrial Democracies. Realignment or Dealignment? Princeton University Press, New Jersey., s. 303.

²⁶ Severní Irsko je ponecháno stranou vzhledem k existenci stranického systému odlišného od zbytku Spojeného království.

²⁷ Strmiska, M., Hloušek, V., Kopeček, L., Chytílek, R. (2005). Politické strany moderní Evropy. Analýza stranicko-politických systémů. Portál, Praha, s.68.

Následující tři grafy nám přináší volební výsledky mezi lety 1945-1992 ve Skotsku, Walesu a Anglii a demonstrují odlišnou regionální podporu dvou hlavních stran a rostoucí podíl třetích stran.

Graf č. 4: Výsledek voleb 1945-1992 ve Skotsku

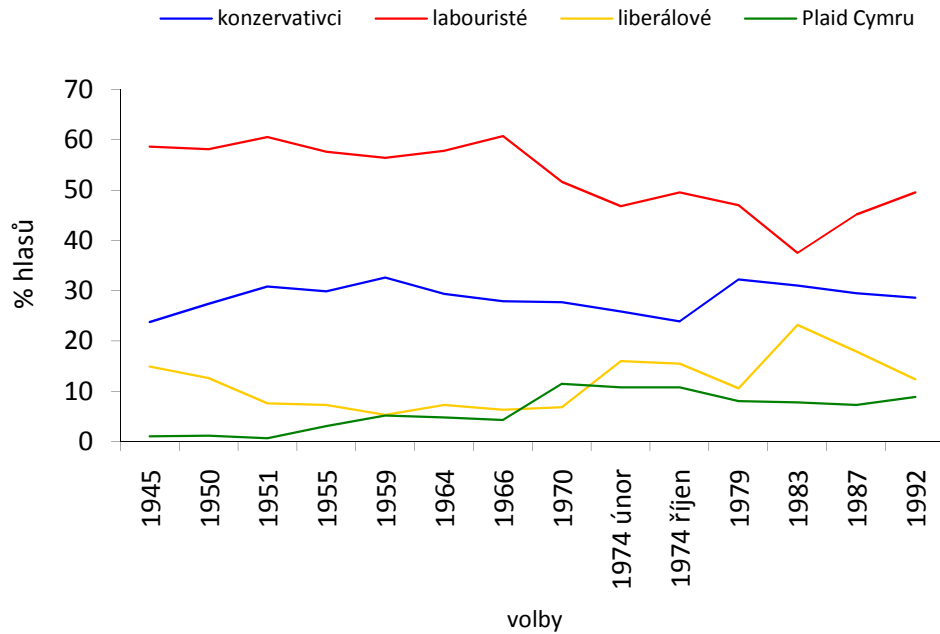
Zdroj: Yonwin, J. (2004). UK Election Statistics: 1918-2004. Research Paper 04/61. House of Commons Library.

Z výsledků voleb ve Skotsku vyplývá, že v prvních pěti poválečných volbách dosahovaly výsledky konzervativců a labouristů v počtu získaných hlasů podobných hodnot. Od voleb roku 1964 však labouristé měli jasnou převahu, která se v následujících volbách jen potvrzovala. Nárůst podpory od 70. let zaznamenala i regionální strana SNP, která získala svůj první mandát v roce 1970 a v říjnových volbách roku 1974 dokonce v počtu získaných hlasů předběhla konzervativce a obdržela celkem 11 mandátů, což byl její největší úspěch v historii. Zvýšenou podporu od 80. let zaznamenali ve Skotsku i liberálové. Přesto lze o Skotsku od poloviny 60. let hovořit jako o baště labouristů, jelikož získávali vždy kolem 2/3 křesel.

Ve Walesu oproti Skotsku byli labouristé vždy dominantní stranou a získávali v průměru o 20 procent hlasů více než konzervativci. Co se týče regionální formace

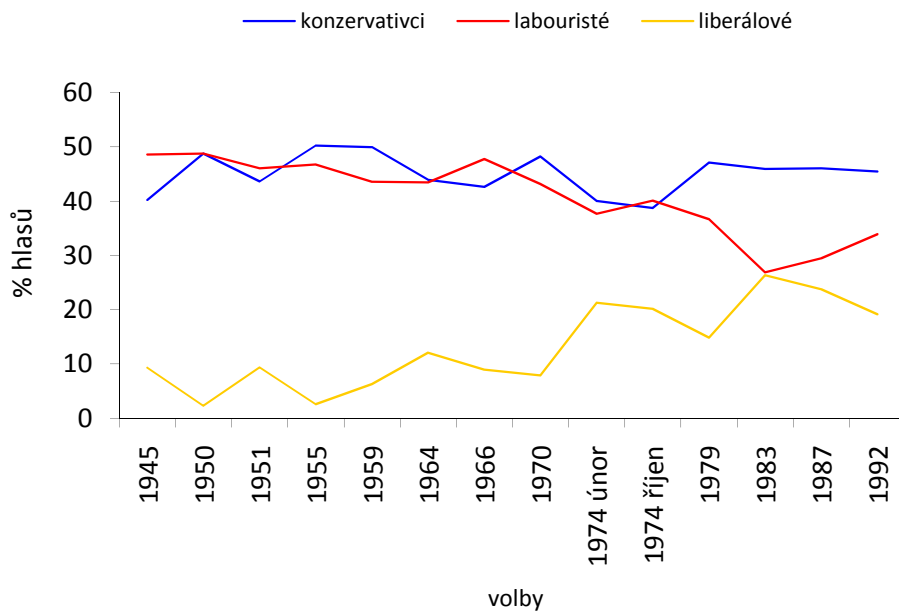
Plaid Cymru, ta nebyla tak úspěšná jako SNP ve Skotsku a získávala od roku 1974 dva až tři mandáty.

Graf č. 5: Výsledek voleb 1945-1992 ve Walesu

Zdroj: Yonwin, J. (2004). UK Election Statistics: 1918-2004. Research Paper 04/61. House of Commons Library.

Graf č. 6: Výsledek voleb 1945-1992 v Anglii

Zdroj: Yonwin, J. (2004). UK Election Statistics: 1918-2004. Research Paper 04/61. House of Commons Library.

Poslední graf nám ukazuje volební souboj v Anglii. Zde byla podpora obou hlavních stran poměrně vyrovnaná až do voleb 1979, kdy se vedení ujali konzervativci, a v následujících volbách své postavení jen posílili. Stranou nezůstali ani liberálové, kteří zaznamenali v 70. letech comeback, což se projevilo ve zvýšeném počtu nominovaných kandidátů. V rámci Anglie pak existuje ještě geografická dimenze sever-jih, která byla v podpoře konzervativců a labouristů vždy patrná, ale v průběhu posledních čtyřiceti let se rozdíl ještě více prohloubil.²⁸ Konzervativci byli tradičně silní na jihovýchodě, východě, jihozápadě a jihu Anglie. Labouristé naopak měli své pozice ve velkých průmyslových městech na severozápadě a severu.²⁹

Z uvedeného srovnání jsou patrné jisté regionální odlišnosti. Především je to již samotný počet stran. Ve Walesu a Skotsku je typický souboj čtyř formací, z nichž jednou je regionální strana. Oproti tomu v Anglii se jedná pouze o souboj tří celostátních subjektů. Dalším rozdílem je regionální podpora dvou hlavních stran. Podpora labouristů ve Walesu a od 60. let i ve Skotsku je mnohem vyšší než podpora konzervativců. V Anglii je naopak souboj konzervativců a labouristů poměrně vyrovnaný, v období 1979-92 s jasnou dominancí konzervativců. Wales a Skotsko tak lze označit za bašty labouristů. Anglie byla naopak tradičně doménou konzervativců, především na malých městech, předměstích a na venkově. V rámci Anglie však existuje již zmíněné rozdělení sever-jih a město-venkov. Právě poslední zmiňované rozdělení se za posledních čtyřicet let ještě více prohloubilo v tom smyslu, že konzervativci posílili své pozice na venkově a labouristé naopak ve městech.³⁰

Uvedené regionální rozdíly ve voličském chování lze vysvětlit třemi způsoby.³¹ Jedním je rozdílná redistribuce bohatství a tedy odlišný socio-ekonomický růst elektorátu. Poměr střední třídy se rychleji zvyšoval na jihu než na severu Anglie, ve Skotsku a Walesu. Druhým důvodem může být odlišný ekonomický růst regionů, tedy sever Anglie, Skotsko a Wales nebyly tak prosperujícími oblastmi jako jih. Zatřetí se nabízí čistě politické vysvětlení. Posilování liberálů a regionálních stran od 70. let se dělo na úkor oslabující hlavní strany v dané lokalitě. Jelikož konzervativci oslabovali na severu Anglie a ve Skotsku, byli to právě oni, kteří trpěli nárůstem podpory minoritních

²⁸ Denver, D. (2007). Elections and voters in Britain, New York : Palgrave Macmillan, s. 155.

²⁹ Tamtéž, s. 156.

³⁰ Tamtéž, s. 159.

³¹ Tamtéž.

stran. Na jihu Anglii to pak byli labouristé, kteří doplatili na nárůst liberálů. Převládajícím názorem je však odlišný ekonomický vývoj regionů ve smyslu teorie centra a periferie.³²

Dalším geografickým aspektem je rozdílná reprezentace jednotlivých regionů. Podle zákona z roku 1944 byl stanoven minimální počet křesel pro Skotsko a Wales, čímž došlo k nadreprezentaci těchto regionů k poměru k počtu obyvatel.³³ Ve svém důsledku tak volební obvody ve Skotsku a Walesu byly menší než v Anglii a pro zvolení kandidáta bylo potřeba méně hlasů než v Anglii.³⁴ Tudíž tím, že je stanoven minimální počet obvodů, který nereflektuje počet obyvatel daného regionu, je obvodů více a region je tím nadreprezentován. Tak může strana s koncentrovanou podporou snadněji získat více křesel. Tento rozdíl tedy nahrával labouristům, kteří měli ve Skotsku a Walesu dominantní postavení a mohli tak snadněji získat více mandátů.

Ke geografickému aspektu voleb se vrátíme v této kapitole ještě jednou v souvislosti s volebními obvody a postavením dvou nejsilnějších stran.

Britský stranický systém byl tedy od konce druhé světové války do 70. let ukázkovým příkladem bipartismu, kde obě hlavní strany, konzervativci a labouristé, získávaly dohromady kolem 90 a ve dvou případech dokonce 95 procent hlasů. Přechod k postindustriální společnosti a výše popsané socioekonomické změny přinesly nevyhnutelně nové impulzy. Což se samozřejmě promítlo i do chování voličů, kteří hledali novou alternativu.

Plně se tento trend projevil v únorových volbách 1974, kdy došlo k znovuoživení liberálů a úspěch zaznamenala i regionální uskupení SNP a Plaid Cymru. V únorových volbách tak tyto formace získaly dohromady téměř 22 procent a tím tedy značně klesla celková podpora obou hlavních stran, které získaly dohromady pouze 75 procent hlasů. Znovuoživení liberálové, kteří v Dolní sněmovně získali celkem 14 mandátů, tak drželi klíč k většině.³⁵ Liberálové však nepřijali koalici s konzervativci a v říjnu se konaly nové

³² Denver, D. (2007). Elections and voters in Britain, New York : Palgrave Macmillan, 160.

³³ Johnston, R.; Pattie, C. a kol. (2001). From votes to seats : the operation of the UK electoral system since 1945. Manchester : Manchester University Press., s. 108.

³⁴ více viz: Johnston, R.; Pattie, C. a kol. (2001). From votes to seats : the operation of the UK electoral system since 1945. Manchester : Manchester University Press., s. 104.

³⁵ konzervativci získali celkem 297 mandátů, jejich tradiční spojenci Ulsterská unionistická strana 14 mandátů, čímž jim chybělo 8 mandátů na těsnou většinu.

volby. V nich získali labouristé velmi těsnou většinu, 319 mandátů z celkového počtu 635. Labouristická vláda tak byla velmi slabá a určitou dobu ji udržovali u moci liberálové.³⁶

Další volby v roce 1979 znamenaly triumf konzervativní strany a nástup Margaret Thatcherové. Vítězství konzervativců v následujících trojích volbách a narušení pravidelné alternace pak nastolilo otázku existence predominantní strany.

Obě strany zároveň v průběhu 80. let popřely dostředivý účinek dvoustranického systému, jelikož došlo „k přechodnému zvětšení ideologické vzdálenosti mezi oběma velkými stranami.“³⁷ Jednalo se především o důsledek obtížně hospodářské situace, kterou chtěly obě strany řešit odlišně. Konzervativci se svým neoliberálním, sociálně restriktivním programem a privatizací se posunuli více doprava a labouristé prosazující opačné řešení cestou znárodňování soukromých podniků, zaznamenali posun doleva. Důsledkem tohoto odklonu byl odchod pravicového křídla labouristické strany a založení vlastního subjektu, Sociálně demokratické strany (SDP) v roce 1981. Ta společně s liberály vytvořila volební koalici, tzv. Alianci, která ve volbách roku 1983 získala 26 procent hlasů a 23 mandátů.³⁸ Úspěch této formace vedl na konci 80. let ke spojení Liberální strany a SDP pod jménem Liberální demokraté.³⁹ Ačkoliv volby v roce 1983 a 1987 přinesly jasné vítězství konzervativců, podobné výsledky v počtu hlasů labouristů a Aliance znovu otevřely úvahy o možném (dočasném) tripartismu nebo systému dvou a půl strany.⁴⁰

Poslední volby ve sledovaném období se konaly v roce 1992 a přinesly těsné vítězství konzervativců. Labouristé si oproti 80. letům polepšili a potvrdili svoji pozici záložní vládní strany. Obě strany navíc začaly být umírněnější ve svém programu a

³⁶ Strmiska, M., Hloušek, V., Kopeček, L., Chytílek, R. (2005). Politické strany moderní Evropy. Analýza stranicko-politických systémů. Portál, Praha, s. 69.

³⁷ Tamtéž, s. 44.

³⁸ Říchová, B. (2005). Spojené království Velké Británie a Severního Irska. In: Dvořáková, V. a kol. Komparace politických systémů I., VŠE, Praha.,s. 147.

³⁹ v textu je používán po celou dobu název liberálové, je tím míněna Liberální strana, vzniklá již na sklonku 17. století, volební formace Aliance pro volby 1983 a 1987 a nově vzniklá formace Liberální demokraté v roce 1989.

⁴⁰ Strmiska, M., Hloušek, V., Kopeček, L., Chytílek, R. (2005). Politické strany moderní Evropy. Analýza stranicko-politických systémů. Portál, Praha, s. 69.

vykazovaly opět dostředivý účinek. Tím se nůžky mezi konzervativci a labouristy začaly opět svírat.⁴¹

Doposud jsme sledovali britský stranický systém z pohledu změn v rámci společnosti, nastínili jsme geografické odlišnosti regionů a načrtli vývoj vládní alternace a politiky. Nyní se tedy zaměříme na samotné výsledky voleb a jejich analýzu od druhé světové války do voleb 1992.

Analýza voleb 1945-1992

Téměř padesát let vývoje, který budeme v této podkapitole zkoumat, se nese zpočátku ve znamení ukázkového systému bipartismu, kdy dvě hlavní strany získávaly dohromady kolem 90 procent hlasů a žádná jiná strana je nedokázala ohrozit. Podle Sartoriho tak neexistovala žádná další relevantní strana, těmi byly pouze dvě, labouristé a konzervativci. Jedna z nich dokázala vždy získat dostatečnou většinu a vytvořit stabilní většinovou vládu. Tento fakt ilustruje i relativně nízká míra disproporcionality, která je jinak typická pro systém FTPT.

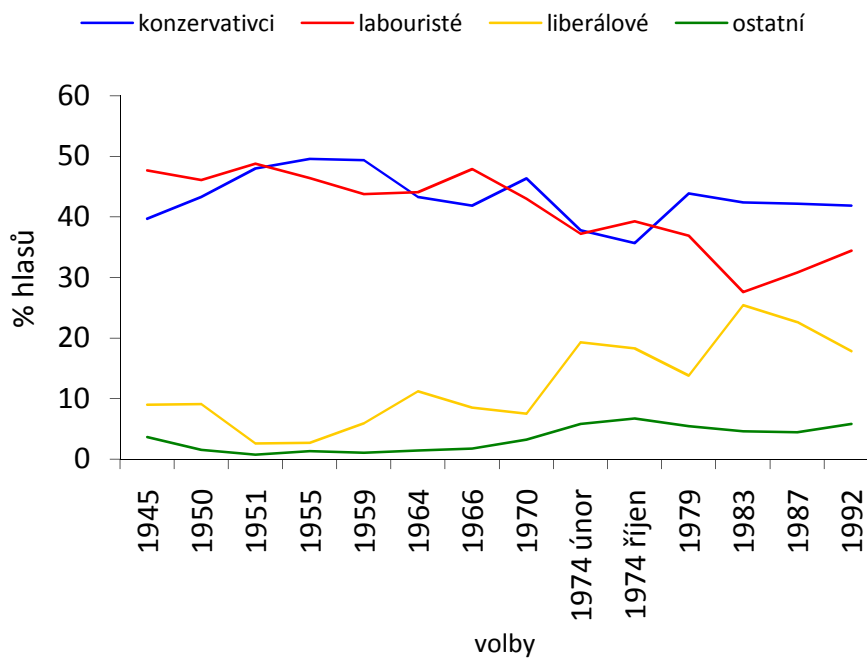
Vychýlením z tohoto vzorce byly až volby v roce 1974, kdy žádná ze stran nezískala nadpoloviční většinu křesel a liberálové se pro tyto jedny volby stali de facto relevantní stranou, jelikož drželi klíč k většině. Sedmdesátá léta se tak nesou ve znamení růstu třetích stran⁴² a s tím souvisí i úbytek hlasů pro dva hlavní hráče. Návrat zaznamenali především liberálové, kteří od 70. let dosahovali dvouciferných výsledků v počtu hlasů, ale vzhledem k nevýhodnému geografickému rozložení svých voličů je jejich přívrženci nedokázali vynést v jednomandátových obvodech k vítězství. Následující dekáda, tedy 80. léta, se nese ve znamení dominantního postavení konzervativní strany, což nastoluje otázku o existenci predominantní strany vzhledem k narušení pravidelné alternace vlád. K ní došlo až ve volbách v roce 1997, které však budou předmětem další kapitoly.

⁴¹ Strmiska, M., Hloušek, V., Kopeček, L., Chytílek, R. (2005). Politické strany moderní Evropy. Analýza stranicko-politických systémů. Portál, Praha, s. 70.

⁴² Laaksův-Taageperův index efektivního počtu stran se v poválečných letech pohyboval v rozmezí 2,13 – 2,53. V roce 1974 však index vzrostl na 3,13 a s výjimkou voleb 1979 se pohyboval nad touto hranicí. viz: Strmiska, M., Hloušek, V., Kopeček, L., Chytílek, R. (2005). Politické strany moderní Evropy. Analýza stranicko-politických systémů. Portál, Praha, s. 545.

Výsledky voleb v období 1945-1992 přináší následující graf, který sleduje především vývoj dvou hlavních stran a liberálů. Všechny ostatní subjekty jsou ponechány v kolonce „ostatní“.

Graf č. 7: Výsledek voleb 1945-1992

Zdroj: Yonwin, J. (2004). UK Election Statistics: 1918-2004. Research Paper 04/61. House of Commons Library.

Ve sledovaných čtrnácti volbách byly hlasy labouristů a konzervativců zpočátku poměrně vyrovnané. K rozevření nůžek, jak ukazuje graf, došlo až v průběhu 80. let ve prospěch konzervativců. Ti sice v posledních čtyřech sledovaných volbách získali počet hlasů pohybující se v rozmezí 41,9 – 43,9 procenta, ale procento křesel, které obdrželi, se pohybovalo mezi 51,6 – 61 procenty. Z toho je patrné, že vítězná strana ačkoliv měla podobnou podporu v jednotlivých volbách, zaznamenala v porovnání mnohem větší zisky křesel. Menšina získaných hlasů tak vedla nadpoloviční většině křesel v Dolní sněmovně. V tomto smyslu se hovoří o tzv. umělé většině,⁴³ což se stalo typickým rysem britského systému. Ani jedna většinová vláda totiž od konce druhé světové války nezískala toto postavení na základě získaných hlasů.

⁴³ tento termín poprvé použil D. Rae, viz: Taagepera, R., M. S. Shugart (1989). Seats and Votes: The Effects and Determinants of Electoral systems. Yale University Press, New Haven., s. 57.

Z toho bychom mohli vyvodit hned tři závěry. Jedním z nich je disproporcionalita typická pro systém FPTP, jelikož strany nezískají stejný podíl křesel jako obdržených hlasů, pro jedny to tedy znamená podprezentaci a pro jiné nadprezentaci. Zadruhé, podobný podíl získaných hlasů v různých volbách, jako v případě konzervativců v 80. letech, může vyústit pokaždé v odlišný podíl získaných křesel. A za třetí je zřejmé, že strana, která získala největší podíl hlasů, je zvýhodněna v počtu získaných křesel oproti třetím stranám, ale i druhé straně. Přičemž poměr mezi podílem mandátů a podílem hlasů vítězné strany je stále vyšší a vyšší.

Dalším jevem, který je z grafu patrný, je křivka ukazující postupně klesající trend v podílu hlasů jak u konzervativců, tak labouristů. Liberálové jako třetí strana byli v 50. letech téměř eliminováni, avšak jejich návrat v 70. letech byl rázný a podíl jejich hlasů vyskočil téměř na 20 procent. V rámci Aliance ve volbách v roce 1983 téměř ohrozili labouristy a jejich druhé místo. V následujících volbách její podpora mírně poklesla, ale přesto si udrželi svoji pozici. Graf nám zároveň velice dobře ilustruje změnu v britském stranickém systému, kdy do 70. let byli hlavními hráči dvě nejsilnější strany, a od voleb 1974 s návratem liberálů došlo k nárůstu jak této třetí strany, tak i kolonky „ostatní“, s čímž je spojená i vyšší volatilita, kterou dokazuje Pedersenův index⁴⁴.

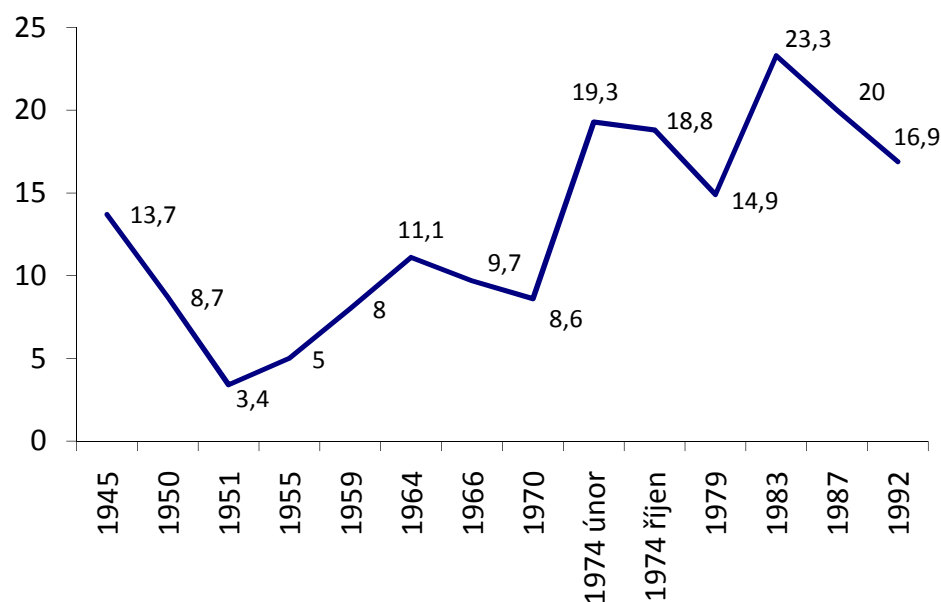
Nyní jsme nastínili několik tezí, které budeme blíže zkoumat a verifikovat. Začneme nejprve disproporcionalitou, která je pro systém FPTP ve svém principu nejtypičtější. Pro měření odchylky od proporcionality budeme používat Loosemore-Hanby index, jehož vývoj přináší graf č. 8.

Pokud pomineme volby v roce 1945, které byly svým způsobem specifické,⁴⁵ zjistíme, že v prvních dvou dekádách byla odchylka od proporcionality pro systém FPTP poměrně nízká a ve volbách 1951 zaznamenala dokonce hodnotu pouhých 3,4 procenta. K zásadní změně však došlo mezi volbami 1970 a únorovými volbami 1974, kdy se odchylka od proporcionality víc jak zdvojnásobila a dosáhla 19,3 procent.

⁴⁴ ve volbách v roce 1970 činil index hodnotu 6.0, v únorových volbách 1974 byla hodnota 13.3, což značí vyšší míru volatility, viz: Denver, D. (2007). Elections and voters in Britain, New York : Palgrave Macmillan, s. 10.

⁴⁵ volby roku 1945 se konaly po desetileté odmlce způsobené druhou světovou válkou, v době, kdy Spojené království bylo ještě vojensky angažováno na Dálném Východě. Pro tyto volby navíc byla používána ještě odlišná metoda pro konstrukci volebních obvodů než pro volby pozdější. Autoři jako Denver, Johnston a Pattie tak volby roku 1945 vyčleňují ze svých analýz a pracují s výsledky až od voleb 1950.

Graf č. 8: Vývoj indexu proporcionality

Zdroj : Yonwin, J. (2004). UK Election Statistics: 1918-2004. Research Paper 04/61. House of Commons Library, vlastní výpočet

Nejvíce disproporční volby pak byly v roce 1983, kdy odchylka činila 23,3 procenta. To bylo způsobeno především velkým volebním úspěchem liberálů, kteří získali 25,4 procent hlasů, což bylo pouze o 2,2 procenta méně, než získali labouristé. Vzhledem k špatnému geografickému rozložení svého voličstva však dokázali zvítězit pouze v 23 obvodech a získat tak jen 3,5 procenta křesel v Dolní sněmovně. Důvodem nárůstu odchylky od proporcionality je tak pokles podpory u dvou hlavních stran a nárůst hlasů pro třetí strany, jejichž podpora však neodpovídá získanému počtu křesel.

Padesátá a šedesátá léta se tak nesou ve znamení silné podpory dvou hlavních stran, které získávaly mandáty v jistých obvodech, což souviselo s érou stranické loajality voličů a silnou stranickou a třídní vazbou. Skutečný volební boj se pak odehrával zhruba v 15 procentech obvodů, které byly pro tyto strany nejisté.⁴⁶ Výsledkem voleb byly pohodlné vládní většiny a stranický systém zcela korespondoval s Blondelovou definicí bipartismu, kde dvě velké strany získávají dohromady okolo 90

⁴⁶ Strmiska, M., Hloušek, V., Kopeček, L., Chytílek, R. (2005). Politické strany moderní Evropy. Analýza stranicko-politických systémů. Portál, Praha, s. 646.

procent hlasů a třetí strana je natolik malá a politicky bezvýznamná, že nemůže toto fungování ohrozit.

Důkazem tohoto trendu jsou výsledky uvedené v tabulce č. 2, kde v letech 1950-1970 získávali labouristé a konzervativci kolem 90 procent hlasů. Tento trend se ale změnil po volbách v roce 1974, kdy došlo k poklesu hlasů pro labouristy a konzervativce a nárůstu liberálů a regionálních formací SNP a Plaid Cymru. I přes celkový pokles hlasů dvou nejsilnějších formací však jejich zisky křesel dohromady zůstaly nad hranicí 90 procent. To vysvětluje vyšší hodnotu odchylky proporcionality, o které jsme již mluvili, jelikož nárůst třetích stran způsobil, že ačkoliv měly vyšší volební podporu, neodrazilo se to na počtu získaných křesel v důsledku nevýhodné geografické koncentrace jejich voličů. Velké množství hlasů tím tedy propadlo.

Tabulka č. 2: Procento získaných hlasů a křesel konzervativců a labouristů dohromady

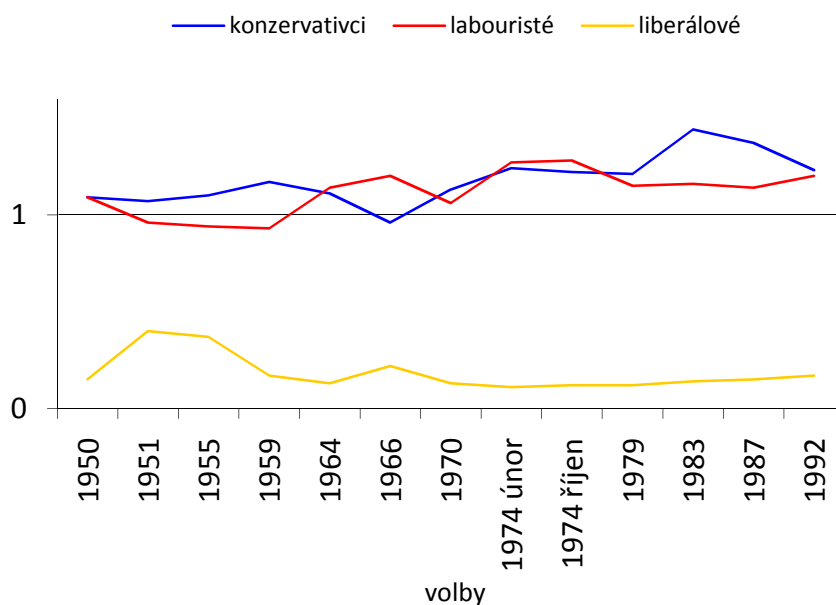
volby	% hlasů	% křesel
1950	89,6	98,1
1951	96,0	98,6
1955	97,5	98,6
1959	94,1	98,9
1964	87,5	98,6
1966	90,5	97,8
1970	90,0	97,9
únor 1974	76,8	94,2
říjen 1974	76,9	93,9
1983	71,8	95,7
1987	73,1	93,1
1992	76,3	93,2

Zdroj: Johnston, R.; Pattie, C. a kol. (2001). From votes to seats: the operation of the UK electoral system since 1945. Manchester : Manchester University Press, s.4

To, že hlasy některé strany propadnou, tedy nejsou odraženy v zisku křesel, znamená, že daná strana je podreprezentována. Naopak strana, která získá více křesel, než odpovídá její celkové voličské podpoře, je nadreprezentovaná. To znamená, že volební systém zvýhodňuje jedny na úkor druhých. Obecně platí, že systém FPTP zvýhodňuje dvě silné strany na úkor třetích. Jak si ale ukážeme, ne vždy tomu tak bylo.

V britském případě se totiž podprezentace dotkla i strany, která skončila na druhém místě. Následující graf nám ukazuje index deformace tří hlavních stran v průběhu sledované periody.⁴⁷

Graf č. 9: Index deformace jednotlivých stran 1950-1992

Zdroj: Yonwin, J. (2004). UK Election Statistics: 1918-2004. Research Paper 04/61. House of Commons Library, vlastní výpočet

Z grafu je jasně čitelné, že liberálové byli v průběhu celého období jednoznačně podprezentováni s indexem pohybujícím se mezi 0,11 – 0,40, zatímco konzervativci a labouristé byli obecně nadprezentováni. Konzervativci zaznamenali pouze jednou mírnou podprezentaci a to v roce 1966, což bylo labouristické největší vítězství, pokud jde o zisk křesel. Obecně však konzervativci získávali větší podíl křesel, než odpovídalo obdržným hlasům. Na základě indexu deformace to bylo o 10 až 20 procent víc mandátů a od voleb 1974 dokonce o 20 až 40 procent. Labouristé byli

⁴⁷ hodnota indexu deformace pro jednotlivé strany se vypočítá $I = \frac{s_1}{v_1}$, kde s_1 je procento mandátů a

v_1 je procento hlasů; nadprezentaci značí hodnota indexu větší než 1, podprezentace hodnotu indexu menší než 1; viz Novák, M., T. Lebeda a kol. Volební a stranické systémy, ČR v mezinárodním srovnání. Vydavatelství Aleš Čeněk, Dobrá Voda., s. 414.

podprezentování pokaždé ve volbách v 50. letech, od voleb 1964 však patří mezi nadprezentované strany, dokonce i ve volbách v roce 1983 a 1987, které pro ně znamenaly naprostý volební debakl. Jejich nadprezentace se pohybovala mezi 10 až 20 procenty a ve volbách v roce 1974 dosahovala téměř 30 procent.

Dosud jsme hovořili o ziscích hlasů a mandátů jednotlivých stran na celonárodní úrovni, tak jak se promítla do složení Dolní sněmovny. Nyní se však zaměříme na základní jednotku systému FTPT, kterou je volební obvod. Jelikož právě tato základní jednotka nám dokáže přinést odpověď, jak vznikají disproporční výsledky, které jsme si uvedli.

V rámci systému FTPT jsou kandidáti voleni v jednomandátových volebních obvodech, kde platí pravidlo prvního v cíli. Strana A, která získá největší počet hlasů, se stává vítězem a straně B tyto hlasy propadají, nehledě na to, jaký rozdíl hlasů mezi stranou A a B je. Můžeme tak klasifikovat tři typy hlasů – propadlé, efektivní a nadbytečné hlasy.⁴⁸ Efektivním počtem hlasů se míní hlasy, které stačí pro získání mandátu v obvodě. V letech 1950-1959 byl efektivní počet hlasů 17 000 v průměru u obou stran. Tedy 17 000 hlasů potřebovala strana v průměru získat, aby obdržela mandát. Od 60. let se tento průměr u dvou hlavních stran změnil a došlo k postupnému rozevření nůžek, jelikož konzervativci potřebovali ke zvolení více hlasů než labouristé ve svých vítězných obvodech. Ve volbách v roce 1992 tak konzervativci potřebovali ke zvolení v průměru 18 000 hlasů, kdežto labouristé pouze 14 000 hlasů.⁴⁹ Proč tomu tak je, si ukážeme později.

Nadbytečné hlasy jsou hlasy, které činí rozdíl mezi prvním a druhým místem a nejsou tedy již pro vítězství potřebné, jelikož kandidát se ocitl v cíli již tím, že překonal druhého v pořadí o jediný hlas. Tak labouristé měli v celém období vyšší počet nadbytečných hlasů v porovnání s konzervativci, přibližně o 1000 hlasů na obvod.⁵⁰ Pokud jde o propadlé hlasy, v období 1950-1964 byl počet propadlých hlasů konzervativců a labouristů vyrovnaný, v další etapě však měli labouristé počet

⁴⁸ Johnston, R.; Pattie, C. a kol. (2001). *From votes to seats: the operation of the UK electoral system since 1945*. Manchester, Manchester University Press, s. 15.

⁴⁹ Tamtéž, s. 16.

⁵⁰ Tamtéž.

propadlých hlasů mírně vyšší než konzervativci.⁵¹ To znamená, že labouristům propadlo více hlasů. Na druhou stranu vyšší počet nadbytečných hlasů znamená větší jistotu „safe seats“ a větší počet propadlých hlasů v obvodech představuje potenciál do budoucna, tedy možnost v obvodu triumfovat, jelikož souboj konzervativců a labouristů v obvodech se stával vyrovnanějším.

Vzhledem k mechanice prvního v cíli je tak pro tento volební systém velice důležitou proměnou právě velikost a vytyčení volebních obvodů. Případná machinace s nimi ve prospěch určité strany by totiž mohla vést k gerrymanderingu, což se samozřejmě vymyká demokratickým principům. Aby se předešlo případným politickým manipulacím s obvody, byl zákonem z roku 1944⁵² vytvořen nepolitický orgán - hraniční komise, která má každých 10-15 let revidovat obvody na základě geografického a demografického hlediska. Od ustavujícího rozdělení obvodů v roce 1948 byly zatím provedeny čtyři revize v letech 1954, 1972, 1982 a 1995.⁵³ Poslední revize začala v roce 2000 a očekává se, že bude použita v nadcházejících volbách. Práce komise je založena na analýze přírůstku nebo úbytku počtu registrovaných voličů v daném obvodě a výsledků předchozích voleb. Na tomto základě pak dochází k úpravě hranic obvodů, aby bylo dosaženo spravedlivého rozdělení. Přesto však mezi jednotlivými volebními obvody zůstávají zachovány relativně značné rozdíly, například v roce 1979 se polovina anglických obvodů odchylovala od průměrné velikosti (65 000 voličů) o více jak 15 procent.⁵⁴ Navíc zde existují i rozdíly v zastoupení jednotlivých zemí, jelikož anglické obvody jsou co do počtu registrovaných voličů větší než skotské a velšské, jak bylo uvedeno v této kapitole již dříve. To znamená, že každý mandát má jinou hodnotu.

I přes deklarovanou nezávislost hraniční komise existuje silný vliv na její představitele ze strany zájmových skupin a místních stranických organizací. Spravedlnost je mnohdy vnímána v tom, že všechny zainteresované strany mají stejnou

⁵¹ Johnston, R.; Pattie, C. a kol. (2001). From votes to seats: the operation of the UK electoral system since 1945. Manchester, Manchester University Press, s. 16.

⁵² zákon byl upravován v letech 1949, 1958 a 1986, týkalo se kvót pro jednotlivé regiony a byla snížena perioda mezi revidováním hranic na 8-12 let, poté byla opět zvýšena

⁵³ Johnston, R.; Pattie, C. a kol. (2001). From votes to seats: the operation of the UK electoral system since 1945. Manchester, Manchester University Press., s. 51-86.

⁵⁴ Říchová, B. (2005). Spojené království Velké Británie a Severního Irska. In: Dvořáková, V. a kol. Komparace politických systémů I., VŠE, Praha., s. 136.

šanci pokusit se rozhodnutí komise ovlivnit.⁵⁵ V procesu vytyčování hranic obvodů je však vždy přihlíženo k hlavnímu cíli, a to rovnosti voličského rozložení a vytvoření tolerantních limitů v odchylkách, které by vedly k příliš nevyrovnané reprezentaci.⁵⁶

Geografický aspekt voleb tedy v britském případě hraje velmi důležitou roli, jelikož velikost volebního obvodu, jeho vytyčení, tedy kudy povede dělicí čára mezi obvody a které čtvrti či oblasti budou přiřazeny ke kterému obvodu, má na výsledky voleb velký vliv. Čím efektivněji má totiž strana rozložené své voličstvo, tím více křesel může získat i přesto, že celkový počet hlasů se nebude od druhé strany příliš lišit. To nám objasňuje výstupy některých voleb ve sledovaném období. Například v roce 1951 získali labouristé o necelé procento hlasů víc než konzervativci, ale křesel získali méně než konzervativci, kteří se v zisku hlasů umístili na druhém místě. Totéž se stalo v únorových volbách v roce 1974 s tím, že tentokrát zvítězili konzervativci, ale více křesel obdrželi labouristé.

Důležitost správného geografického rozložení může ilustrovat i následující příklad výsledků voleb v letech 1992 a 1997 v hrabství Northamptonshire, které je rozděleno do šesti obvodů.⁵⁷ Ve volbách v roce 1992 v něm zcela zvítězili konzervativci a získali všech šest mandátů s výsledkem 6:0. Labouristé, kteří neobdrželi ani jeden mandát, získali dohromady 118 634 hlasů, o 64 467 hlasů méně než konzervativci. O pět let později si labouristé polepšili v celém hrabství o 33 461 hlasů a volby skončily výsledkem 5:1, ve prospěch labouristů. Rozdíl hlasů v jednotlivých obvodech přitom činil v průměru pouze 2600 hlasů. Z toho vyplývá, že i relativně malý nárůst podpory může vést při dobrém rozmístění voličstva k zisku většího počtu mandátů, než by se předpokládalo. A ukazuje nám, že dřívější vyšší počet propadlých hlasů labouristů může v budoucnu přinést překvapivé volební vítězství.

Dalším aspektem v rámci systému FTPT je volební účast a podpora třetích stran v jednotlivých volebních obvodech. Oba tyto aspekty totiž mají vliv na počet hlasů nutných pro získání mandátu a ovlivňují tak celkovou nerovnost mezi získanými křesly a

⁵⁵ Johnston, R.; Pattie, C. a kol. (2001). From votes to seats: the operation of the UK electoral system since 1945. Manchester, Manchester University Press., s. 86.

⁵⁶ Tamtéž.

⁵⁷ www.besis.org a vlastní výpočet

hlasy.⁵⁸ To můžeme dokázat na následujícím příkladu: pokud v obvodu soutěží dvě strany A a B o 100 hlasů, tak jedna z nich potřebuje 51 hlasů (předpokládáme, že se nikdo nezdrží hlasování). Pokud však třetí strana v obvodu získá 20 hlasů ze 100, tak dvě hlavní strany soutěží již pouze o 80 hlasů, pak je k vítězství potřeba již jen 41 hlasů. Třetí strany tak snižují počet hlasů potřebný pro vítězství straně A a B. Samozřejmě musíme počítat s tím, že třetí strana může být natolik silná, že v daném obvodu mandát získá. Pak je tato varianta nevýhodná pro stranu A, která zde tradičně mandát získává, jelikož její hlasy propadají. Situace je ale naopak z celkového hlediska výhodná pro stranu B, jelikož třetí strana připravila stranu A o další křeslo. Třetí strany tak ovlivňují poměr křesel a hlasů u dvou hlavních stran.

Podobný efekt má i volební neúčast v obvodech, ta rovněž snižuje počet hlasů nutných pro zvolení a navíc nemá negativní vliv na výsledek jako v předchozím příkladě, kde straně A propadly hlasy, jelikož nevoliči nemůžou nikdy v obvodu vyhrát.⁵⁹ Závěrem tedy je, že určitá strana těží z nižší volební účasti a rostoucího podílu třetích stran, jelikož se tím snižuje počet hlasů potřebný pro vítězství v obvodu.

Podíváme-li se na vývoj volební účasti a nárůst třetích stran v průběhu posledních čtyřiceti let, zjistíme, že tento vývoj koresponduje s trendy, které jsme již dříve uváděli. Volební účast v roce 1950 činila 84 procent a postupně se snižovala na nejnižší účast v roce 1970, kdy činila 72 procent. V následujících volbách pak fluktovala mezi 73 až 77 procenty. Volební účast se tak lineárně snižovala po celé období.⁶⁰ Podpora třetích stran se naopak za posledních čtyřicet let zvyšovala. První dvě poválečné dekády nebyly třetím stranám nakloněny, nárůst jejich podpory začal až od 70. let a od té doby zaznamenávají podporu mezi 19 až 30 procenty.

Ve sledovaném období nebyl vliv třetí strany v prvních dvou dekádách patrný, od 70. let však začal nahrávat konzervativcům, jelikož v obvodech, v nichž drželi mandát, byl nárůst podpory liberálů větší než v obvodech, které drželi labouristé.⁶¹ Toto zvýhodnění se však postupně začalo vytrácet poté, co začali být liberálové natolik

⁵⁸ Johnston, R.; Pattie, C. a kol. (2001). *From votes to seats: the operation of the UK electoral system since 1945*. Manchester, Manchester University Press, s. 93.

⁵⁹ Tamtéž, s. 94.

⁶⁰ Denver, D. (2007). *Elections and voters in Britain*, New York : Palgrave Macmillan, s. 29.

⁶¹ Johnston, R.; Pattie, C. a kol. (2001). *From votes to seats: the operation of the UK electoral system since 1945*. Manchester, Manchester University Press, s. 192.

úspěšní, že získali v obvodu mandát. Konzervativci tím totiž přišli o další mandát, což z celkového hlediska nahrálo labouristům. Mezi volbami 1979 a 1983 tak například konzervativci ztratili celkem 15 mandátů v důsledku vítězství liberálů, naopak labouristé tímto způsobem přišli jen o 6 mandátů. Pokud jde o volební účast a její vliv, do 80. let nebyl rozdíl ve volební účasti u labouristy nebo konzervativci držných obvodech příliš patrný.⁶² Změna přišla až v průběhu 80. let, kdy byla zaznamenána nižší volební účast v obvodech, které drželi labouristé. To pochopitelně snižovalo pro labouristy nutný počet hlasů a vedlo ke snížení jejich efektivního počtu hlasů. I přesto, že byli labouristé v 80. letech v krizi, byli po celé období překvapivě nadreprezentovanou stranou, což je právě důsledkem daných proměnných.

Výsledným efektem všech těchto aspektů je, že strany nemají ve všech volebních obvodech stejnou intenzitu volební kampaně a přihlíží vždy ke specifickým daného obvodu a tomu, jak si vedly v předchozích volbách. Nejlepší strategii předvedli na sklonku století labouristé, kteří dokázali na základě analýzy přebytkových, propadlých a efektivních hlasů vést v nejistých obvodech kampaň a využít tak nedokonalostí systému FPTP ve svůj prospěch.⁶³ Podobně se začali chovat i voliči, kteří se více přiklánějí k taktickému hlasování, což se stalo od 80. let trendem a plně se projevilo ve volbách v roce 1997.⁶⁴

V této kapitole jsme tak zmapovali trendy, které za posledních čtyřicet let ovlivnily výstupy britských voleb. Je zřejmé, že od 70. let působí na systém nové faktory a spouštěcím mechanismem byly změny v sociálně-ekonomickém postavení britských voličů a v politice. Nárůst třetích stran a snižující se volební účast pak vkládají do volebního systému FPTP nové impulzy a ten generuje nové výstupy, které mají za následek vyšší disproporcionalitu voleb a vytváření hybridní reprezentace. Systém do 70. let jasně zvýhodňoval především konzervativce, na přelomu 70. a 80. let se však

⁶² Johnston, R.; Pattie, C. a kol. (2001). *From votes to seats: the operation of the UK electoral system since 1945*. Manchester, Manchester University Press, s. 186.

⁶³ Johnston, R.; Rossiter, D.; Pattie, C.; Dorling, D. (2002). Labour Electoral Landslides and the Changing Efficiency of Voting Distributions. In: *Transactions of the Institute of British Geographers, New Series*, Vol. 27, No. 3, s. 358.

⁶⁴ Denver, D. (2007). *Elections and voters in Britain*, New York : Palgrave Macmillan, 167.

tato výhoda obrátila v důsledku již zmiňovaných faktorů ve prospěch labouristů.⁶⁵ Labouristé pak tuto výhodu ještě více posílili svou strategií a orientací kampaně na nejisté obvody. Vyvrcholením tohoto trendu jsou volby v roce 1997, které si přiblížíme v následující kapitole.

⁶⁵ Johnston, R.; Rossiter, D.; Pattie, C.; Dorling, D. (2002). Labour Electoral Landslides and the Changing Efficiency of Voting Distributions. In: Transactions of the Institute of British Geographers, New Series, Vol. 27, No. 3, s. 358.

Nové trendy

Jak již značí samotný název této kapitoly, budeme se na následujících stránkách zabývat výsledky posledních trojích voleb z pohledu změn, které přinesly. Drtivé labouristické vítězství bylo již v mnoha studiích vysvětlováno jak z pohledu ekonomiky a politiky New Labour, tak ze samotného mechanismu systému FTPT, který favorizoval právě labouristy. Stranou studií nezůstal ani dlouhotrvající trend uvolňování sociálních a stranických vazeb a labouristický úspěch byl vysvětlován i jako důsledek dobře organizované volební kampaně.¹ My se zaměříme především na vliv samotného systému FTPT, který nahrával v daném období labouristům, a budeme blíže studovat voličskou geografii, volební účast, nadreprezentaci a podreprezentaci stran a z toho plynoucí disproportionality voleb, která v těchto volbách dosáhla odchylky od proporcionality větší než 20 procent. Dalším faktorem jsou přesuny voličských preferencí, které se odehrály ve prospěch labouristů, ale i liberálů. V neposlední řadě neopomeneme zmínit ani socioekonomický faktor, jelikož tyto volby nám potvrzují uvolňující se vazbu mezi stranou a třídou a snižující se stranickou identifikaci a tudíž vyšší míru taktického hlasování a rozhodování podle předkládaných programů.

Volby 1997

Narušení vládní alternace během osmnácti let vlády konzervativců dalo na konci 80. let uvnitř labouristické strany vzniknout hlasům, že bez změny volebního zákona nemohou labouristé znovu vyhrát volby. Za tímto účelem vznikla vnitrostranická komise, která měla za úkol analyzovat volby a přinést pro labouristy poučení, jak se ve volbách chovat a za jakých podmínek je možné vítězství.² Vítězství se labouristé dočkali až v roce 1997, kdy nad konzervativci jednoznačně triumfovali. Přitom neexistuje jednoznačné vysvětlení drtivé labouristické výhry, ale jedná se spíše o souhru několika faktorů.³ Labouristé především prošli v letech 1992 – 1997 zásadní

¹ Norris, P. a Lovenduski, J. (2004). Why Parties fail to learn. In: Party Politics. Vol. 10, No. 1, s. 84.

² Johnston, R.; Pattie, C. a kol. (2001). From votes to seats: the operation of the UK electoral system since 1945. Manchester : Manchester University Press, s. xv.

³ Norris, P. a Lovenduski, J. (2004). Why Parties fail to learn. In: Party Politics. Vol. 10, No. 1, 98.

proměnou a hlavní změnou byl nástup Tonyho Blaira do vedení strany v roce 1994. Blairova tzv. třetí cesta a změna image týkající se především odstranění článku IV. programu strany, který se týkal znárodnění, a přihlášení se ke koncepci volného trhu, posunulo labouristy blíže ke středu, tedy průměrnému britskému voliči.⁴ Tento programový zlom a nová image se projevila i v prosazující se změně názvu strany na New Labour.⁵ K vítězství labouristů přispěla i nelichotivá ekonomická situace, v které se vládnoucí konzervativní vláda 90. letech ocitla.⁶ Výsledkem pak byl celonárodní přesun voličské podpory od konzervativců k labouristům o rekordních 10,2 procenta, největší přesun hlasů voličů mezi hlavními stranami od druhé světové války.⁷ Nárůst podpory zaznamenaly i třetí strany a celková volatilita voleb měřená Pedersenovým indexem měla hodnotu 12,4, druhou nejvyšší od roku 1945.⁸

Volby roku 1997 jsou tak vnímány jako klasický případ oslabující vazby stranické a třídní příslušnosti, jelikož rozhodujícím faktorem v nich byl nabízený program stran, nespokojenost s vládou, vliv stranických lídrů a taktické hlasování.⁹ Odhaduje se, že kolem 6-7 procent britských voličů se přiklonilo právě k taktickému hlasování, tedy k podpoře druhé jimi preferované strany, která měla větší úspěch na vítězství než jejich favorizovaná strana, přičemž hlavním cílem taktického hlasování ve volbách roku 1997 bylo porazit v obvodech konzervativní kandidáty. V konzervativci držných obvodech, kde liberálové byli druhou nejsilnější stranou a měli šanci na vítězství, tak byli voliči labouristů vybízeni k tomu, aby volili liberály. Podobně tomu bylo v obvodech, kde druhou nejsilnější stranou po konzervativcích byli labouristé. I zde se rozhodli voliči liberálů raději pro podporu labouristů, aby vyšachovali konzervativního kandidáta.¹⁰ Stejný model byl použit i v nerozhodnutých nebo nejistých obvodech, aby se zvýšily šance liberálů nebo labouristů nad konzervativci.

Následující diagramy přinášejí výsledky voleb roku 1997 jak v hlasech, tak v podílu získaných křesel a jasně ukazují nadreprezentaci a podreprezentaci stran.

⁴ Denver, D. (2007). Elections and voters in Britain, New York : Palgrave Macmillan, s. 192.

⁵ Říchová, B. (2005). Spojené království Velké Británie a Severního Irska. In: Dvořáková, V. a kol. Komparace politických systémů I., VŠE, Praha., s. 147.

⁶ Denver, D. (2007). Elections and voters in Britain, New York : Palgrave Macmillan, s. 192.

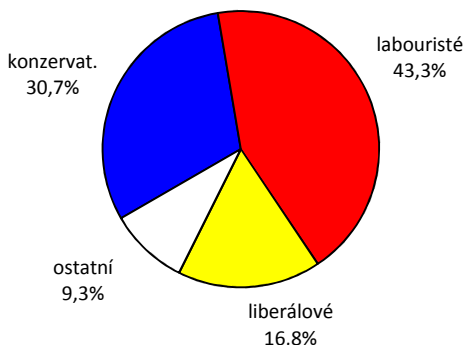
⁷ Norris, P. a Lovenduski, J. (2004). Why Parties fail to learn. In: Party Politics. Vol. 10, No. 1, s. 663.

⁸ Denver, D. (2007). Elections and voters in Britain, New York : Palgrave Macmillan, s. 10.

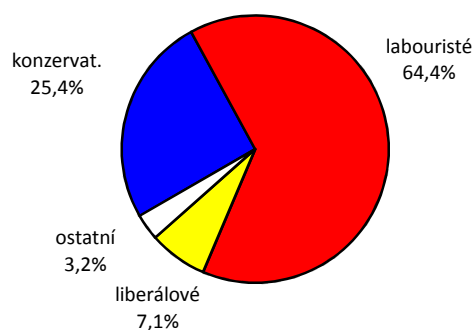
⁹ Tamtéž, s. 93.

¹⁰ Johnston, R.; Rossiter, D.; Pattie, C.; Dorling, D. (2002). Labour Electoral Landslides and the Changing Efficiency of Voting Distributions. In: Transactions of the Institute of British Geographers, New Series, Vol. 27, No. 3, 358.

Graf č. 10a: Výsledky voleb 1997 podle hlasů

Graf č. 10b: Výsledky voleb 1997 podle křesel

Zdroj: Yonwin, J. (2004). UK Election Statistics: 1918-2004. Research Paper 04/61. House of Commons Library.

Vítězství labouristů, co do počtu získaných křesel bylo největší v historii. Ačkoliv získali celkově 43 procent hlasů, geografické rozložení jejich voličstva a volební strategie hrály v jejich prospěch a dokázaly tak získat celkem 65 procent mandátů. Naopak konzervativci zaznamenali těžkou porážku a jejich výsledek byl nejhorší v celé historii.

Celková odchylka od proporcionality činila 21,15 procent, což znamená velmi disproporční výsledek. Odpovídá tomu i index deformace stran. Konzervativci, jako tradičně nadreprezentovaná strana se stali stranou podreprezentovanou s hodnotou 0,82. Naopak labouristé dosáhli nejvyšší nadreprezentace ve své historii s podílem 1,54. Polepšili si i liberálové, kteří sice jsou tradičně podreprezentovanou stranou, ale počet získaných mandátů byl nejvyšší od roku 1931. I přesto, že jejich celková volební podpora nedosahovala přes 20 procent jako v 80. letech, dokázali mnohem lépe převést hlasy na mandáty a obsadit celkem 46 křesel. Za vítěze voleb jsou tak bezesporu považováni labouristé, ale ve své podstatě i liberálové. Obě strany totiž dokázaly převést získané hlasy na mandáty velice efektivně. Naopak konzervativci, kteří byli tradičně zvýhodňováni volebním systémem, se stali penalizovanou stranou.

Nyní se tedy podíváme na jednotlivé proměnné, abychom si ukázali, proč systém FTPT tolik nahrával labouristům. V předchozí kapitole jsme si definovali několik proměnných, které výsledky v tomto systému ovlivňují: volební účast, podíl třetích stran, velikost a vytyčení volebních obvodů.

Volební účast v roce 1997 byla velmi nízká, jednalo se o nejnižší volební účast do té doby, která činila hodnotu 71,2 procenta.¹¹ Vysvětlením nízké volební účasti je všeobecné přesvědčení mezi voliči, že labouristé mají své vítězství jasné.¹² Volební účast byla především rozdílná podle toho, zda se jednalo o labouristy nebo konzervativci držený obvod. V labouristicky držených obvodech především ve velkých průmyslových městech byla totiž volební účast výrazně nižší ve srovnání s obvody, které drželi konzervativci.¹³ Mohlo by se zdát, že tento faktor mohl snížit vyhlídky labouristů na výhru v obvodě, ve skutečnosti jim však nahrával. Nízká volební účast totiž snižuje počet hlasů potřebných pro vítězství, jak jsme si ukázali v předchozí kapitole, a tak labouristům stačil k vítězství nižší počet hlasů, což hrálo v jejich prospěch. Již tak jistý mandát totiž nemusel získávat více hlasů a zlepšovalo to tak jejich poměr hlasů a křesel. Odhaduje se, že tímto způsobem byli nadreprezentováni o celkem 24 křesel.¹⁴

Podíváme-li se na podíl třetích stran v daných volbách, jejich celkový podíl hlasů byl poměrně vysoký. Třetí strany¹⁵ celkem získaly ve volbách 26,1 procenta hlasů a obsadily 10,3 procenta křesel. V předchozí kapitole jsme uvedli, že třetí strany měly od druhé světové války větší podporu v konzervativci držených obvodech než v obvodech labouristických, aniž by však vyhrávaly mandát. Tím nahrávaly konzervativcům, jelikož nárůst podpory třetí strany má stejný efekt jako volební neúčast, tedy snižuje množství hlasů potřebných pro zvolení. V momentě, kdy třetí strany ale začaly v těchto obvodech mandáty získávat, začal být jejich nárůst nevýhodný pro konzervativce, kteří tak přicházeli o svá křesla. Projevilo se to ve volbách 1997, kdy třetí strany získaly mandáty právě na úkor konzervativců. Ve spojení s taktickým hlasováním liberálů a labouristů byl tento efekt jen posílen. Navíc labouristy navrhovaný program devoluce pro Skotsko a Wales ponechal labouristům v těchto regionech podporu a naopak konzervativci svým unionistickým postojem ztratili v regionu mandáty na úkor

¹¹ Denver, D. (2007). Elections and voters in Britain, New York : Palgrave Macmillan, s. 45.

¹² Johnston, R.; Pattie, C. a kol. (2001). From votes to seats: the operation of the UK electoral system since 1945. Manchester : Manchester University Press, s. 180.

¹³ Tamtéž, s. 186.

¹⁴ Tamtéž, s. 187.

¹⁵ všechny strany mimo labouristů a konzervativců

regionálních stran a liberálů.¹⁶ Pro labouristy to opět byl faktor fungující v jejich prospěch, jelikož jejich hlavní rival tím přicházel o mandáty, což posilovalo jejich pozici.

Určitý vliv sehrály i volební obvody, jelikož volby roku 1997 se konaly v nově vytyčených volebních okrscích. Hraniční komise již počtvrté revidovala hranice volebních obvodů, aby bylo rozdělení co nejspravedlivější. Celkem bylo upraveno 347 volebních obvodů a 7 obvodů přibýlo.¹⁷ I přes deklarovanou nezávislost komise je však možné nepřímo ovlivňovat její závěry. Podle Johnstona byla čtvrtá periodická revize volebních obvodů vítězstvím labouristů, kteří vyhráli tzv. boj o hranice. Z 10 volebních obvodů, kde bylo pravděpodobné konzervativní vítězství, byly hranice komisí vytyčeny tak, že z nich víc jak 5 tvořilo pravděpodobná labouristická vítězství.¹⁸ Čtvrtá revize volebních obvodů je tedy celkově považována za výhodnější pro labouristy, jelikož se zvýšil počet obvodů, kde vítězství nebylo jednoznačné, a pro labouristy to znamenalo šanci se prosadit.¹⁹ Tento faktor byl podpořen i dobrou labouristickou strategií, kdy byla volební kampaň zaměřena především na tyto nerozhodnuté obvody. Spolu s taktickým hlasováním, čímž získali podporu části liberálních voličů, bylo výsledkem vítězství labouristů v konzervativci držných obvodech s relativně malým rozdílem.²⁰

Abychom lépe ilustrovali změnu nebo naopak stálost volební podpory tří hlavních stran, uvádíme následující tři schémata. Ta nám ukazují geografické rozložení podpory labouristů, konzervativců a liberálů ve Spojeném království a srovnávají podporu stran ve volbách v roce 1992 a 1997, přičemž platí, že čím tmavší odstín, tím silnější podpora a naopak.

¹⁶ Johnston, R.; Pattie, C. a kol. (2001). *From votes to seats: the operation of the UK electoral system since 1945*. Manchester : Manchester University Press, 196.

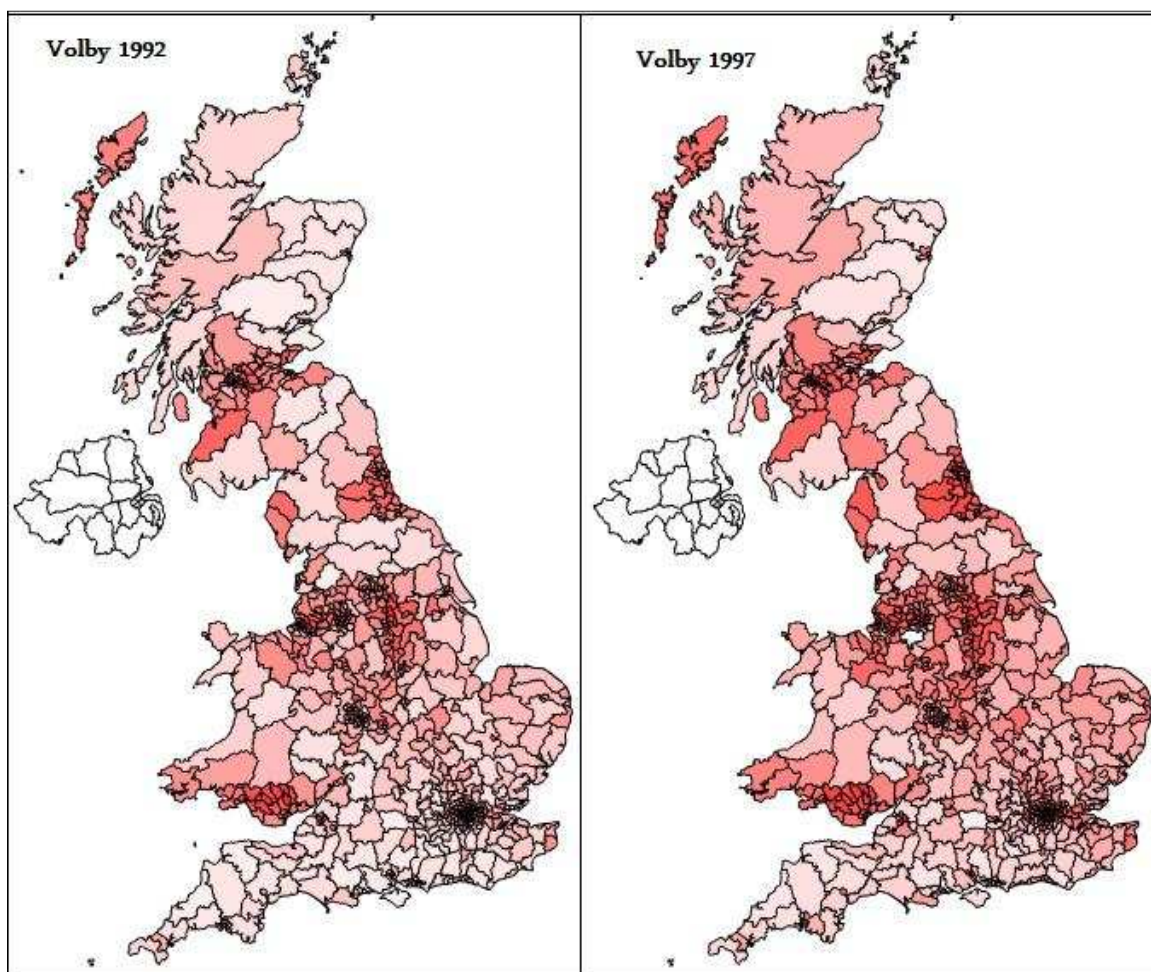
¹⁷ Tamtéž, s. 157.

¹⁸ Tamtéž, s. 150.

¹⁹ Tamtéž, s. 143.

²⁰ Tamtéž, s. 175.

Schéma č. 1: Podpora labouristů ve volbách 1992 a 1997

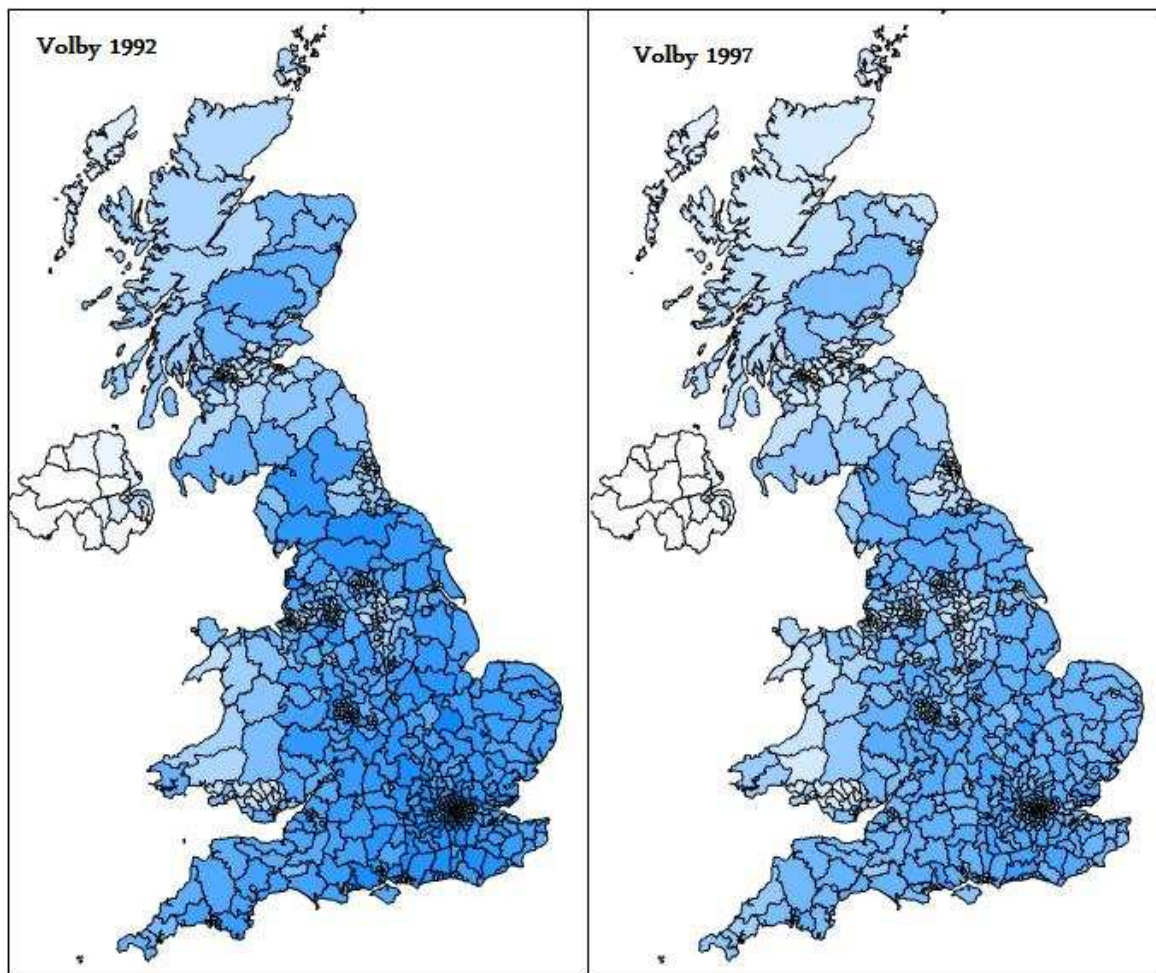
Zdroj: <http://www.besis.org/>

Z geografického hlediska byli labouristé po celé období od druhé světové války znevýhodněni. Jejich voličstvo bylo koncentrováno především ve městech a průmyslových oblastech, které leží na severu Anglie, na jihu Skotska a ve Walesu. Oblasti Edinburghu, Glasgowa, Newcastleu, Manchesteru, Liverpoolu, Birminghamu a Cardiffu tak byly vedle průmyslových částí Londýna typickými baštami labouristů. Tato pozice jim vytvářela množství „safe seats“, ale tím i větší podíl nadbytečných hlasů. V obvodech kolem těchto oblastí, kde měli stále značnou podporu, ale na získání mandátů to nestačilo, pak docházelo k velkému propadu jejich hlasů, jelikož vítězství konzervativců bylo poměrně těsné.²¹ Výsledkem byl větší podíl nadbytečných a propadlých hlasů než u konzervativců. Tato situace se ale změnila ve volbách roku 1997. V důsledku změny politiky labouristů, kteří se přiblížili průměrnému britskému

²¹ Denver, D. (2007). Elections and voters in Britain, New York : Palgrave Macmillan, s. 140.

voliči, změnou hranic volebních obvodů a cílenou kampaní na nerozhodnuté obvody labouristé pronikli do širšího okolí svých tradičních bašt, jakož i do střední Anglie. Zvýšenou podporu zaznamenali především v oblouku Liverpool – Leeds - Birmingham, ve Walesu a Skotsku. Labouristé tak v širším okruhu těchto oblastí získali více křesel než obvykle, jelikož tentokrát hrála situace v jejich prospěch. V okrscích, v nichž je rozdíl prvního a druhého místa velmi těsný, se tentokrát ocitli jako první v cíli. V tomto systému, kde je těsnost prvního a druhého hráče irelevantní, si tak vítězství přičetli labouristé a konzervativci museli přihlížet propadu svých hlasů.

Schéma č. 2: Podpora konzervativců ve volbách 1992 a 1997

Zdroj: <http://www.besis.org/>

Schéma č. 2 nám přináší geografické rozložení voličstva konzervativců, které bylo a je velmi rovnoměrně rozložené po celém území země. Tradičními baštami

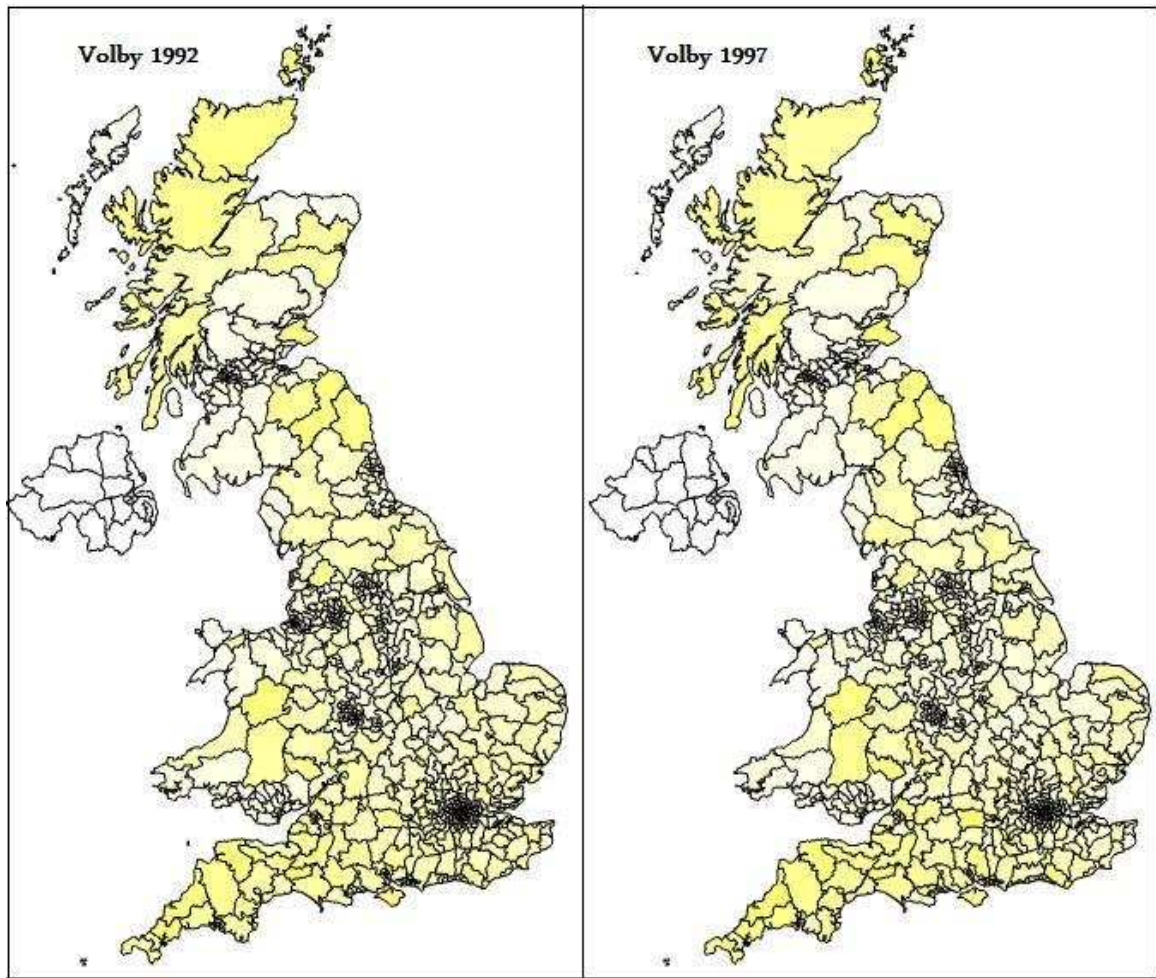
konzervativců je venkov, menší města, předměstí velkých měst a především jih Anglie. Při srovnání podpory ve volbách 1992 a 1997 se nám ale jasně ukazuje, že konzervativci ztratili velkou část podpory především ve Skotsku a Walesu, kde nezískali tentokrát žádný mandát, a na severu Anglie. Jejich úspěch však poklesl i ve středu Anglii, tzv. Midlands. Průnik labouristů do této oblasti narušil tradiční konzervativní srdce Anglie.²² Konzervativci ztratili i jihozápadní cíp Anglie, kde byli překvapivě úspěšní liberálové. Ačkoliv konzervativci pokrývají sytější modrou celou plochu Velké Británie na rozdíl od labouristů, u kterých je podpora kumulována v určitých oblastech, tyto volby pro ně byly velkou prohrou a především velkým propadem jejich hlasů. To se samozřejmě odrazilo v historicky největší podprezentaci, která měla hodnotu 0,82. Volby 1997 tak znevýhodňovaly nejen třetí stranu, což je pro systém FTPT typické, ale i druhou nejsilnější stranu na úkor první, tedy labouristů.

Poslední schéma nám ukazuje rozložení podpory u liberálů. Ti mají silnou pozici především v oblastech, kde jsou slabší labouristé, jelikož jejich ideologická vzdálenost do 90. let byla poměrně malá a pro labouristického voliče nebyl problém v případě taktického hlasování podpořit liberálního kandidáta.²³ Jejich hlavním ideologickým konkurentem tak jsou konzervativci. Ke geografickému přesunu podpory této strany v obou sledovaných volbách nedošlo, naopak, podpora zůstala v oblastech stejná a spíše posílila v regionech, kde měli liberálové šanci na úspěch, což jsme si již vysvětlili taktickým hlasováním a spoluprací labouristů a liberálů v anti-konzervativním hlasování. Liberálové mají především podporu v jihozápadním cípu Anglie, kde také byli ve volbách 1997 velmi úspěšní a dále v částech Walesu a Skotska. V ostatních částech Anglie je jejich podpora velmi nízká a hlavní souboj se tak odehrává mezi labouristy a konzervativci.

²² Denver, D. (2007). Elections and voters in Britain, New York : Palgrave Macmillan, s. 205.

²³ Norris, P., Wlezien, Ch. (2005). The Third Blair Victory: How and Why?. Parliamentary Affairs. Vol. 58, No. 4, s. 671.

Schéma č. 3: Podpora liberálů ve volbách 1992 a 1997

Zdroj: <http://www.besis.org/>

Z tohoto geografického srovnání voličské podpory nám nyní jasněji vyplývá disproportionálnost voleb. V mechanice systému FPTP podpora strany spadne buď do kolonky efektivního počtu hlasů, nadbytečných hlasů nebo propadlých hlasů, ať má celoplošnou podporu, nebo je její podpora naopak více koncentrována do určitých oblastí. Vždy totiž záleží na tom, jak si strana vedla v konkrétním obvodu.

Po celé poválečné období nhrával systém FPTP konzervativcům, kteří byli tradičně nadreprezentovanou stranou, jak jsme si ukázali v předchozí kapitole. Volby 1997 však znamenaly obrát a mechanismus FPTP naopak nhrával labouristům. Hlavním rozdílem mezi oběma stranami byl počet efektivních hlasů. Tento trend trvá již od poloviny 60. let, ale rozdíl se pozvolna zvyšoval a ve volbách v roce 1997 byl rozdíl v hlasech, které musela strana v průměru získat, aby dosáhla na mandát, pro

konzervativce o 3000 větší než u labouristů.²⁴ Konzervativci tak potřebují mnohem více hlasů než labouristé, aby mandát získali. Tento fakt je dán především nízkou volební účastí v labouristických obvodech, která snižuje efektivní počet hlasů, a také rozdílem ve velikosti volebních obvodů. Městské obvody, kde jsou tradičně úspěšní labouristé, mají menší počet registrovaných voličů než venkovské obvody, kde jsou tradičně silní konzervativci.²⁵

Všimneme-li si přebytkových hlasů, těch mají labouristé tradičně větší podíl než konzervativci v důsledku jejich koncentrované podpory v průmyslových oblastech. Ačkoliv se rozdíl v 70. a 80. letech zvýšil, v roce 1997 se výrazně zmenšil a činil něco málo přes 1000 hlasů. Labouristé tak svůj podíl přebytkový hlasů snížili. To opět souvisí především s nižší volební účastí v labouristických baštách, která snížila počet hlasů nutných pro vítězství.

Poslední kategorií jsou propadlé hlasy. Zde došlo k zásadní změně. Konzervativci, kteří měli tradičně nižší podíl propadlých hlasů než labouristi, se nyní stali stranou s největším podílem propadlých hlasů a co víc, labouristům se tato kategorie snížila na dosud nejnižší hodnotu. Důvodem jsou právě nejisté obvody, v nichž labouristé dokázali získat mandát, a konzervativcům tak velká část hlasů propadla.

Jednoznačné vítězství labouristů ve volbách v roce 1997 tak bylo dáno několika faktory jak externími, tak těmi, které vycházejí z podstaty mechaniky systému FTPT. Mezi externí faktory patří celkový přesun voličské podpory od konzervativců k labouristům o rekordních 10,2 procenta, volební kampaň labouristů orientovaná na nejisté obvody a taktické hlasování. Faktory ovlivňujícími disproportionálnost voleb pak byla především těsná vítězství labouristů nad konzervativci a rozšíření jejich vlivu do střední Anglie, nadreprezentace velšských a skotských obvodů i rozdíl ve velikosti labouristických a konzervativních okrsků. V neposlední řadě sehrály svou roli i nové volební obvody, které byly výhodnější pro labouristy, nízká volební účast a nárůst třetích stran. Volby 1997 ukázaly, že systém FTPT se dokáže ke dvěma hlavním stranám chovat velice rozdílně a výrazně nadreprezentovat první stranu na úkor druhé. Stejně

²⁴Johnston, R.; Pattie, C. a kol. (2001). From votes to seats: the operation of the UK electoral system since 1945. Manchester : Manchester University Press, s. 15.

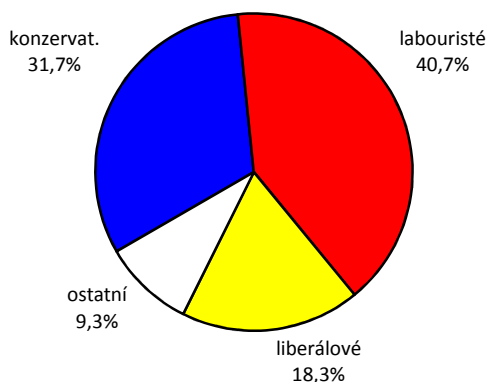
²⁵Tamtéž, s. 119.

tak i překvapivě převést podporu třetí nejsilnější strany na mandáty v oblastech, kde má koncentrovanou podporu.

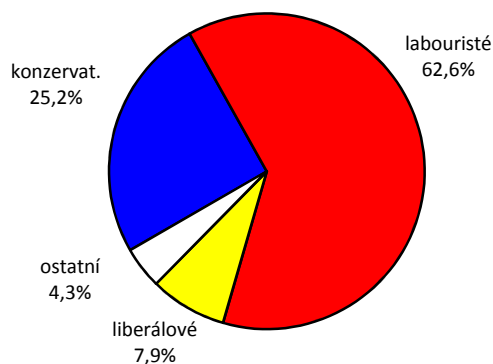
Volby 2001

Výsledky voleb v roce 2001 nebyly žádným překvapením, jelikož bezpečné vítězství labouristů předpovídaly většiny průzkumů veřejného mínění.²⁶ Přestože Blairova vláda zklamala některé tradiční přívržence a nenaplnila většinu voličů nadšením, byl výkon labouristické vlády v předchozím období obecně voliči hodnocen jako uspokojivý a pozitivně byl vnímán i vývoj ekonomiky.²⁷ Labouristé tak zůstali na pravolevé škále blíže středu a tedy blíže průměrnému britskému voliči, naopak konzervativci zůstali více vpravo, vzdáleni průměrnému britskému voliči.²⁸ Labouristé si tím udrželi svoji pozici více preferované strany, pokud jde o navrhovaný program, i když jejich podpora mírně klesla. Pro konzervativce znamenaly volby opětovnou porážku. Polepšili si o pouhý jeden mandát. Liberální demokraté opět slavili úspěch v postavení třetí strany a posílili celkem o 6 mandátů. Výsledek voleb co do počtu hlasů a křesel přinášejí následující grafy.

Graf č. 11a: Výsledky voleb 2001 podle hlasů

Graf č. 11b: Výsledky voleb 2001 podle křesel

Zdroj: Yonwin, J. (2004). UK Election Statistics: 1918-2004. Research Paper 04/61. House of Commons Library.

²⁶ Kocourek, M. (2001). Britské volby: Midterm blues aneb New Labour opět u moci. In: Mezinárodní politika. Vol. 25, No. 8, s. 29.

²⁷ Denver, D. (2007). Elections and voters in Britain, New York : Palgrave Macmillan, s. 194.

²⁸ Norris, P. a Lovenduski, J. (2004). Why Parties fail to learn. In: Party Politics. Vol. 10, No. 1, s. 84.

Jak můžeme vyčíst z výsledků, labouristé se stali opět velmi nadreprezentovanou stranou, jejich index deformace byl mírně vyšší než v předchozích volbách a měl hodnotu 1,54. Konzervativci se stali opět podreprezentovanou stranou s indexem deformace 0,79. Liberálové pak měli velmi podobnou hodnotu deformace jako v předchozích volbách, a to 0,43. Celková odchylka od proporcionality měřena Loosmore-Hanby indexem měla hodnotu 21,95 procenta. Znovu se tak jednalo o velmi disproportionální volby, což bylo dáno opětovným propadem hlasů liberálů a konzervativců a silnou nadreprezentací labouristů díky jejich efektivnímu počtu hlasů a nízkému počtu nadbytečných a propadlých hlasů. Systém tak opět nahrával ve všech svých aspektech labouristům stejně jako ve volbách v roce 1997.

Labouristé získali celkem 412 křesel, což bylo o 6 méně než v předchozích volbách, mandát se jim nepodařilo obhájit v 9 obvodech a ve 3 obvodech naopak mandát získali. Konzervativci si polepšili celkově o 1 procento hlasů a jedno křeslo. Získali celkově 9 nových obvodů, většinu na úkor labouristů, ale zároveň o 8 mandátů přišli, z toho 7 ve prospěch liberálů. Liberální demokraté v roce 2001 dosáhli svého nejlepšího výsledku od roku 1929, když získali celkově 52 křesel. Jejich zisky šly především na úkor konzervativců, od kterých získali 7 obvodů, ale o dva obvody je zase konzervativci připravili. Celkově došlo ke změně mandátů u 29 volebních okrsků, což je nejnižší počet od říjnových voleb roku 1974.²⁹ K žádnému velkému přesunu voličské podpory tedy ve volbách roku 2001 nedošlo, což ilustruje následující tabulka, která porovnává výsledky jednotlivých stran ve volbách v 1997 a 2001 a jejich procentuální rozdíl.

Stálou pozici labouristů demonstruje i fakt, že na rozdíl od voleb 1997, kdy došlo k přesunu voličské podpory od konzervativců k labouristům o rekordních 10,2 procenta, ve volbách 2001 došlo k přesunu hlasů od labouristů ke konzervativcům o pouhých 1,8 procent. Mírné posílení v těchto volbách pocítili liberálové a konzervativci, labouristé si naopak o 2,6 procenta pohoršili. Můžeme však říct, že volby roku 2001 více méně kopírovaly trendy z voleb 1997 a potvrdily vedoucí pozici labouristů.

²⁹ Morgan, B. (2001). General Election results, 7 June 2001. Research Paper 01/54. House of Commons Library, s. 6.

Tabulka č. 3: Změny ve volební podpoře stran 1997-2001

	podíl hlasů v %		
	1997	2001	změna
konzervativci	30,7	31,7	+1,0
labouristé	43,3	40,7	-2,6
liberálové	16,8	18,3	+1,5
ostatní	9,3	9,3	0,0
přesun hlasů lab-kon			1,8

Zdroj: Yonwin, J. (2004). UK Election Statistics: 1918-2004. Research Paper 04/61. House of Commons Library a vlastní výpočet.

V tomto období nedošlo k žádnému výraznému geografickému přesunu podpory mezi konzervativci a labouristy, naopak, obě strany si ponechaly svoje tradiční pozice, labouristé byli silní ve městech, na průmyslovém severu, ve Skotsku a Walesu a konzervativci na anglickém venkově a na předměstích. Labouristé přišli celkově o šest mandátů a z toho čtyři připadly konzervativcům a další dva liberálům a Plaid Cymru.³⁰ Jelikož volby roku 2001 se konaly ve stejných volebních obvodech jako ty předchozí, v nichž už se odrazilo labouristické zvýhodnění, nepřinesly volby 2001 v tomto ohledu žádné nové trendy.³¹ Určitý vliv měly pouze dva aspekty, které byly již zmíněny v souvislosti s volbami v roce 1997. Jedná se především o volební kampaň, v níž se labouristé opět orientovali hlavně na nerozhodnuté obvody, aby si zde udrželi svoji pozici, a stranou kampaně zcela zůstaly „safe seats“ a oblasti, kde mají velmi slabou podporu.³² Druhým aspektem, který se opět projevil ve volbách 2001, bylo taktické hlasování. Jeho hlavním úkolem tentokrát nebylo sesadit konzervativce, ale udržet si pozici v již získaných nejistých obvodech, které drželi labouristé a liberálové.³³ Zohledníme-li všechny tyto aspekty, nebylo pro labouristy obtížné udržet si pozici, kterou získali v roce 1997.

³⁰ <http://www.besis.org/>

³¹ Johnston, R.; Rossiter, D.; Pattie, C.; Dorling, D. (2002). Labour Electoral Landslides and the Changing Efficiency of Voting Distributions. In: Transactions of the Institute of British Geographers, New Series, Vol. 27, No. 3, s. 357.

³² Tamtéž, s. 358.

³³ Tamtéž, s. 357.

Překvapením voleb byla opětovně velmi nízká volební účast, která tentokrát klesla na pouhých 59,4 procent oprávněných voličů, což byl dosud nejhorší výsledek.³⁴ Nízká volební účast byla připisována na vrub voličské apatii, protestu, nedostatku důvěry ve vládu a rozebírán byl i problém narušené vazby mezi voličem a mocí, potažmo politiky, kteří nemají voličům co říci.³⁵ Volební účast byla opět velmi nízká především v labouristických „safe seats“, což může být dáno jednak apatií labouristických voličů, kteří jsou přesvědčeni, že jejich hlas již nebude významný, jelikož labouristické vítězství je jisté. Podobně mohli smýšlet i voliči jiných stran, kteří byli odrazeni od cesty volbám právě proto, že jejich favorit nebude mít v daném obvodu šanci vyhrát. Důkazem toho jsou rozdíly ve volební účasti v jistých a nejistých obvodech. V nejistých obvodech, kde rozdíl mezi první a druhou stranu činil v předchozích volbách 5 procent, je volební účast o 9 procent vyšší než v jistých obvodech. Zároveň však je znatelný rozdíl ve volební účasti mezi labouristickými a konzervativními „safe seats“. Jisté konzervativní obvody mají totiž vždy nadprůměrnou volební účast.³⁶ Přepočítáme-li navíc hlasy získané pro vládnoucí stranu, která obdržela 42 procent hlasů, na celkový počet registrovaných voličů, zjistíme, že vítězná strana získala podporu pouze 25 procent z celkového počtu oprávněných voličů, neboli že labouristická strana byla zvolena pouze čtvrtinou britských voličů.³⁷

Volby roku 2001 tak opět dokázaly, že labouristé jsou zvýhodněnou stranou volebního systému, a konzervativci, ač druhá nejsilnější strana, jsou systémem penalizováni především z důvodu vyššího počtu vítězství třetích stran, nižší volební účasti v jistých obvodech, dále pak velmi vyrovnaným soubojem v nejistých obvodech, které nezískají, a rozdíly ve velikosti volebních obvodů, kde konzervativní obvody jsou v průměru větší, než labouristické. Oproti labouristům se jim tak zvyšuje počet propadlých a nadbytečných hlasů a celkově se zhoršuje podíl efektivního počtu jejich hlasů, jelikož na zvolení v průměru potřebují více hlasů než labouristé. Systém FPTP nám tak ukazuje, že nepenalizuje jen třetí stranu, aby umožnil zvýhodnění dvou velkých stran a udržel dvoustranický systém, ale dokáže penalizovat i druhou nejsilnější

³⁴ <http://www.besis.org/>

³⁵ Kocourek, M. (2001). Britské volby: Midterm blues aneb New Labour opět u moci. In: Mezinárodní politika. Vol. 25, No. 8, s. 29-32., s. 30.

³⁶ Norris, P., Wlezién, Ch. (2005). The Third Blair Victory: How and Why?. Parliamentary Affairs. Vol. 58, No. 4, s. 677.

³⁷ Denver, D. (2007). Elections and voters in Britain, New York: Palgrave Macmillan, s. 175.

stranu na úkor první a stavět druhou nejsilnější stranu do situace možného boje o post opozice s třetí stranou.

Volby 2005

Volby roku 2005 přinesly již třetí labouristické vítězství v řadě. Labouristé tak poprvé v historii zůstali v úřadu po tři volební období za sebou. Překvapující bylo především skóre, s nímž labouristé svůj třetí mandát obhájili, jelikož labouristé jako vítězná strana získali pouze 36,2 procent hlasů. Což byl pro vítěznou stranu nejnižší podíl v historii. Neméně překvapující byl i zisk konzervativců, kteří jen mírně posílili ve výsledku. Dvě hlavní strany nakonec získaly dohromady pouze 69,4 procenta hlasů, což je opět nejnižší výsledek od roku 1923. Tento výsledek pak klade mnoho otázek ohledně fungování dvoustranického systému, jelikož v dokonalém bipartismu získávají dvě hlavní strany kolem 90 procent hlasů a zbytek je rozdělen mezi ostatní subjekty. Volby roku 2005 tak ukázaly možnou křehkost tohoto systému, jelikož konzervativci se nestali těmi, kteří profitovali na ztrátě podpory vládnoucích labouristů. Naopak, nejvíce ze ztráty labouristů těžili liberálové a malé strany.³⁸

Oslabení labouristického výsledku můžeme najít především v poklesu popularity labouristické vlády, která je přičítána jejich podpoře války v Iráku.³⁹ I přes obecnou nespokojenost s výkonem vlády ve volebním období 2001-2005 však byla podle průzkumů pozitivně hodnocena ekonomická politika labouristů, což nakonec jejich postavení ve volbách vylepšilo.⁴⁰ Třetí labouristické vítězství bylo sice v průzkumech předpovídáno, nikdo však nedokázal odhadnout, s jakou většinou v Dolní komoře zasednou. Bylo totiž zřejmé, že drtivé labouristické vítězství jako v předchozích dvojích volbách se opakovat nebude.⁴¹ Pokles podpory labouristů se však nakonec neodrazil v konečném výsledku zisku křesel, jelikož labouristům opět nahrával volební systém. Ačkoliv labouristé porazili konzervativce pouze o 2,9 procent hlasů, vynesl jim

³⁸ volby roku 2005 zaznamenaly největší podíl podpory pro jiné subjekty než labouristy, konzervativce a liberály od roku 1918. Jednalo se především o nárůst podpory 4 malých stran – BNP – British National Party, Zelené, Respect a UKIP – United Kingdom Independence Party; z toho Respect – uskupení radikálně levicových skupin odmítající válku v Iráku, získal jeden a dva nezávislí kandidáti dva mandáty v Dolní sněmovně.

³⁹ Denver, D. (2007). Elections and voters in Britain, New York: Palgrave Macmillan, s. 196.

⁴⁰ Tamtéž.

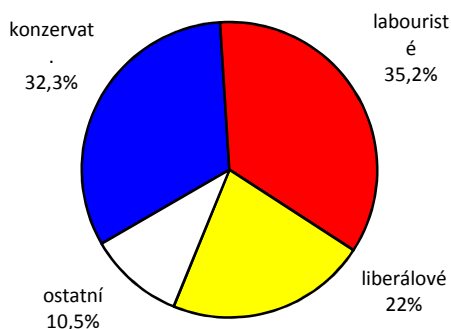
⁴¹ Honzák, R. (2005). Zajímavější než jsme čekali: volební kampaň ve Velké Británii. In: Mezinárodní politika. Vol. 29, No. 7, s. 6.

výsledek většinu s 67 křesly v Dolní sněmovně. Pro srovnání můžeme uvést výsledek voleb z roku 1992, kdy konzervativci vyhráli nad labouristy o 7,5 procent hlasů, ale získali většinu s 21 mandáty. Opět zde tedy můžeme vidět vliv mechanismu systému FPTP a jeho proměnných, které ovlivnily konečný převod hlasů na mandáty.

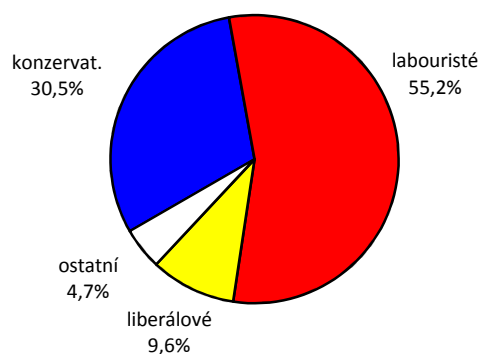
Volby roku 2005 jsou zajímavé především tím, že všechny tři hlavní strany se staly de facto poraženými. Labouristé z důvodu poklesu jejich podpory, konzervativci, kteří si sice dokázali polepšit a zvrátit svůj propad, ale k vítězství měli stále ještě daleko, vzhledem k tomu, že by labouristy museli předběhnout o bezmála 11 procent.⁴² A především proto, že nedokázali využít situace a profitovat z poklesu popularity labouristů tak, jak by mohli. Stejně tak poraženými se mohou cítit i liberální demokraté, kteří dokázali sice nalákat zklamané voliče labouristů a získali o několik křesel více, ale v porovnání s jejich předvolebními ambicemi, byl výsledek zklamáním.⁴³ Volby totiž jen potvrdily jejich pozici třetí strany.

Labouristé tak potřeťí v radě usedli v Dolní sněmovně s většinou křesel. Jejich celkový podíl hlasů pro vítěznou stranu byl však nejmenší od roku 1918. V porovnání s výsledky z roku 2001 klesl podíl jejich hlasů o 6 procent a v porovnání s předchozími volbami přišli o 47 křesel. Konzervativci získali celkem 198 křesel a celkově si polepšili o 0,7 procent hlasů a 33 křesel. Liberální demokraté získali 68 křesel, což je největší zisk od roku 1923, a oproti roku 2001 si vylepšili výsledek o 11 mandátů. Lépe si vedly i třetí strany a nezávislí, kteří získali celkem 31 mandátů.

Graf č. 12a: Výsledky voleb 2005 podle hlasů

Graf č. 12b: Výsledky voleb 2005 podle křesel

Zdroj: Mellows-Facer, A. (2005). General Elections 2005. Research Paper 05/33. House of Commons Library.

⁴² Honzák, R. (2005). Zajímavější než jsme čekali: volební kampaň ve Velké Británii. In: Mezinárodní politika. Vol. 29, No. 7, s. 6.

⁴³ Tamtéž, s. 7.

Volby roku 2005 měly opět vysokou odchylku od proporcionality, která činila 20 procent. Ve srovnání s předchozími dvojitými volbami v letech 1997 a 2001 však pozorujeme mírné snížení. Došlo především k vylepšení indexu deformace u konzervativců, kteří byli sice stále podprezentovanou stranou, ale index byl těsně pod hranicí dokonalé reprezentace a to 0,94. Labouristé naopak dosáhli svého nejvyššího indexu deformace v historii, který činil 1,56, což jasně odráží jejich slabší výsledek ve volbách, ale jistou většinu v Dolní sněmovně. Index deformace liberálů se naopak nezměnil.

Celkově došlo ke změně mandátů u 62 obvodů, což je víc než dvojnásobek v porovnání s předchozími volbami, které de facto kopírovaly výsledky roku 1997. Ke změně majitele došlo především v obvodech držných labouristy, kteří přišli celkem o 47 křesel. Jednalo se především o obvody v Londýně, kde ztratili celkem 11 okrsků, a obvody ve Walesu a Skotsku, kde ztratili po 5 mandátech.⁴⁴ Nejvíce křesel, celkem 31, šlo ve prospěch konzervativců, 12 křesel získali liberálové a zbylé 4 okrsky ovládly malé strany a jeden nezávislý kandidát.⁴⁵ Labouristé tak poprvé od drtivého vítězství v roce 1997 nezískali žádný nový obvod.

Ve volbách 2005 šlo především o dva druhy obvodů, kde došlo k výraznému poklesu labouristické podpory. Prvním typem jsou obvody s dominancí muslimského obyvatelstva, kde nejvíce profitovali liberální demokraté.⁴⁶ Rozhodnutí Blairova kabinetu podpořit válku v Iráku a podpora konzervativců v tomto vládním rozhodnutí se tak odrazila ve volebním chování této minoritní skupiny. Naopak liberálové, kteří odmítali zapojení v irácké válce, mohli sledovat přesun podpory muslimské minority od labouristů v jejich prospěch. Druhým typem obvodů byly okrsky s vyšším množstvím studentů. Zde labouristé ztráceli opět ve prospěch liberálů. Podíl hlasů klesl labouristům o 3 procenta více než kdekoli jinde a liberálům naopak o stejný podíl vzrostl.⁴⁷ Důvodem je opět vládní rozhodnutí, tentokrát o zavedení školného na univerzitách, ke kterému se liberálové stavěli odmítavě. Tyto dva druhy obvodů však nejsou obecným důvodem snížené podpory labouristů, pouze nám pomáhají ilustrovat

⁴⁴ Mellows-Facer, A. (2005). General Elections 2005. Research Paper 05/33. House of Commons Library, s. 48.

⁴⁵ Tamtéž, s. 49.

⁴⁶ Kavanagh, D; Butler, D. (2005). The British general election of 2005. Palgrave Macmillan, s. 239.

⁴⁷ Tamtéž, s. 240.

proměňující se podporu v souvislosti s konkrétním rozhodnutím vlády. Centristická pozice labouristů vedených Tonym Blairem a jejich „catch all“ charakter⁴⁸ navíc odčerpával i „tradiční“ labouristické voliče z řad manuálních pracovníků.⁴⁹ Labouristé okupující politický střed, jsou tak zprava ohrožováni konzervativci a zleva liberály. To jim sice přináší výhody, jelikož ve středu se nachází nejvíce voličů a jsou tak blíže „průměrnému“ britskému voliči, zároveň se však ukazuje, že dochází k odlivu hlasů z levého a pravého křídla.⁵⁰ Přičemž právě ty z levého křídla jdou ve prospěch liberálních demokratů. Labouristé navíc ztrácejí i plošně z geografického hlediska. Z hlediska mandátů jde především o pokles ve Walesu, ve východní Anglii a v Londýně, kde ztratili 8,4 procent, což je největší propad celkově.

Konzervativci ve volbách 2005 obsadili celkem 198 křesel, přičemž získali nově 36 okrsků a o 3 okrsky přišli ve prospěch liberálů. Jejich zisky šly především na vrub labouristů, od nichž získali celkem 31 obvodů a další 3 obvody od liberálů.⁵¹ V porovnání s volbami 2001, kdy si polepšili pouze o jeden mandát, tak přinesly volby 2005 optimističtější výsledek a zvrátily jejich propad. Změna podpory je především zajímavá z geografického hlediska. Volby 2005 přinesly konzervativcům opět první místo v Anglii, kde se v předchozích dvojích volbách umísťovali na druhém místě, ale tentokrát předběhli labouristy o 65 tisíc hlasů.⁵² Oproti předchozím dvojím volbám, kdy nezískali žádný mandát ve Skotsku ani Walesu, se jim podařilo opět získat jeden mandát ve Skotsku a tři mandáty ve Walesu. Dokázali tedy částečně smazat cejch strany, která získává mandáty pouze v Anglii. Největší zisky přesto zaznamenali na jihu, východě a jihovýchodě Anglie a také v Londýně.⁵³ V ostatních částech země bylo posílení velmi nízké nebo vůbec žádné, jako například na severu Anglie.⁵⁴ Jejich geografická podpora je tak po celé zemi dosti nevyvážená. Tyto geografické rozdíly v podpoře přinášejí vysvětlení, proč konzervativci nedokázali zvrátit odliv

⁴⁸ Norris, P., Wlezien, Ch. (2005). The Third Blair Victory: How and Why? Parliamentary Affairs. Vol. 58, No. 4, s. 66.

⁴⁹ Kavanagh, D; Butler, D. (2005). The British general election of 2005. Palgrave Macmillan, s. 241.

⁵⁰ Buchta, M. a Mrklas, L. (2005). Parlamentní volby ve Velké Británii 2005. CEVRO, Praha, s. 2.

⁵¹ Mellows-Facer, A. (2005). General Elections 2005. Research Paper 05/33. House of Commons Library, s. 29.

⁵² Tamtéž, s. 15.

⁵³ Tamtéž, s. 23-25.

⁵⁴ Kavanagh, D; Butler, D. (2005). The British general election of 2005. Palgrave Macmillan, s. 242.

labouristických voličů ve svůj prospěch, jelikož podíl hlasů pro konzervativce vzrostl především v jižní a jihovýchodní Anglii, ale nikoli v ostatních částech země.⁵⁵

Pro liberály znamenaly volby 2005 zisk 16 mandátů a ztrátu 5 obvodů ve prospěch konzervativců. Většinu mandátů přitom získali od labouristů, 3 mandáty od konzervativců a jeden od Plaid Cymru.⁵⁶ Z geografického hlediska není nezajímavé, že liberálové se co do počtu křesel stali druhou stranou ve Skotsku a Walesu, přičemž ve Skotsku předběhli na pozici druhé strany regionální SNP i do počtu získaných hlasů.⁵⁷ Řadu nových křesel získali liberálové i v severozápadní části Anglie. V podílu hlasů zde předběhli i konzervativce a dostali se tak na druhé místo. Podobně úspěšní byli i na jihozápadě Anglie, kde naopak předběhli labouristy a co do počtu získaných hlasů se dostali na pozici druhé strany hned po konzervativcích.⁵⁸ Liberálové ve volbách 2005 tak především těžili z poklesu popularity labouristů a přilákali jejich levicové voliče na svoji stranu. Z geografického hlediska však liberálové stále zůstávají stranou, která dokáže vítězit pouze v určitých oblastech (jedná se o severovýchod a jihozápad Anglie a západní část Walesu) a jinak je jejich voličstvo rovnoměrně rozeseto po celé zemi. To jim přináší celostátně vyšší podíl získaných hlasů, ale na úrovni jednotlivých obvodů nedokážou výrazně vítězit, což jim přisuzuje roli třetí strany.

Z této rekapitulace výsledků je zřejmé, že volby roku 2005 zamíchaly kartami mnohem více než volby roku 2001, které jen kopírovaly výsledky z roku 1997 a drtivé vítězství labouristů. Tabulka č. 4 nám pro ilustraci předkládá porovnání výsledků voleb 2001 a 2005 a přesuny ve voličské podpoře.

Překvapující je především změna podílu hlasů u konzervativců, kteří si polepšili pouze o 0,6 procent, ale získali navíc 33 křesel. Pokud tato čísla srovnáme s rokem 2001, kdy si polepšili celostátně o jedno procento a pouze jeden mandát, je jasné, že zde zafungovala mechanika systému FPTP a konzervativci dokázali zvrátit výsledek ve svůj prospěch v některých nejistých obvodech, především ve svých dřívějších okrscích na jihovýchodě Anglie a v Londýně. Stále však nedokázali porazit labouristy, kteří získali

⁵⁵ Kavanagh, D; Butler, D. (2005). The British general election of 2005. Palgrave Macmillan, s. 243.

⁵⁶ Mellows-Facer, A. (2005). General Elections 2005. Research Paper 05/33. House of Commons Library, s. 49.

⁵⁷ Tamtéž, s. 35.

⁵⁸ Tamtéž, s. 19.

o 793 tisíc hlasů více než konzervativci a zabezpečili si i přes nejnižší podíl hlasů pro vítěznou stranu v historii většinu s 55 procenty mandátů.

Tabulka č. 4: Změny ve volební podpoře stran 2001 – 2005

	podíl hlasů v %		
	2001	2005	změna
konzervativci	31,7	32,3	+0,6
labouristé	40,7	35,2	-5,5
liberálové	18,3	22	+3,7
ostatní	9,3	10,5	+1,2
přesun hlasů lab-kon			3,3

Zdroj: Norris, P., Wlezien, Ch. (2005). The Third Blair Victory: How and Why? Parliamentary Affairs. Vol. 58, No. 4, s. 658.

Oproti volbám v roce 2001 došlo i k vyššímu přesunu hlasů od labouristů ke konzervativcům o 3,3 procent. Odhaduje se, že pokud by došlo v dalších volbách k přesunu hlasů o 6,2 procenta, labouristé by ztratili svoji většinu, aniž by konzervativci vládní většinu získali. K tomu, aby došlo k výměně stráží v Downing Street s konzervativní většinou v Dolní sněmovně, by byl nutný přesun hlasů od labouristů ke konzervativcům o 10,5 procent, což se stalo pouze jednou od druhé světové války a to v roce 1997 v souvislosti s labouristickým vítězstvím.⁵⁹

Ve volbách 2005 se opět odrazil fenomén taktického hlasování, který však měl jinou podobu než v předchozích volbách. Především se nejednalo již o masivní anti-konzervativní hlasování, kde by labouristé podporovali liberály a naopak, podle toho, která strana byla v pozici druhé strany.⁶⁰ Tato tradiční taktika vyprchala z voličského chování především v důsledku osmiletého působení konzervativců v opozici, což snížilo u voličů toryovskou antipatii. Naopak se objevil nový druh taktického hlasování, který byl tentokrát namířen proti vládním labouristům.⁶¹ Teoreticky by to znamenalo, že

⁵⁹ Norris, P., Wlezien, Ch. (2005). The Third Blair Victory: How and Why?. Parliamentary Affairs. Vol. 58, No. 4, s. 663.

⁶⁰ Tamtéž

⁶¹ Tamtéž, s. 671

v labouristicky držených obvodech, kde skončili liberálové jako druzí, se voliči konzervativců přikloní na stranu liberálů, aby snížili labouristickou většinu, a obráceně, voliči liberálů podpoří konzervativce. Problémem v tomto vzorci je však velká ideologická vzdálenost mezi konzervativci a liberály, kteří se nacházejí více vlevo než labouristé. I přesto však došlo v některých obvodech k evidentnímu užití taktického hlasování, které bylo nasměřované proti labouristům. Jednalo se o okrsky, v kterých liberální demokraté byli na druhém místě za labouristy. V těchto obvodech totiž došlo k poklesu podpory konzervativního kandidáta a zvýšení podpory liberálů.⁶² Část voličů konzervativců se rozhodla podpořit raději liberály a hlasovat tak proti Blairově vládě v daném okrsku s nadějí, že tím oslabí labouristickou většinu. Tento model však byl aplikován pouze ze strany konzervativních voličů. Z analýzy voleb totiž vyplývá, že voliči liberálů se podobně nezachovali, a v obvodech, kde po labouristech figurovali druzí konzervativci, liberálové svůj hlas ve prospěch konzervativců nezměnili.⁶³

Ve volbách 2005 zároveň vymizelo taktické hlasování, v němž si labouristé a liberálové vzájemně pomáhali k udržení a získání obvodů. Zajímavé je především chování voličů labouristů v obvodech, kde skončili v minulých volbách na třetím místě a první dvě pozice obsadili konzervativci a liberálové. Dalo by se předpokládat, že labourističtí voliči budou takticky hlasovat pro liberály, jak tomu bylo ve volbách 1997 a 2001, aby porazili konzervativního kandidáta. V roce 2005 však došlo ke změně. Liberálové totiž stáli v silné opozici k labouristické vládě a politika liberálů a labouristů se značně lišila. Část labouristických voličů tak byla mnohem méně ochotna dát svůj hlas liberálním demokratům a odevzdala svůj hlas labouristům, i když věděli, že strana nemá v obvodu šanci.⁶⁴ Toto chování v podstatě vysvětluje, proč liberálové nezískali v obvodech více mandátů na úkor konzervativců, jak očekávali.⁶⁵ Přispěla k tomu i obava během volební kampaně, že by liberálové mohli narušit zavedený dvoustranický systém, jelikož by přetáhli velkou část labouristických voličů. Tony Blair tak často tvrdil, že hlas liberálům je hlasem pro konzervativce.⁶⁶

⁶² Norris, P., Wlezien, Ch. (2005). The Third Blair Victory: How and Why?. Parliamentary Affairs. Vol. 58, No. 4, s. 663.

⁶³ Tamtéž.

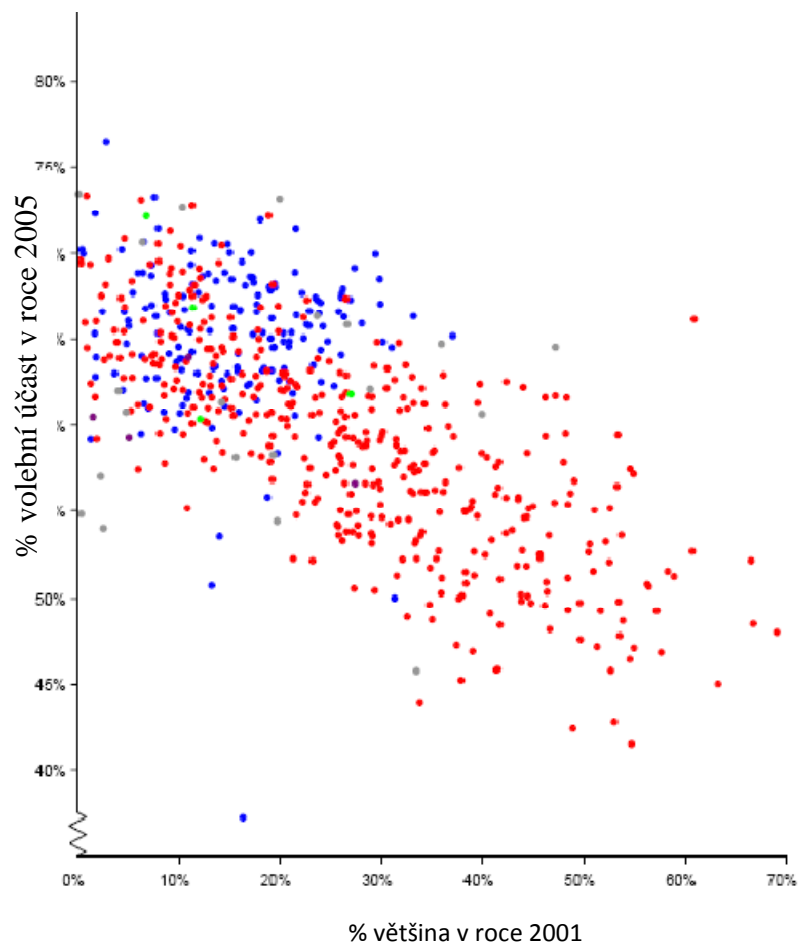
⁶⁴ Kavanagh, D; Butler, D. (2005). The British general election of 2005. Palgrave Macmillan, s 243.

⁶⁵ Tamtéž, s. 244.

⁶⁶ Honzák, R. (2005). Zajímavější než jsme čekali: volební kampaň ve Velké Británii. In: Mezinárodní politika. Vol. 29, No. 7, s. 7.

Dalším aspektem voleb jako v předchozích dvou případech byla velmi nízká volební účast. Tentokrát přišlo k urnám 61,2 procent registrovaných voličů, což je o necelá dvě procenta více než v předchozích volbách, které měly historicky nejnižší volební účast.⁶⁷ Důvodem takto nízké účasti opět může být fakt, že bylo zjevné, kdo vyhraje volby.⁶⁸ Na druhou stranu se očekávalo mnohem těsnější vítězství labouristů, což mohlo přivést k volbám více voličů.⁶⁹ Opět se potvrdila vyšší volební účast v nejistých obvodech, kde rozdíl mezi prvním a druhým místem z minulých voleb byl méně než 5 procent, a vyšší účast v obvodech s bezpečnou konzervativní většinou.

Graf č. 13: Volební účast v roce 2005 ve volebních obvodech podle vítězné většiny v roce 2001

Zdroj: Mellows-Facer, A. (2005). General Elections 2005. Research Paper 05/33. House of Commons Library, s. 61

⁶⁷ <http://www.besis.org/>

⁶⁸ Kavanagh, D; Butler, D. (2005). The British general election of 2005. Palgrave Macmillan, s. 249.

⁶⁹ Norris, P., Wlezien, Ch. (2005). The Third Blair Victory: How and Why?. Parliamentary Affairs. Vol. 58, No. 4, s. 676.

Stejně tak se potvrdila i menší ochota voličů hlasovat v obvodech, kde podle výsledků z předchozích voleb byl vítěz předem jasný.⁷⁰ Tento trend dokazuje graf č. 13, v němž je zachycena volební účast v roce 2005 v obvodu podle toho, s jakou většinou vyhrála strana v předchozích volbách. Graf nám ukazuje, že čím byl souboj vyrovnanější, tedy rozdíl mezi prvním a druhým místem byl do 10 procent, tím vyšší byla i volební účast v roce 2005. Naopak, čím bylo vítězství jistější, tím více se volební účast zmenšovala. V daném případě se jednalo především o labouristické obvody, které jsou znázorněny červenou barvou. Konzervativní obvody jsou značeny modrou barvou.

Nízká volební účast souvisí s celkovou nespokojeností a nezájmem o politiku, jakož i s postupujícím oslabováním stranické identifikace, které započala v 70. letech a postupně narůstalo, až dosáhlo v posledních volbách svého maxima. V roce 2005 se v průzkumu BES pouze 9 procent respondentů dokázalo silně identifikovat s určitou stranou na rozdíl od roku 1970, kdy takto odpovídalo 43 procent respondentů.⁷¹ Ve volební účasti a neúčasti navíc hraje svoji roli i věk, pohlaví, etnicita, společenská třída, příjem či vzdělání. Muži, méně kvalifikovaní voliči s menším příjmem a příslušníci minoritních skupin jsou tak obecně méně ochotni jít k volbám než ženy, voliči s vyšším příjmem, vyšším vzděláním a bílou barvou pleti.⁷² Nejvýznamnější z těchto kategorií je však překvapivě věk. V posledních trojích volbách totiž právě věková kategorie mladých lidí ve věku 18-24 a 25-34 let tvořila největší podíl nevoličů, přičemž ve volbách 2005 nešlo volit celých 55 procent mladých voličů ve věku 18-24 let.⁷³ S největší pravděpodobností se přitom nejedná o životní cyklus, kdy mladí nevoliči se s postupujícím věkem stanou voliči, ale o fakt, že britské voličstvo začíná stárnout. Lze se tedy domnívat, že nízká volební účast se bude každými volbami jen potvrzovat. Vzhledem k tomu, že volební účast ovlivňuje výsledky v jednotlivých volebních obvodech a menší účast snižuje počet hlasů nutných pro získání většiny, tzv. efektivní počet hlasů, bude opět docházet k disproporčním výsledkům – mandát za méně hlasů,

⁷⁰ Norris, P., Wlezien, Ch. (2005). The Third Blair Victory: How and Why?. Parliamentary Affairs. Vol. 58, No. 4, s. 677.

⁷¹ Mellows-Facer, A. (2005). General Elections 2005. Research Paper 05/33. House of Commons Library, s. 6.

⁷² Tamtéž, s. 42.

⁷³ Tamtéž, s. 16.

než by bylo nutné, a budou vznikat vládní většiny za podpory pouhé čtvrtiny obyvatelstva jako v případě voleb 2001 a 2005.

Překvapením voleb 2005 byl i nárůst podílu třetích stran, tedy podpora jiných stran než jsou labouristé, konzervativci či liberálové. Jejich podpora dosahovala pouze jednociferných čísel a pouze strana Respect dokázala získat jeden mandát. Přesto se jednalo o největší nárůst podpory třetích stran v historii. Svůj vliv zde mohly sehrát volby druhého řádu, které mají alternativní volebními systémy,⁷⁴ ať už jde o volby do Evropského parlamentu na základě poměrného volebního systému, nově zavedené volby do Skotského parlamentu a Velšského shromáždění podle pravidel smíšeného systému závislé kombinace (AMS – Additional Member System) či volbu starosty Londýna doplňkovým hlasováním, kde může volič vyjádřit své preference. Jiné volební systémy tak napomohly fragmentaci britského dvoustranického systému v těchto volbách a třetí strany si mohly své přívržence přivést i k volbám do Dolní sněmovny.

Poslední volby opět potvrdily důležitost geografických aspektů voleb, tedy rozložení voličstva a velikost volebních obvodů. Tradiční nadreprezentace Skotska, která nahrávala labouristům jako nejsilnější straně v daném regionu, byla před volbami odstraněna. Vytvořením Skotského parlamentu bylo dohodnuto, že dojde ke snížení počtu skotských poslanců ze 72 na 59. Před volbami 2005 tak došlo k vytyčení nových volebních obvodů ve Skotsku a ke zvětšení těchto obvodů z průměrné velikosti 55 337 na 67 720 voličů, čímž se přiblížily velikosti volebních obvodů v Anglii, kde průměr činí po poslední revizi 69 934 voličů na obvod.⁷⁵ Labouristé tak přišli ve Skotsku přibližně o 10 mandátů. I přes odstranění skotské nadreprezentace však labouristé stále dosahovali velmi vysokého indexu deformace v poměru k odevzdaným hlasům a získaným křeslům. Jejich nadreprezentace se opět týkala obvodů v Anglii, kde jim nahrává demografická situace v labouristických volebních obvodech.⁷⁶ V nich totiž žije dnes přibližně o 6 000 registrovaných voličů méně než v obvodech, kde vítězí konzervativci. Pro zvolení labouristického kandidáta je tak potřeba méně hlasů. Na takovéto výchyly má samozřejmě reagovat hraniční komise, která pravidelně

⁷⁴ Norris, P., Wlezien, Ch. (2005). The Third Blair Victory: How and Why?. Parliamentary Affairs. Vol. 58, No. 4, s. 678.

⁷⁵ Mellows-Facer, A. (2005). General Elections 2005. Research Paper 05/33. House of Commons Library, s. 673.

⁷⁶ Honzák, R. (2005). Zajímavější než jsme čekali: volební kampaň ve Velké Británii. In: Mezinárodní politika. Vol. 29, No. 7, s. 6.

přezkoumává volební obvody. Problémem však je, že nepoužívá aktuální data demografických trendů.

Poslední revize volebních obvodů byla například vypracována na základě údajů ze sčítání lidu z roku 1991 a volby roku 2005 tak odrážely 15 let starou demografickou skutečnost. Současná revize, která pracuje s daty ze sčítání obyvatelstva z roku 2001, tak v příštích volbách roku 2010 bude odrážet data již deset let stará.⁷⁷ Vzhledem k tomu, že současným trendem je stěhování z měst, kde jsou silní labouristé, na okraj a širšího okolí velkých měst, kde jsou silní konzervativci, narůstá počet obyvatel v konzervativci držných obvodech. V těchto oblastech by tak mělo dojít ke zvýšení počtu obvodů, což by nahrávalo konzervativcům, jelikož mobilními občany jsou právě jejich voliči.⁷⁸ Problémem jsou ale zastaralá data demografických trendů, s nimiž hraniční komise pracuje, jelikož se v revizi nebude odrážet současný trend, ale situace z roku 2001. Zastaralá data tak nahrávají labouristům, kteří ve svých obvodech vítězí i při menším množství hlasů.

Schopnost labouristů získat většinu i přes celkově menší podíl hlasů tak spočívá v několika faktorech. Jednak je to již zmíněný rozdíl ve velikosti obvodů držných labouristy a konzervativci. Odhaduje se, že v důsledku přesunu obyvatelstva v období 2001-2005 došlo ke zvýšení počtu registrovaných voličů v konzervativci držných obvodech o 1 000 osob. U labouristických obvodů naopak počet klesl o 500 voličů.⁷⁹ Dalším faktorem je nízká volební účast v labouristických obvodech, která snižuje efektivní počet hlasů nutných pro zvolení. A nakonec nejdůležitějším faktorem je geografické rozložení labouristického voličstva. Ve výsledku totiž mají labouristé své voliče efektivněji rozmístěné. Vítězí totiž v nejistých obvodech s těsnou většinou. A ve svých jistých obvodech zas vítězí díky nízké volební účasti s nižším podílem hlasů. Ve finále tak mají menší počet nadbytečných hlasů a propadlých hlasů než konzervativci. Závěrem lze tedy říct, že mechanismus systému FPTP nahrává v posledních trojích volbách především labouristům.

Pokud by konzervativci chtěli opět usednout v Downing Street, museli by získat mnohem více hlasů než pouze přebít labouristický podíl hlasů. V případě že by došlo

⁷⁷ Honzák, R. (2005). Zajímavější než jsme čekali: volební kampaň ve Velké Británii. In: Mezinárodní politika. Vol. 29, No. 7, s. 6.

⁷⁸ <http://ukpollingreport.co.uk/guide/electoral-bias>

⁷⁹ Kavanagh, D; Butler, D. (2005). The British general election of 2005. Palgrave Macmillan, s. 252.

k přesunu hlasů od labouristů ke konzervativcům mezi 6,2 – 10,3 procenty, nastala by patová situace, kdy by žádná ze stran neměla v Dolní sněmovně většinu a připomínalo by to situaci po únorových volbách 1974.⁸⁰ Odhadnout výsledek příští voleb je přitom velice složité. Jednak se budou konat v nových volebních obvodech v Anglii a ve Walesu, které by měly být více spravedlivé a snížit zvýhodnění labouristů. Výsledek tak bude ovlivněn novými volebními obvody a především pak chováním voličů. Současná ekonomická krize a další politická témata tak budou rezonovat v předvolební kampani a svoji roli sehraji i nové tváře lídrů dvou hlavních stran, konzervativce Davida Camerona a nástupce Tonyho Blaira, Gordona Browna. Je tedy otázkou, jaké výstupy přinesou příští volby a k jaké změně dojde.

⁸⁰ Mellows-Facer, A. (2005). General Elections "Swingometer". Standard Note SN/SG/3430. House of Commons Library.

Závěr

Cílem této práce bylo analyzovat britský stranický systém od jeho počátků v 19. století do dnešních dnů a na základě studie jednotlivých etap potvrdit jeho kontinuitu či změnu. Pro účely této analýzy, byl celý časový úsek rozdělen na několik období. Pomineme-li počáteční období krystalizace dvoustranického systému v 19. století, jsou prvním mezníkem roky 1918-1935, dále poválečné období 1945-1970, následuje etapa ohraničená lety 1974-1992 a samotnou kapitolu tvoří poslední troje volby 1997-2005.

První etapa začíná rokem 1918, kdy došlo k zásadnímu rozšíření volebního práva na všechny muže od 21 let a všechny ženy od 30 let. Rozšíření volebního práva pak šlo ruku v ruce s rozmachem labouristů, jelikož ti získali podporu především od sociálních skupin, které byly dříve z volební soutěže vyloučeny. Dvacátá léta jsou pak ve znamení krize dvoustranického systému, jelikož nárůst podpory labouristů a zároveň oslabování liberálů přineslo v roce 1923 a 1929 výsledek, kdy žádná strana nezískala většinu. Došlo tak k vytvoření menšinové vlády, která ani v jenom případě nevydržela po celé volební období.

Důvody tohoto prvního narušení bipartismu můžeme najít ve dvou aspektech. Jednak to byl rozkol uvnitř Liberální strany v otázce irské nezávislosti na přelomu 19. a 20. století a odchod unionistického křídla, čímž došlo k oslabení strany. Druhým aspektem bylo zavedení všeobecného hlasovacího práva a vznik Labouristické strany, čímž bylo vytvořeno nové štěpení vycházející ze socioekonomického dělení vlastníci – pracující. Liberálové, nacházející se ve středu, tak postupně pozorovali odchod svých levicových voličů k labouristům. Přívrženci obávající se levice přebíhali od liberálů ke konzervativcům. Účinky systému FTPT tak oslabenou stranu znevýhodňovaly a došlo k postupné eliminaci liberálů. Provizorní tripartismus se tak působením mechanického a psychologického efektu opět vrátil ke dvoustranickému systému. Je nutné dodat, že již ve dvacátých letech se objevila diskuze o změně volebního systému, která by reflektovala všechny tři strany. Propagátory reformy byli liberálové. Naopak konzervativci a labouristé argumentovali tím, že jedině za stávajícího systému mohou voliči rozhodnout o většinové a silné vládě a navíc ve společnosti, která se identifikuje buď s konzervativním nebo se socialistickým táborem, není pro středovou stranu místo.

Toto rozdělení britské společnosti a silná třídní a stranická identifikace hrála důležitou roli pro dvoustranický systém v prvních dvou dekádách po druhé světové válce. Sartori tuto periodu označuje jako období dokonalého bipartismu. Padesátá a šedesátá léta totiž byla ve znamení stranické loajality na základě třídní příslušnosti a silné stranické identifikace. To rozdělovalo voliče do dvou bloků, které podporovaly svoji stranu ve volbách téměř automaticky. Tím docházelo k poměrně stabilnímu voličskému chování a zabezpečovalo dobrý chod dvoustranického formátu. Důkazem je i nízká volatilita a velmi nízký index deformace. Ke změně tohoto uspořádání došlo v 70. letech, kdy jsme svědky změny ve voličském chování v důsledku oslabující se třídní vazby a stranické identifikace. Voliči tak měli větší sklon experimentovat se svým hlasem a došlo k opětovnému nárůstu podpory liberálů.

Liberálové jakožto marginální strana dosahovali po válce ve volbách v procentuálním počtu hlasů jednociferných výsledků. Změna však přišla v únorových volbách 1974, kdy jejich podíl hlasů stoupl na 19,3 procent. Tento prudký nárůst hlasů pro třetí stranu způsobil, že opět došlo k narušení dvoustranického systému, a únorové volby 1974 přinesly výsledek, kdy žádná ze stran v Dolní sněmovně většinu nezískala. Liberálové se tak de facto stali relevantní stranou, jelikož drželi klíč k většině. Podruhé tak došlo k situaci, kdy byl dvoustranický systém opět narušen, a lze v této souvislosti hovořit o systému dvou a půlté strany, kdy ani labouristé ani konzervativci nejsou schopni sami vytvořit vládní většinu a potřebují k ní další subjekt. Situace z roku 1974 byla řešena předčasnými volbami o půl roku později, ze kterých již vzešel většinový vítěz, nicméně liberálové si svoji podporu udrželi.

Situace, v níž se dvoustranický systém v 70. letech ocitl, je přičítána především změně v socioekonomickém uspořádání společnosti. Společnost se již nedělila na dva tábory definované třídní příslušností a identifikující se s jednou nebo druhou stranou. Přejít z industriální do postindustriální společnosti, nástup technologických inovací, růst sektoru služeb, restrukturalizace průmyslu, vznik „nové“ dělnické třídy, větší sociální a geografická mobilita, možnost dosažení vyššího vzdělání, vliv imigrace či růst vlivu médií přinesly nové impulzy a dosavadní rozdělení společnosti se začalo rozměňovat. Volič, který již nebyl vázán stranickou a třídní vazbou, se stal konzumentem a měl sklon se svým hlasem experimentovat, přistoupit k taktickému hlasování a rozhodovat se podle předkládaného programu.

Následující období 1979 – 1992 je tak ve znamení uvolňující se vazby stranické a třídní příslušnosti, kterou jsme si v textu na několika grafech ilustrovali. Toto období se zároveň vyznačuje dominancí Konzervativní strany, která v dané etapě dokázala čtyřikrát za sebou volby vyhrát. Došlo tak k narušení přirozené alternace u moci a ve smyslu Sartoriho typologie se tak stranický systém blížil systému predominantní strany. Důvod je spatřován především v rozevření ideologických nůžek mezi labouristy a konzervativci. Opět netypický prvek dvoustranického systému, kdy strany mají spíše účinek dostředivý než odstředivý. Odklon labouristů více doleva, jejich úzká spolupráce s odbory a následný odchod pravicového křídla strany tak způsobily pokles jejich volební podpory. I přes úbytek hlasů si však dokázali udržet pozici nadreprezentované strany díky příznivě geograficky rozloženému voličstvu.

Z poklesu podpory labouristů těžili nejvíce liberálové, kteří se spojili s odpadlíky z Labouristické strany a nejprve v rámci Aliance a později sloučením s liberály pod novým názvem Liberální demokraté dosahovali v osmdesátých letech zisků nad 20 procent hlasů. Ve volbách 1983 dokonce dělila labouristy a liberály v rámci Aliance pouhá 2,2 procenta hlasů. Uskupení však doplatilo na horší prostorovou koncentraci volební podpory a systém FTPT ukázal, nakolik je geografický rozptyl voličstva strany důležitý. V osmdesátých letech se tak opět diskutuje o možném přechodu k provizornímu tripartismu v případě, že by žádná strana nezískala většinu. V souvislosti s labouristickými debakly a růstem podpory liberálů se otvírá i otázka reformy volebního zákona, tentokrát z pera labouristů.

Poslední etapa je vyvrcholením trendů, které započaly v 70. letech, ale dosud se neprojeví v plné síle. Výstupy těchto posledních trojích voleb naznačují narušení dosavadního fungování vztahu volebního a stranického systému. V první řadě jsou tyto volby velmi disproporční, setkáváme se s vysokou nadreprezentací první strany nejen na úkor třetích subjektů, ale i druhé strany, která je po celé období podreprezentovanou stranou. Nárůstem podílu hlasů pro třetí subjekty navíc dochází k poklesu podpory pro dvě hlavní strany, které v posledních volbách dosáhly dohromady pouze 67,5 procent, což je pro dvoustranický systém opět velmi netypické.

Důvody těchto změn jsou dány několika aspekty. Jednak je to rozdíl v podpoře stran v rámci jednotlivých regionů, kde panují zásadní rozdíly ve hlasování mezi Anglií, Skotskem a Walesem. Vzhledem k tomu, že Skotsko a Wales jsou v Dolní sněmovně

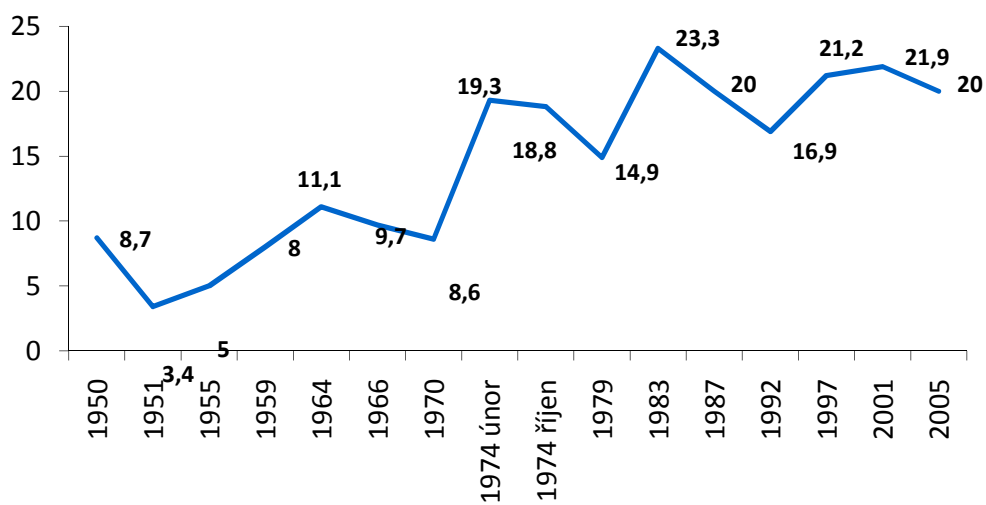
nadrepräsentovány a dominantní postavení zde mají labouristé, přináší to výhody právě této straně. Dalším geografickým aspektem je velikost volebních obvodů, kde existují rozdíly mezi velikostí městských a venkovských obvodů, což nahrává především labouristům, tradiční straně velkých průmyslových měst. Dalším aspektem je vymizení stranické identifikace v souvislosti s uvolňováním sociálních a stranických vazeb. Poslední troje volby ukázaly velký podíl taktického hlasování i velmi nízkou volební účast. Voliče jakožto konzumenty navíc mnohem více než dříve ovlivňuje volební kampaň a strany se zaměřují především na nerozhodnuté obvody.

Kombinací těchto faktorů tak poslední troje volby v letech 1997, 2001 a 2005 přinesly prvenství v některých kategoriích, ať už se jedná o největší nadreprzentaci strany v historii, největší podíl hlasů pro třetí strany, nejvyšší podíl volatility, či nejvyšší podíl volební neúčasti. Tři vítězství labouristů v řadě navíc opět nastolují otázku narušení alternace u moci a systému blízcímu se predominantní straně. Spolu s nárůstem podílu hlasů pro liberály, jakož i jiné subjekty, ať už se jedná o regionální uskupení nebo subjekty nově formované, růstem disproporcionality voleb a vlivem voleb druhého řádu se opět objevují studie, které se zabývají možnostmi změny volebního systému do Dolní komory.

Nyní však zhodnoťme posledních padesát let z pohledu kvantitativních dat, jež nám napoví víc o fungování dvoustranického systému a odhalí jeho směřování a výkyvy. Jedním z našich argumentů byla rostoucí disproporcionalita voleb. Její vývoj přináší graf č. 14.

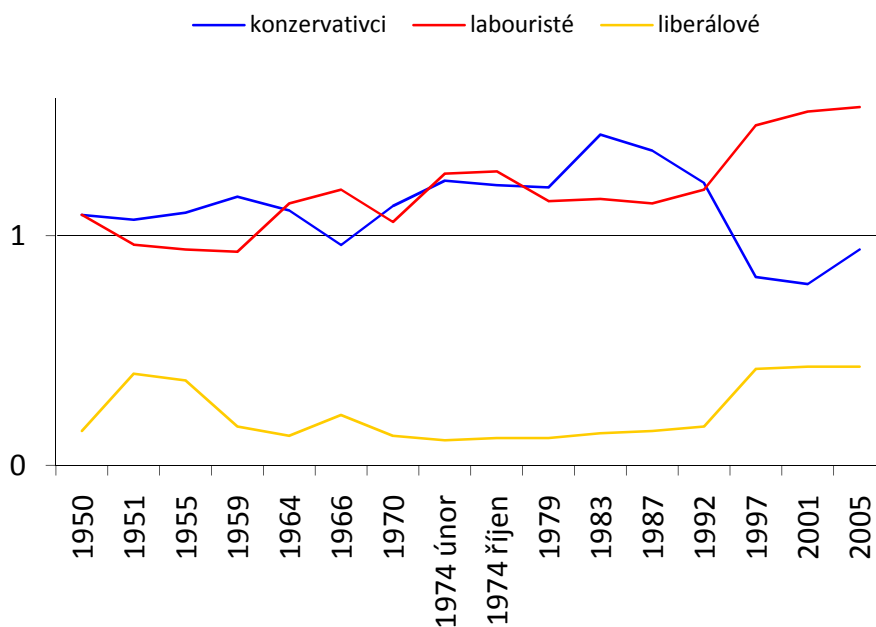
Vývoj indexu proporcionality jasně rozděluje období na dvě etapy. V prvních dvou dekádách je odchylka pro systém FTPT poměrně nízká a souvisí se silnou podporou dvou hlavních stran a jejich stabilním elektorátem. Přelomem jsou únorové volby roku 1974, kde odchylka od proporcionality dvojnásobně vzrostla v souvislosti se zvýšením podpory liberálů a regionálních stran. Po zbytek sledovaného období se pak odchylka pohybovala s několika výkyvy kolem 20 procent. Těmi, kdo těžili z této disproporcionality, byli labouristé a konzervativci. Naopak ostatní třetí strany byly systémem znevýhodněny. Abnormální výstupy přinesly však volby 1997, kdy došlo k velké nadreprzentaci labouristů a podreprzentaci konzervativců, jak ukazuje graf č. 15 s indexem deformace jednotlivých stran.

Graf č. 14: Vývoj indexu proporcionality 1950-2005

Zdroj: viz text a vlastní výpočet

Graf č. 15: Index deformace jednotlivých stran 1950-2005

Zdroj: viz text a vlastní výpočet

Přesto, že již v průběhu posledních padesáti let došlo k podreprerentaci i druhé strany - v padesátých letech to byli labouristé a v roce 1966 konzervativci - tyto odchylky byly velmi malé a nelze je srovnávat s výsledky z let 1997, 2001 a 2005. Tehdy došlo k velmi výraznému rozevření nůžek v reprezentaci mezi labouristy a konzervativci a systém FPTP silně penalizoval i druhou nejsilnější stranu. Čím tedy byla dána tato disproporcionalita a kde tkví slabiny systému FPTP?

Především se jedná o problematiku vytyčování volebních obvodů. Revize hraniční komise totiž neodrážejí plně současný demografický vývoj. V době, kdy budou nové volební obvody uvedeny v platnost, budou odrážet demografickou situaci již dekádu starou, což je při dnešní vyšší mobilitě obyvatelstva zkreslující. Z tohoto důvodu existují značné rozdíly mezi velikostí volebních obvodů labouristů, které jsou menší, a konzervativců. Přičteme-li k tomuto faktoru ještě současný trend snižující se volební účasti, především pak v labouristických obvodech, čímž se snižuje počet hlasů nutných pro zvolení, zjistíme, že pro zvolení labouristického kandidáta stačí menší počet hlasů než pro konzervativního.¹ Stejný počet mandátů za méně hlasů pak způsobuje velkou labouristickou nadreprerentaci. Nárůst třetích stran pak znevýhodňuje především konzervativce, jelikož v případě vítězství třetí strany šel ve většině případů mandát právě na úkor konzervativců. Důležitým aspektem je tak dobré geografické rozložení volební podpory strany. Dalším fenoménem posledních let je taktické hlasování, které přináší do soutěže nový prvek.

Při analýze propadlých, nadbytečných a efektivních hlasů jsme v textu ukázali, že v průběhu posledních padesáti let systém nejdříve zvýhodňoval konzervativce. K postupnému obratu však docházelo od osmdesátých let, kdy labouristé přesto, že byli v krizi a měli menší zisky hlasů, dokázali velmi efektivně převádět i tyto hlasy na mandáty. Zvýhodnění labouristů se pak plně projevilo v posledních trojích volbách.

V důsledku rozevření nůžek v nadreprerentaci labouristů a podreprerentaci konzervativců tak nastává situace, kdy je nutný mnohem větší přesun hlasů v podpoře od labouristů ke konzervativcům, aby došlo k alternaci ve vládě a vytvoření

¹ S tím souvisela i nadreprerentace v zastoupení Skotska a Walesu v Dolní sněmovně, což vytvářelo menší volební obvody a pro zvolení kandidáta byl tak potřeba menší počet hlasů než v Anglii. V roce 2005 však došlo k odstranění nadreprerentace Skotska a v příštích volbách dojde i k odstranění nadreprerentace Walesu, čili tento faktor již nebude aktuální

jednobarevné většinové vlády. Odhaduje se totiž, že pokud by v příštích volbách došlo k přesunu hlasů mezi 6,2 až 10,3 procenty od labouristů ke konzervativcům, vznikla by patová situace, kdy by ani jedna ze stran nezískala v Dolní sněmovně většinu. Tím by se mohla opakovat situace z února 1974. V případě, že by nebyla situace řešena předčasnými volbami jako v roce 1974, mohl by vzniknout prostor pro liberály, kteří by se stali relevantní stranou a pomyslným jazýčkem na vahách. V takovém případě není vyloučeno, že by liberálové v rámci koalice prosazovali dlouho diskutovanou reformu volebního zákona.

Cílem této práce bylo zhodnotit vývoj dvoustranického systému v Británii a odpovědět na otázku zda britských bipartismus reprezentuje kontinuitu, a pokud nikoli, zda změny ve stranickém systému byly nebo můžou být krátkodobého či dlouhodobého rázu.

Z předchozí rekapitulace vývoje britského stranického systému je patrná existence dvou precedentů, kdy byl dvoustranický systém narušen a z třetí strany se stala strana relevantní. V obou případech se však stranický systém vrátil to svého původního těžiště především díky mechanickému a psychologickému efektu systému FPTT a voliči se tak přiklonili k jedné z hlavních stran. Hovoříme-li tedy o kontinuitě britského dvoustranického systému, musíme ji vnímat v jejím specifickém vývoji. Současnou podobu dvoustranického systému nelze srovnávat s dvoustranickým formátem padesátých a šedesátých let, jeho kontinuitu lze vnímat spíše v jeho gradualismu, ve schopnosti se vyvíjet. Pokud bychom hovořili o změně stranického systému, tak především v souvislosti s jeho křehkostí, kdy se může vychýlit ze svého těžiště vlivem souhry popsaných faktorů. Dvakrát jsme dosud byli svědky krátkodobého narušení dvoustranického systému. Dnes je možnost dalšího vychýlení systému opět reálná a růst liberálů by mohl vést v některých z následujících voleb k nutnosti koaliční vlády. K trvalejší změně dvoustranického systému by však pravděpodobně došlo pouze v případě, kdy by v době krize stranického systému byla přijata reforma volebního systému. V takovém případě by jistě došlo k dlouhodobé a trvalé modifikaci stranického systému, který by však nebyl způsobem fungováním systému FPTT, ale jeho demontáží.

Seznam použité literatury

- Alt, J. (1984). Dealignment and the Dynamics of Partisanship in Britain. In: Dalton, J. Russel; Flanagan, C. Scott; Beck, A. Paul. (1984). Electoral Change in Advanced Industrial Democracies. Realignment or Dealignment? Princeton University Press, New Jersey.
- Buchta, M. a Mrklas, L. (2005). Parlamentní volby ve Velké Británii 2005. CEVRO, Praha.
- Butler, D., Stokes, d. (1971). Political change in Britain: forces shaping electoral choice. Penguin Books.
- Clarke, D., Harold, Sanders, D., Stewart, C. Marianne, Whiteley, F. Paul. (2003). Britain (Not) at the Polls, 2001. In: Political Science and Politics, Vol. 36, No. 1, s. 59-64.
- Clarke, D., Harold, Sanders, D., Stewart, C. Marianne, Whiteley, F. Paul. (2004). Political Choice in Britain. Oxford University Press.
- Dalton, J. Russel; Flanagan, C. Scott; Beck, A. Paul. (1984). Electoral Change in Advanced Industrial Democracies. Realignment or Dealignment? Princeton University Press, New Jersey.
- Denver, D. (2007). Elections and voters in Britain, New York: Palgrave Macmillan.
- Duverger, M. (1972). Party politics and pressure groups : a comparative introduction. Nelson, London.
- Fiala, P. (2004). Kritická interpretace „zákonů“ o vlivu volebních systémů na stranické systémy. In: Novák, M., T. Lebeda a kol. Volební a stranické systémy, ČR v mezinárodním srovnání. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Dobrá Voda.
- Gudgin, G.; Taylor, P. (1974) Electoral Bias and the Distribution of Party Voters. In: Transactions of the Institute of British Geographers, No. 63, s. 53-74.
- Honzák, R. (2005). Zajímavější než jsme čekali: volební kampaň ve Velké Británii. In: Mezinárodní politika. Vol. 29, No. 7, s. 6-8.
- Chytílek, R. (2007). FPTP v britských volbách 2005 a kanadských volbách 2007. Dvě strany těžce mince?. In. Politologický časopis. No. 1, s. 5-23.
- Kavanagh, D; Butler, D. (2005). The British general election of 2005. Palgrave Macmillan.
- Klíma, L. (1999). Britské volby 1997 – extrémní vychýlení těžiště volebního systému. Vol. 5, No. 2, s. 71-87.
- Klíma, L. (2001). Všeobecné volby ve Spojeném království. In: Politologický časopis. No. 3, s. 38-52.
- Johnston, R.; Pattie, C. (1988). People, Attitudes, Milieux and Votes: An Exploration of Voting at the 1983 British General Election. In: Transactions of the Institute of British Geographers, New Series, Vol. 13, No. 3, s. 303-323.
- Johnston, R.; Pattie, C. a kol. (2001). From votes to seats: the operation of the UK electoral system since 1945. Manchester : Manchester University Press.
- Johnston, R.; Rossiter, D.; Pattie, C.; Dorling, D. (2002). Labour Electoral Landslides and the Changing Efficiency of Voting Distributions. In: Transactions of the Institute of British Geographers, New Series, Vol. 27, No. 3, s. 336-361.

- Jones, K.; Johnston, R.; Pattie, C. (1992). People, Places and Regions: Exploring the Use of Multi-Level Modeling in the Analysis of Electoral Data. In: *British Journal of Political Science*, Vol. 22, No. 3, (Jul., 1992), pp. 343-380.
- Kocourek, M. (2001). Britské volby: Midterm blues aneb New Labour opět u moci. In: *Mezinárodní politika*. Vol. 25, No. 8, s. 29-32.
- Lijphart, A. (1994). *Electoral Systems and Party Systems: A Study of Twenty-seven Democracies, 1945-1990*, Oxford University Press, New York
- Mellows-Facer, A. (2005). *General Elections 2005*. Research Paper 05/33. House of Commons Library.
- Mellows-Facer, A. (2005). *General Elections "Swingometer"*. Standard Note SN/SG/3430. House of Commons Library.
- Morgan, B. (2001). *General Election results, 7 June 2001*. Research Paper 01/54. House of Commons Library.
- Morgan, K. a kol. (1999). *Dějiny Británie*. Lidové noviny, Praha.
- Norris, P. (2001). The Twilling of Westminster? The Electoral Reform and its Consequences. In: *Political Studies*. Vol. 49, s. 877-900.
- Norris, P. a Lovenduski, J. (2004). Why Parties fail to learn. In: *Party Politics*. Vol. 10, No. 1, s. 83-102.
- Norris, P., Wlezien, Ch. (2005). The Third Blair Victory: How and Why?. *Parliamentary Affairs*. Vol. 58, No. 4, s. 657-683.
- Novák, M. (1997). *Systémy politických stran*. SLON Sociologické nakladatelství, Praha.
- Novák, M., T. Lebeda a kol. (2004). *Volební a stranické systémy, ČR v mezinárodním srovnání*. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Dobrá Voda.
- Pattie, C; Dorling, D.; Johnston, R. (1997). The Electoral Geography of Recession: Local Economic Conditions, Public Perceptions and the Economic Vote in the 1992 British General Election. In: *Transactions of the Institute of British Geographers, New Series*, Vol. 22, No. 2, s. 147-161.
- Pugh, M. (1988). Popular Conservatism in Britain: Continuity and Change, 1880-1987. In: *The Journal of British Studies*, Vol. 27, No. 3, The Dilemmas of Democratic Politics, s. 254-282.
- Rae, Douglas (1967). *The Political Consequences of Electoral Laws*. Yale University Press, New Haven.
- Reynolds, A., Reilly, B. (2002). *The International IDEA Handbook of Electoral System Design*. International Institute for Democracy and Electoral Assistance, Stockholm.
- Rose, R. (ed.) (2000). *International Encyclopaedia of Elections*. Macmillan, London.
- Říchová, B. (2005). Spojené království Velké Británie a Severního Irska. In: *Dvořáková, V. a kol. Komparace politických systémů I., VŠE, Praha*.
- Sartori, G. (2001). *Srovnávací Ústavní inženýrství*. Sociologické nakladatelství SLON, Praha. First edition in English 1994.
- Sartori, G. (2005). *Strany a stranické systémy*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno. First edition in English 1976.
- Strmiska, M., Hloušek, V., Kopeček, L., Chytílek, R. (2005). *Politické strany moderní Evropy. Analýza stranicko-politických systémů*. Portál, Praha

- Taagepera, R., M. S. Shugart (1989). Seats and Votes: The Effects and Determinants of Electoral systems. Yale University Press, New Haven.
- Yonwin, J. (2004). UK Election Statistics: 1918-2004. Research Paper 04/61. House of Commons Library.
- Whiteley, F. Paul; Seyd, P. (1998). The Dynamics of Party Activism in Britain: A Spiral of Demobilization? In: British Journal of Political Science, Vol. 28, No. 1, , pp. 113-137.

Internetové zdroje:

<http://www.besis.org/>

<http://hcl1.hclibrary.parliament.uk>

<http://www.parliament.uk>

<http://www.pippanorris.com/>

<http://ukpollingreport.co.uk/guide/electoral-bias>

<http://www.electoralcommission.org.uk>

<http://www.electoralcalculus.co.uk/>

<http://www.parties-and-elections.de/unitedkingdom2.html>

Bc. Magdaléna Čápková

I. ročník, IPS

Projekt diplomové práce

Téma práce: **Britský bipartismus – kontinuita či změna?**

Vedoucí práce: PhDr. Tomáš Lebeda, PhD.

Podpis:

Vymezení tématu:

Jako téma své diplomové práce jsem si vybrala problematiku z oblasti stranických systémů, konkrétně případ britského bipartismu. Kořeny britského stranického systému sahají až do 18. století a téměř 150 let v něm dominuje právě dvoustranický model. Jedná se o stranický systém silně provázaný s prostým relativně většinovým volebním systémem, v kterém dochází podle Maurice Duvergera k alternaci moci mezi dvěma hlavními nezávislými stranami. Po druhé světové válce docházelo k této alternaci mezi Konzervativci a Labour party. Svou povahou tak jednokolový relativně většinový volební systém napomáhá v britské prostředí jednobarevným vládním kabinetům, což je ale vykoupen za cenu velkých disproporcí mezi procentem hlasů a procentem mandátů. Dochází tak ke zvýhodnění prvních dvou stran a podrepräsentaci ostatních. Od roku 1997 navíc dochází k podrepräsentaci i druhé nejsilnější strany. Klasický dvojstranický model stále trvá, avšak v poslední době dochází ke změnám ve voličském chování a dvě hlavní politické strany ztrácejí procenta hlasů na úkor Liberálních demokratů. Což by mohlo v budoucnu vyústit k trvalému či dočasnému narušení britského bipartismu.

Ve své diplomové práci bych se proto ráda zabývala touto otázkou: zda současné trendy ve voličském chování a celková proměna politického systému může vést k narušení dvojstranického modelu třetí nejsilnější stranou - Liberálními demokraty, nebo je dvojstranický systém natolik ukotven a svázán s jednokolovým většinovým systémem, že trvalejší narušení dosavadního modelu nehrozí. K zodpovězení této otázky stručně přiblížím postupný vývoj britského bipartismu, jeho dobové proměny a etapy. Dále se blíže zaměřím na období od druhé světové války a

nakonec detailněji analyzují výsledky voleb od roku 1997. V posledních třech volbách totiž dochází k podreprzentaci i druhé nejsilnější strany a zvyšování podpory Liberálních demokratů. Zaměřím se proto na procentuální zisky parlamentních stran v hlasech a mandátech a jejich rozdíly, na změny ve voličských preferencích, zvýšení počtu nerozhodnutých voličů a v neposlední řadě geografický aspekt voleb, tedy podporu stran v jednotlivých volebních obvodech a jejich proměnu. Tato diachronní komparace by měla přinést obrázek o nových trendech v britském bipartismu a ukázat nám možné slabiny, které by mohly zapříčinit případné narušení zavedeného dvojstranického systému. Spolu se studiem vývoje stranického systému po druhé světové válce by pak mohly podpořit myšlenku trvalé či dočasné změny britského bipartismu.

Tato práce si tak bude klást za cíl zhodnotit současné trendy ve vývoji britského bipartismu na základě analýzy nedávných voleb a poválečného vývoje a zodpovědět otázku jeho budoucího směřování. Abych mohla dospět k tomu závěru, rozdělím svoji práci do čtyř kapitol. Nejprve přiblížím teoretickou rovinu tohoto problému, tedy vliv volebního systému na stranický systém. Dále se zaměřím na postupný vývoj britského stranického systému a jeho jednotlivé etapy od 19. století po současnost a nakonec představím nové trendy na základě analýzy nedávných voleb.

Osnova

Úvod

- I. Teorie o vztahu volebního a stranického systému
- II. Vývoj britského stranického systému do roku 1945
- III. Bipartismus po druhé světové válce
- IV. Nové trendy
 - a) volby v roce 1997
 - b) volby v roce 2001
 - c) volby v roce 2005

Závěr

Seznam literatury:

- Buchta, M. a Mrklas, L. (2005). *Parlamentní volby ve Velké Británii 2005*. CEVRO, Praha.
- Clarke, D., Harold, Sanders, D., Stewart, C. Marianne, Whiteley, F. Paul. (2003). *Britain (Not) at the Polls, 2001*. In: *Political Science and Politics*, Vol. 36, No. 1, pp. 59-64.
- Dalton, J. Russel; Flanagan, C. Scott; Beck, A. Paul. (1984). *Electoral Change in Advanced Industrial Democracies. Realignment or Dealignment?* Princeton University Press, New Jersey.
- Gudgin, G.; Taylor, P. (1974) *Electoral Bias and the Distribution of Party Voters*. In: *Transactions of the Institute of British Geographers*, No. 63, pp. 53-74.
- Honzák, R. (2005). *Zajímavější než jsme čekali: volební kampaň ve Velké Británii*. In: *Mezinárodní politika*. Vol. 29, No. 7, pp. 6-8.
- Chytílek, R. (2007). *FPTP v britských volbách 2005 a kanadských volbách 2007. Dvě strany téže mince?*. In: *Politologický časopis*. No. 1, pp. 5-23.
- Klíma, L. (1999). *Britské volby 1997 – extrémní vychýlení těžiště volebního systému*. Vol. 5, No. 2, pp. 71-87.
- Klíma, L. (2001). *Všeobecné volby ve Spojeném království*. In: *Politologický časopis*. No. 3, pp. 38-52.
- Johnston, R.; Pattie, C. (1988). *People, Attitudes, Milieux and Votes: An Exploration of Voting at the 1983 British General Election*. In: *Transactions of the Institute of British Geographers, New Series*, Vol. 13, No. 3, pp. 303-323.
- Johnston, R.; Rossiter, D.; Pattie, C.; Dorling, D. (2002). *Labour Electoral Landslides and the Changing Efficiency of Voting Distributions*. In: *Transactions of the Institute of British Geographers, New Series*, Vol. 27, No. 3, pp. 336-361.
- Jones, K.; Johnston, R.; Pattie, C. (1992). *People, Places and Regions: Exploring the Use of Multi-Level Modeling in the Analysis of Electoral Data*. In: *British Journal of Political Science*, Vol. 22, No. 3, (Jul., 1992), pp. 343-380.
- Kocourek, M. (2001). *Britské volby: Midterm blues aneb New Labour opět u moci*. In: *Mezinárodní politika*. Vol. 25, No. 8, pp. 29-32.
- Lipjhart, A. (1994). *Electoral Systems and Party Systems: A Study of Twenty-seven Democracies, 1945-1990*, Oxford University Press, New York

- Mellows-Facer, A. (2005). General Elections 2005. Research Paper 05/33. House of Commons Library.
- Mellows-Facer, A. (2005). General Elections "Swingometer". Standard Note SN/SG/3430. House of Commons Library.
- Morgan, B. (2001). General Election results, 7 June 2001. Research Paper 01/54. House of Commons Library.
- Morgan, K. a kol. (1999). Dějiny Británie. Lidové noviny, Praha.
- Norris, P. (2001). The Twilling of Westminster? The Electoral Reform and its Consequences. In: Political Studies. Vol. 49, pp. 877-900.
- Norris, P. a Lovenduski, J. (2004). Why Parties fail to learn. In: Party Politics. Vol. 10, No. 1, pp. 83-102.
- Norris, P., Wlezien, Ch. (2005). The Third Blair Victory: How and Why?. Parliamentary Affairs. Vol. 58, No. 4, pp. 657-683.
- Novák, M. (1997). Systémy politických stran. SLON Sociologické nakladatelství, Praha.
- Fiala, P. (2004). Kritická interpretace „zákonů“ o vlivu volebních systémů na stranické systémy. In: Novák, M., T. Lebeda a kol. Volební a stranické systémy, ČR v mezinárodním srovnání. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Dobrá Voda.
- Pattie, C; Dorling, D.; Johnston, R. (1997). The Electoral Geography of Recession: Local Economic Conditions, Public Perceptions and the Economic Vote in the 1992 British General Election. In: Transactions of the Institute of British Geographers, New Series, Vol. 22, No. 2, pp. 147-161.
- Pugh, M. (1988). Popular Conservatism in Britain: Continuity and Change, 1880-1987. In: The Journal of British Studies, Vol. 27, No. 3, The Dilemmas of Democratic Politics, pp. 254-282.
- Rae, Douglas (1967). The Political Consequences of Electoral Laws. Yale University Press, New Haven.
- Reynolds, A., Reilly, B. (2002). The International IDEA Handbook of Electoral System Design. International Institute for Democracy and Electoral Assistance, Stockholm.
- Rose, R. (ed.) (2000). International Encyclopaedia of Elections. Macmillan, London.
- Říchová, B. (2005). Spojené království Velké Británie a Severního Irska. In: Dvořáková, V. a kol. Komparace politických systémů I., VŠE, Praha.

- Sartori, G. (2001). Srovnávací Ústavní inženýrství. Sociologické nakladatelství SLON, Praha. First edition in English 1994.
- Sartori, G. (2005). Strany a stranické systémy. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno. First edition in English 1976.
- Strmiska, M., Hloušek, V., Kopeček, L., Chytílek, R. (2005). Politické strany Evropy. Analýza stranicko-politických systémů. Portál, Praha
- Taagepera, R., M. S. Shugart (1989). Seats and Votes: The Effects and Determinants of Electoral systems. Yale University Press, New Haven.
- The Electoral Administration Bill 2005-06
- Yonwin, J. (2004). UK Election Statistics: 1918-2004. Research Paper 04/61. House of Commons Library.
- Whiteley, F. Paul; Seyd, P. (1998). The Dynamics of Party Activism in Britain: A Spiral of Demobilization? In: British Journal of Political Science, Vol. 28, No. 1, , pp. 113-137.

<http://hcl1.hclibrary.parliament.uk>

<http://www.parliament.uk>

<http://www.pippanorris.com/>